د پښتو هنري ادبیاتو

د کره کتنې لنډه تاریخچه

Aghalibrary.com

لیکوال: عبدالخالق رشید

۱۳۹۴ لمریز کال

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

دپښتو هنري ادبیاتو دکره کتنې

لنډه تاریخچه

لیکوال:

عبدالخالق رشید

۱۳۹۴ل کال

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

بسم الله الرحمن الرحيم

کتاب پېژندنه:

د کتاب نوم: دپښتو هنري ادبیاتو دکره کتنې لنډه تاریخچه

لیکـــوال: عبدالخالق رشید (پي اچ ډي)

خپرونـدی: د افغانستان ملي تحریك، فرهنګي څانګه

وېـبپـاڼـه: www.melitahrik.com

ډیزایـن: ضیاء ساپی

پښتی ډیزاین: فیاض حمید

چـاپشمېـر: ۱۰۰۰ ټوکه

لومړی چـاپ: د افغانستان دلیکوالو ټولنه۱۳۷۰/ ۱۹۹۲ کال

دویم چاپ: ۱۳۹۴ ل کال/ ۲۰۱۵م

د تحریك د خپرونو لړ: (۱۱۲)

یادونه: د چاپ حقوق له ملي تحریک سره خوندي دي او د کتاب د محتوا مسولیت لیکوال پورې اړه لري.

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

ډالۍ

س. شپون ته !

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

فهرست

سرلیک **مخ**

دویم چاپ او ددغه کتاب...۱

تقریظ ۵

سریزه...۱۱

لومړی څپرکې:

په پښتو منځني ادبي بهیرکې دکره کتنې حالت ته یونظر.............................۲۴

دویم څپرکې:

دپښتواوسنۍ کره کتنې پیلامه (د رواني پیړۍ لومړۍ نمایي)...................۵۴

دریم څپرکې :

پښتو معاصره کره کتنه د ودې په لور..۷۲

څلورم څپرکې :

دانقلابي کره کتنې پیل...۱۱۲

نتیجه :..۱۴۶

ماخذونه...۱۴۸

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

د تحریك یادښت

د افغانستان ملي تحریك د (۱۳۹۳ ل) کال په پیل کې له خپلو ګرانو هېوادوالو سره ژمنه کړې وه چې د دې کال په بهیر کې به (شل عنوانونه) بېلا بېل دیني، علمي، ادبي او ټولنیز اثار خپلې ټولنې ته وړاندې کوي. ملي تحریك دا ژمنه د یاد کال د کب پر (۲۸)مه نېټه پوره او د یوې پرتمینې غونډې په ترڅ کې یې شل عنوانونه علمي اثار هېوادوالو ته وړاندې کړل. ملي تحریك په یاده غونډه کې ژمنه وکړه چې د (۱۳۹۴ ل) کال په بهیر کې به انشاء الله د خدای (ج) په نصرت ټول ټال سل (۱۰۰) عنوانه بېلابېل علمي اثار ټولنې ته وړاندې کوي. طبیعي خبره ده چې دا اسانه کار نه دی، ډېر زیات زیار او زحمت ته اړتیا لري، خو ملي تحریك ټینګ هوډ کړی چې خپله دا ژمنه به هم د تېرې ژمنې په څېر عملی کوي. دا اثر چې ستاسو په لاس کې دی د همدې (سل عنوانونو) ژمنه کړو اثارو له جملې څخه دی، چې د چاپ جامه اغوندي. ملي تحریك هیله لري چې له دې اثر څخه به زموږ هېوادوال په زړه پورې ګټه پورته کړي. ملي تحریك له ټولو هغو لیکوالو، ژباړونکو، سمونچارو، مالي او معنوي مرستندویانو او چاپ چارو څخه چې ددې اثارو د چاپ په دې ټول بهیر کې یې یو بل سره مرسته او ملګرتیا کړې او دا فرهنګي بهیر یې بریالی کړی، د زړه له کومې مننه کوي او کور ودانی ورته وایي.

د هېواد د فرهنګ د ښېرازۍ په هیله

د افغانستان ملي تحریك فرهنګي څانګه

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

دويم چا پ
او ددغه کتاب پر تراخه برخليک يوڅوکرښې

دغه لنډکی څېړنه زما دماستری تيـزس و، د اسـتاد روهـي روح يـې ښـاده ترلارښونه لاندې مې وليکه ، په کومه ورځ چې ما له ده سره په دغه اړه خپلـه مشورتې ناسته درلوده ، نويوه هيله مې دا ترې وکړه چې استاده اوس موږ پـه داسې يوه حالت کې يو چې هرڅه ته ديوه تصادف په سـترګه ګـورو اوهرڅـه راته تصادف ښکاري ، هرڅوک چې هرڅه وليکي ، هغه منواوسرورته ښـوروو ، خوزما هيله داده چې په دغه سخت حالت کې هم پرما زړه ونه سـيځې اوپـه خپل انتقادی ليد سره مې لارښونه کړې . داچی زه نن دلته له کابل پوهنتـون څخه علومو اکاډيمی ته پرتاپسې دلارښونې لپاره راغلم ، ددې مانا داده چې ما ځانته له تاپرته بل لارښود ونه موند اونه مې باورو چې ما به لارښونه کړای شي. ده راته وخندل او په مهربانه ژبه يې راته کړه : لکه چې انتقاد له همدغه ځايه پيل شو، هغه مهربانه استاد لاهم راته موسکی وچې خپل لومړنی ځـواب يـې داسې راکړ: پام به دې وي چی دپخوانيوهغه خبرې چی په علمی تيوری نه وي برابرې ، او ياهم د ادب په علمي مانا سم نـه پوهيـدل هغـه بـه نـه را بانـدې تاييدوې نوره څه ستونزه نه لرم... د استاد روهی پـه خبـره زه ورسـيدم ، مـا دخپلې ليکنې په ځينوبرخوپه تيره په پخوانۍ دوره کې يوځای ځان په هوايی وياړونوپورې تړلی و خو دپانۍ په کنج کې يې را ته وليکل چی : «هوايی خبرې به نه کوې لطفآ په سند وغږيږه»...

ما داليکنه بشپړه کړه ، دفاع مې هم سره له دې چې اروابناد ډاکترصاحب زيور لږراته په قهرو چی ولې مې له پوهنتون څخه د باندې لارښود استاد غوره کړی

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

تري وکړه ، ارواښاد جاويد اودمعاصر تاريخ پوهاند هاشمي صاحب هم په دغه غونډه کې حاضرول ...

څوکاله بيا داکيسه همداسې پاتې شوه ، يومهـال زمـوږ مشـراکبرکرکر چـې دليکوالو داتحاديې مرستيال وپه خپل طنزي اندازکې ترغوږ راتيره کړه چـې « موږد هرچا ، هرډول آثارچا پوو ... هغه اثردې چې روهي صاحب يې صفت کوي راوړه ، زه يې درته چاپوم ... » ، بيامې هغه ته ورکړ، هغـوی دوروسـتی نظرپـه لامل ځينوپوهانو ته استولی و چی ويي ګوري اوخپل نظر پـرې وليکـي، يولـه دغو پوهانو څخه الهام صاحب و، چی ډيره موده يې له ځان سره ساتلی و ، پـه کوم سيمنارکې سره مخامخ شو چې راته ويې ويل چی کاردښه کاردی خو زما له آثارو څخه دی يادونه نه ده کړې ، يوځل راشه چی سره وغږيږو . زه ورغلـم له هغه سره مې خبرې وکړې ګيله يې هم هغه وه خو ما ورتـه وويـل چـې لـه ليکنو مې دې ګته اخيسـتی ده . يـوه دوې ورځـې وروسـته کرکرصـاحب او باجوړي صاحب راته وويل چی چاپ ته تياردی لعل پاچا آزمون به يې د اهتمام چارو ته وګمـارو. کتـاب چـاپ تـه ولاړ ، حـالات دانديښـنې وړښـکاريدل ، ۱۳۷۰کال هم په دويمه نمايي ور اوښتی و چې کتاب دکرګرصاحب او آزمون له برکته چاپ شو خوترڅو چی له مطبعی اتحاديی ته رارسـيده کـال پـای تـه ورسيد، حالاتو بدلون وموند کابل په ويرواښت، خـودومره مـی واوريـدل لـه مطبعې راوړل شوی او دليکوالو داتحاديی به کوم ګدام کې پروت دی ...

د ۱۳۷۱ اوړی و، جنګونو زور اخيستی و، ټولې دولتي اداري تنظيمونو چلولې ، مجاهدين نه وو تيارنا بغه ګان وو، په هرڅه دوی پوهيدل چا ځان وزيرکړ، چـا ځان معين کړ، داسې چی له موږيی هم لاره ورکه کړه دوی هـم پـه خپلـوکې سره لاس او ګريوان شول ، موږ هم دي ته سترګې په لاره وو چې نن به حالـت سميږی او سبا چی تراوسه مو نه نن نن شو اونه سبا سبا ...

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

دکابل په همدغه برګ غوبل کې مې واوریدل چې استاد واصف باختري په هغو سختو حالاتو کې هم انجمن ته راځي اوهلته ناست وي ، که کوم څوک خپله لاره دانجمن (شهرنو) په لورورغلطه کړي نو بیا ورسره ناست وي اوورځ په همدغه دړدنګ سره تیروي ... له ماسره هم دهغه دلیدو هیله وه چې باید یوځل دی اونوریاران وګورم چې داسې فکرونه کړي چې ګواکي هرڅه ته مو شا کړه او ټولې هیلې نورې پای ته رسیدلې دي ... ، انجمن ته ورغلم ، هغه مې ولید ، کرګر صاحب مې ولید ، له یوه اوږده ځنده وروسته مې له دوی پوښتنه وکړه چې غواړم یوڅو جلده کتابونه می واخلم کیدای شی که نه ؟ دواړو له لاسه ونیوم چې هله زرکړه ، راځه چې همدااوس هم دیګونه په همدغو کتابوپخیږي ، باورمو نه شی چې پاتې به وي ، موږ زرهغې کوټې ته ورغلو چې هلته دانجمن چاپ شوي کتابو پراته وو ، په یوه کنج کې می دخپل کتاب (دغه کتاب) یوه برخه وموندله ، هغه مې راواخیسته ، په لاس کې مې وه چې په دغه شیبه کې یوځوان پنجشیري مجاهد چې برګ جمپریی اغوستی و په دروازه کې تر باختري اوکرصاحب را دمخه شو ، ما فکروکړ چې اوس به ماته وایی چې دا کتابونه یونه سی دولتی شتمنی ده ، موږ دهمدغو دساتنی لپاره ناست یو... خوهغه زما دتصور برعکس راغږ کړ : اندیوال یک قوده برای مام بتې ... نان پوخته می کنیم ... زه حیران شوم چې اوس د چا کتاب ورکړم ، خپل کتابونه مې په لاس کې وو ، هغه چې تر قوده هم زیات وو دبل چا د کتاب د ورکړې جرآت مې ونه کړ ، دخپلو ټولو کتابو قوده مې ورکړه، استاد باختری غږ راباندې وکړ چې له دغو نورو کتابو یې ورکړه خپل دې ځانته درسره واخله ... خو ما داجرآت ونه کړ چې دبل چا کتابونه دی مجاهدجان ته ورکړم ، ځکه مې خپل ورکړل ، باختری صاحب حیران حیران راته وکتل ، سترګی یې له اوښکو را ډکې شوې او ما یوڅه نور کتابونه چې هلته پاتې وو له ځان سره راواخیستل او راووتو ، ومولید چې هغه ځوان پرهغه قوده باندې اوربل کړی و، موږ ترې را

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

روان شو، په پخوانیو کفن کشانو باندې موشکر ویوست اوله هغې ورځـې بیـا ترننه مورِ دری واړه له یوه اوبله سره ورک شو اوورک یو . او داوه ددغې لنـډې خیړنی دومره اوږده کیسه ...

دګران یون دکورودان وي په کال کې مې یوځل پوښتنه کوي ، پـه دې ورځـو کې یې هم دپوښتې په ترخ کې را ته وویل چې کتابونه چـاپوي ، هرڅـه چـې تیارلرم باید ورویې لیږم . ځکه مې هوډ وکړ چي دغـه نـا څیـزه لیکنـه چـي دخلکو په خبره دپخواني چا پ په انډول مې یوڅه رنګ روغن هم ورکړی و او درک مې کړه چې ډېر زوږ شوي هم نه دی نوځکه مې دغه څـو کرښـې پـرې وکښلې او یون صاحب ته مې ورکړچې له مرستې یې مننداوی یم.

هیله من چي دکره کتنې لوستونکي او زده کونکي به ګته ترې واخلي او په لوستلو به یې د ستړیا احساس ونه کړي ځکه چی دغه خیړنـه ترډېـره حـده درسي بڼه لري اوباوردی چې ځوانو ادب او پښتو پوهانو ته بـه د دوی دلوړتیـا په لارکې دیوې زینې ځای ونیولای شي .

په درنښت

عبدالخالق رشید

نوی ډیلی ــ نهرو پوهنتون

د ۲۰۱۶ کال د دفبروری ۱۷

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

داکادیمیسین کاندید محمدصدیق روهي تقریظ

دموضوع ارزښت اونوښت :

بدیعی ادب ، په هنري ایماژونوکې دټولنیز شعور انعکاس دی اوادبی کره کتنه دهمدغه ټولنیزشعور انعکاس ښکلاییز، فني اوفکري اړخونه تربحث لاندې نیسي .
په ځو وروستیوکلونوکې دپښتوادبي کره کتنې په میتودیک اوسیستماتیک ډول دهنري ادبیاتو دلارښونې اولیرلید (دورنما) دټاکلو وظیفه په غاړه اخیستې ده . سره له دې ، باید وویل شي چې ادبي کره کتنه معاصره پدیده نه ده ،دپښتو ژبې کلاسیکوشاعرانواوادیبانو له پخوا زمانو څخه په ادب کې دابتذال او ارزان خوښونې پرضد مبارزه کړې ده. دپښتونومیالي شاعر خوشحال خان خټک له یوې خوا دشعرتربیتې او معرفتي وظیفې په ښه توګه پیژندلې وې او له بلې خوایې پرهغه بې خونده اوغیرفني سبک باندې انتقادکاوه چې دشعرایستتیکي اړخ یې په پام کې نه و نیولی ،په همدې ډول دپښتویوشمیرکلاسیکو شاعرانو اوادب پیژندونکو دښه اوبد شعردپیژندلو دپاره له ځان سره معیارونه درلودل . دمعاصروهنري ادبیاتو له پیلیدو سره ادبي کره کتنې هم په نوې بڼه تبارز وکړ ، په تیره دثوردملي دموکراتیک انقلاب په بریالیتوب سره دادبي کره کتنې دپاره سیستماتیک اومیتودیک فعالیتونه پیل شول. تر اوسه پورې په پښتو ژبه کې دادبي کره کتنې تاریخچه نه وه لیکل شوې ، خالق رشید دموضوع داهمیت په درکولو سره په ابتکار لاس پورې کړ اودلومړي ځل دپاره یې دغه موضوع په منسجمه توګه وڅیړله.

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

دکتا ب معرفي :

کتاب دتيزس ليکنې دمتداولو نورمونوپه اساس په يـوې سـريزې سـره پيـل کيږي ،چې په هغې کې دادبـي کـره کتنــې پرماهيــت ، ارزښــت ، وظيفــو او ميتودلوجۍ باندې په مفصله توګه بحث شوی دی .
په سريزه کې دکره کتې تاريخي پس منظراوپه مختلفو دوروکې دنقدمعيارونه هم څيړل شوي دي .
دتيسيس ليکونکی ادبی کره کتنې ته دعلم په نظرګوري ، ځکه چې کره کتنه هم دنوروعلوموپه شان ځانته دڅيړنې ميتود اوټاکلي مقولې لري خو په عـين زمان کې کره کتنه دنورو مثبتوعلوموسره توپيرهم لـري ځکـه چــې دهغــې موازين اواصول دټولو کره کتونکو له خوا په مطلق ډول نه دي منل شوي اولــه يوه ادبي مکتب څخه تربل ادبي مکتب پورې دکره کتنــې اصــول اومعيارونــه توپيرپيداکوي . ليکوال په پای کې په دې خبره استنادکوي چې : « په هرحــال په ادبي کره کتنه کې اصول اوموازين شته چې کولای شو هغه دنسبي احکامو په برخه کې معرفي اواستنباط کړو نه په قطعي اومطلقواحکاموسره »
ليکوال په سريزه کې دادبي کره کتنې عمده مسايلو ته عبوري کتنه کـړې ده اوخپل دريځ يې هم څرګندکړی دی ، طبعيی ده چې په سريزه کې دادبي کره کتنې پرمسايلو او تيورګانو باندې مفصل بحث نشي کيــدای ، ليکــوال يــوازې عمده اومبرم مسايل تحليل کړي دي .
لومړی څپرکې ، په پښتو منځني ادبي بهيرکې دکره کتنې حالت ته وقف شوی دی ، ليکوال په لومړي سر کې د « منځني ادبي بهير » اصطلاح تعريــف کړيــده ،خو څرنګه چې ادبي مورخانو لکه پوهاند حبيبي او پوهاند رښتين په قول يې استنادکړی اوددغه ويش دتوجيه دپاره يې زياړايستلی دی . امــاپخوا لــه دې

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

چې ليکوال دمنځني ادبي بهيردکره کتنې وضع شرح کړي ، دادبياتو لرغـونې دورې ته يې هم يوه کتنه کړې ده . خالق رشيد د « دزرينې ځانګې » دمولف له دغه نظرسره تريوحده موافقه ښوولې چې وايی :

« په پښتوکې ادبي نقدزوړاولرغونی دی ، لومړنی څېړنــې پــه دريمــه هجــري پيړۍ کې ابومحمدهاشم ابن زيد سرواني رانښلولې او پــه خپــل نــامتو اثــر « سالووړمه » کې يې دعربي اشعارودفصاحت اوبلاغت بيان وکړ »

څرنګه چې د (سالووړمه) زموږ په لاس کې نشته، په دقيق ډول نه شو ويلای چې په نوموړي کتاب کې به د (قرض الشعر) په باب څه ډول مطالب بيان شوي وي . په هرصورت ،دايوه احتمالي فرضيه ده ، ما دليکوال څخه وپوښــتل چــې ابومحمدهاشم خو يوازې دفصاحت اوبلاغت اصول بيان کړي دي . دانوله ادبــي کره کتنې سره څه اړيکه لري. ده په ځــواب کــې وويــل چــې : « دفصــاحت اوبلاغت اصول هم په حقيقت کې دادبي معيارونو او موازينوبيان دی اوله ادبي کره کتنې سره نژدې اومستقيمې اړيکې لري ، همدارنګــه د ســليمان مــاکو (تذکره الاوليا) هم دځينوشعرونوپه باب ځينې څرګندونې لري اوله همدې امله دادبي کره کتنې په پس منظرکې دغوپورتنيوآثاروته يوڅه اشاره غوندې شوې ده ،چې يادول يې په هرصورت له نه يادولو څه غوره ښــکاري ، پــه دې کــې شک نشته ،هغه څه چې د (منځني ادبي بهير) په نامه يادشوي دي دادبي کره کتنې ډګرته مشخص مواد وړاندې کولای شي . په دغه دوره کې کــه څــه هــم دادبي نقد په باب دکوم ځانګړي اثريادونه نه ده راغلــې خــو ادب پيژنــدونکو شاعرانو کله کله دنورو همقطارانو داشعارو په باب قضاوتونه کــړي دي ، خــالق رشيد په دغه برخه کې ډيره په زړه پورې څيړنه کړې ده چې دادب پيژنــدنې په برخه کې يې يوه ښه اضافه ګنلی شو.

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

دویم څپرکي کې ، دپښتو اوسنی کره کتنې پیلامــه تربحــث لانــدې نیســي ، لیکوال په نظراوسنۍ کره کتنه له معاصرادب ســره پیــل کیــږي ، ده راحــت زاخیلي دپښتو داوسنۍ ادبي کره کتنې پیلونکی بللی دی اود خپل نظرداثبات لپاره له لوستونکی څخه غوښتنه کوي چې دافغان په جریده کې د (ستړې مه شې) تر سرلیک لاندې دهغو لیکنوته رجوع وکــړي . پــه دې لړکــې لیکــوال دغلام محې الدین افغان نوم د اوسنۍ کره کتنې دبنسټ ایښودونکي پــه ډلــه کې راوړي . اودافغان دادبي کره کتنې بیلګې يې راوړې دي . وروسته لیکوال د (پښتون) اخبار اوطلــوع افغــان دځینولیکوالــو لکــه عبــدالااکبرخان اکبــر اوعبدالحی حبیبي نومونه یادوي چې دکره کتنې په تعمیم کې یــې خدمتونــه کړي دي .

په دریم څپرکي کې لیکوال دپښتو معاصرې کره کتنې د ودې اوانکشــاف پــه باره کې بحث کوي ، په افغانستان کې دغه دوره دپوهاند حبیبي دویناله مخې له (۱۳۱۰ ش) څخه راپیل کیږي ، په لره پښتونخواکې دکره کتنې په وده کــې دایازداودزي، دوست محمدکامل ،تقویم الحق کاکاخیل ، حافظ محمدادریس ، قلندرمومند، همیش خلیل ،سیدرسول رســا، مولینــا عبدالقادراومحمــداعظم نومونه دخاصې یادونې وړګڼل شوي ، وروسته په بره پښــتونخوا کــې ددغــې دورې دنامتوکره کتونکو الفت ،بینوا ،رښتین ، خادم ،شپون ، روهي ،اونیــازي (تړي) لیکنې تربحث لاندې نیسي اوددغولیکنو په هنداره کې دادبي نقدڅیره ګوري ،خالق رشید ددغو لیکنو دتشریح وخت کې بی طرفه نندارچي نــه دی ، بلکي پخپله کره کتنې کې هم په انتقادي توګه تحلیلوي ، دتیسیس دغه برخه لکه څومره چې جالبه ده ، هماغومره عکس العمل پارونکې هم ده ځکــه چــې دلته یوشمیر لیکوال اومخلصان، پیروان ،اوخپلوان ښایی دخالق رشیدقضاوت کافي ونه ګڼي ، اماداثرلیکونکی زیارباسي چې دمشخصواسنادو او شــواهدوپه راوړلو سره خپله خبره پرچوکۍ کینوي .

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

ځلورم څپرکی ،دانقلابي ادبي کـره کتنـې دپيـل اوانکشـاف پـه بـاره کـې دی،دليکوال په نظرپه عقيده له انقلاب څخه وروسته راپديخوا ادبي کره کتنې هم نوې تګلاره ،غوره کړه، په تيره دتعهداوپيغام مساله دنورو ادبي پديدو پـه لومړۍ ليکه کې ودريده، خالق رشيد په دغه څپرکي کې دکره کتنې نـا متـو استازي معرفي کړي ،اودهغودليکنوبيلګې يې راوړې دي ،همدارنګه دادبي کره کتنې په انکشاف اوپرمختيا کې د ا.ج . دليکوالواتحاديې ونډه هم ستايل شوې ده.

په وروستۍ پانه کې دڅيړنې نتيجه بيان شوې ده ، دنتيجې په برخه کې بايـد ووايوچې : هغه دلنډيزپه توګه نه ده راغلې بلکې ارمانيز اودورنمايي بڼه لري .

دتيسيس ارزيابي :

۱- دمحتوا له پلوه : دالومړۍ ځل دی چې دپښتوادبي کره کتنې تاريخچه ديوه ځانګړي اثرپه بڼه ليکل کيږي . له دې امله دپوهنمل خالق رشيد دغه اثر پـه ادب پيژندنه کې خاص مقام لري اوکولای شو چې په خپله نوع کې يې بکراثـر وبولو.

پوهنمل رشيد دخپل تيسيس دبشپړولو دپاره خواره واره منابع کتلې اوپه دې برخه کې يې ډيرزيارايستلی دی . تيسس لکه څنګه چې توقع کيـږي ديـوې علمي تيورۍ په واسطه رهبري شوی دی . ليکوال دادبي بهيردمسيردپيژندنې دپاره دټولنيزو ، اقتصادي جوړښتونوپه لوی چوکاټ کې دملي ادبياتوځانګړنې اونسبي خپلواکي هم په پام کې نيولې دي ،ددغسې مهمې پـروژې دبشـپړتيا دپاره ليکوال زيات وخت ته اړتيا درلوده خوداسې ښـکاري چـې ده پرزمـان باندې برۍ موندلی اوډيرکاريې په لږ وخت کې سرته رسولی دی .

داثرشکل : دغه اثر دتيسيس ليکنې له متداولونورمونوسـره تطـابق کـوي ، ډيزاين يې دتاريخي ميتود په موازينوبرابرجوړشـوی دی . دتنقـيط اصـول او

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

دماخدښودلو تکتیکونه یې معیاري دي ، په ژبه کې لفظي اومعنوي تعقیـد نـه لیدل کیږي . لیکوال ځای په ځای دحال له اقتضاً سره سم هنري ژبـه او ادبـي سبک هم استعمال کړي دي ،دتصنیف او تبویب معیارونه یې منطقي دي اویـا لږ ترلږه موَ لف زیارایستلی دی چې دتوجیه دپاره یې خپل دلایل وړاندې کړي .

ددغو یادونو په نتیجه کـې زه دخـالق رشـید دغـه اثرمثبـت ارزیـابي کـوم اودپښتوپه ادب پیژندنه کې یې یوممتع اوګټوراثربولم .

داکادیمسن کاندید

محمد صدیق روهي

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

سریزه

معاصرادبي بهیر دخپل پیچلي ماهیت درشل ته دهرې ورځې په تیریدو سره نورهم ورنژدې کیږي ، که چیرې همدغه مطلب ته دعلمي اوهنري میتود اوایجاد په رڼاکې ښه څیرشو ، په دغه اړه به دمننښت یوې پایلې ته ورسیږو که نه ؟ نن سبا په معاصر ادبي بهیرکې دڅیړنې اوتخلیق دهغې طرحې اړتیا ډیره محسوسیږي، چې دهغې پربنسټ باید په همدغه پیچلي ادبي بهیراوادبي پدیدو کره توب ته زیاته پاملرنه وشي ، ما ناداچې د وړتیا پوړۍ یې باید دیوې رښتیني او علمي کره کتنې په رڼاکې په ډاګه شي. همداده چې دا پروسه په خپل وارعلمي قضاوت اودعلمي میتودلوژۍ اصولو اوپرنسیپونو ته اړتیا لري چې باید په منظم اودوامداره توګه کارورته وشي. دغه علمي میتودلوژي کیدای شي کره کتنه واوسي.کره کتنه دادبي چاپې لپاره یوبرلاسی علم دی چې دتاریخ په اوږدو لکه نورمعقول علوم د بیلابیلو عواملو له امله دخلکو اوڅیړونکو له پامه په شعوري او یاغیرشعوري توګه دیوه سستماتیک علم په توګه له پامه غورځول شوی و. ځکه په دغه علم کې تر هرڅه دمخه خبره پررښتیاوو او دهغو پرخرګندولو اوبرالا کولو باندې ترلې وه ، ادب چې ټولنیزې نیمګړتیاوې یې په هنري اوادبي قالبونو کې په ګوته کولې ،همداسې کره کونې هم دخپلې دنده له مخې کولای شول چې په دغه ټولنیزاوادبي بهیرکې خپله روزنیزه دنده اوانتقاد ته پاملرنه وکړي. اوس که مونږ غواړو ددغه علم په تاریخي لید باندې خبرې کوو نودا ویلای شو چې کره کتنه دومره لرغوني علم دی لکه ادب اوایجاد ، دلرغوني یونان په ادبي بهیرکې ددغه علم څرک ترمیلاد مخکې په (۶) پیړۍ (*) لګیږي ، خودا ددې مانا نه لري چې دغه علم

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

به هلته هم په معاصرمفهوم او ځانګړنو سره و .ځکه علمي کره کتنه په اوسنۍ مانااومفهوم له اتلسمي میلادی پیړۍ را په دیخوا دنورو علومو لکه « ژبپوهنې ، توکم پوهنې ، روانپوهنې اونوروپه څیرديوه خپلواک علم په توګه راوپړکیده او پوهانوسیستماتیکه پاملرنه ورته وکړه .چې پای کې بیلابیلــې کــړنلارې او ښوونځي په کې رامنځ ته شول »(۱)

په دعه اړه داهم ویل شوي چې : « کرتیکوس دننۍ نقد په مانا دلــومړي ځــل لپاره دارسطو اوکوانتلین دبلاغت علم دپوهانو له خوا کارول شوی دی »(۲)

پوهان داخبره مني او وايي چې هرعلم دیوې ټاکلې ټولنیزې اړتیــا لــه مخــې رامنځ ته کیږي ، وده کوي ،او په پای کې د ودې لوړو پوړیو تــه رســیږي. کــه چیرې دادبي کره کتنې تاریخچې ته په دقیقه توګه پاملرنه وکړو، نو داپوښــتنه خامخا رامنځ ته کیږي چې آیادا اوسنۍ کره کتنه به هم هغسې کره کتنــه وي لکه د اتلسمې پیړۍ هغه ، په دغه اړه ځواب ګردسره منفي دی،

(*) شوقی ضعیف په دغه اړه لیکي : « ځکه ترمیلاد نه سپاړس پیړۍ دمخه وینو چې یونانی شعر په پراخه توګه پرمخ ځي ، تمثیلي شعر رامنځ ته کیږی اودهغه مشهورشاعران راڅرګندیږي، موږ تــه ددې هنــر پیدایښــت او د دوی پــه اخترونوکې دهغه په بدلون باندې خبره مهمه نده بلکي موږ ته دهغو مسابقو پیژندل اهمیت لري چې له دې هنر سره ملګرې وې اود کره کتنې د ډولونو یوډول ګڼل کیدې ... »(ژوندون مجله ، ۱۳۶۲کال ، ۱ ګڼه ، ۱۱مــخ) . پــه دغــه اړه موباید په پام کې وي

چې په نوموړي مقاله د ۶ پیړۍ پرځان ۱۶ لیکل شوي چې سم نه بریښي .

(۱) عرفان مجله ، ۱۳۶۳ کال ، ۸ګڼه ، ۴۱ مخ .

(۲) محمد رحیم الهام ، تیوری های ادبي ونقد ادبي ، پوهنتون کابل ، ۱۳۵۷ (۶۱)

ځکه چې کره کتنه داوسني بشریت له معنوی اوروحي ژوند یا په بله مانا ادبي ذوق سره تړاولري اودهغودتخلیقي آثارو د ارزښت اواهمیت ټاکلوپه برخه کې څیړنې کوي . دیوه ادبي اثرواقعي ځانګړتیاوې هغه څه دي چې دهغه ادبي اثر اصلي اوهنري جوهراویازړی بلل کیږي چې دهمدغه علم په رڼاکې دهغه اثر له طبیعت سره سم ترڅیړنې لاندې نیول کیږي او ارزول کیږي ځکه نو پــه دغــه

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

اړه داویلای شو چې ، په معاصرادبی بهیرکې کره کتنه هغه لاربنود او روزنکــی علم اومیتود دی چې دهغې په مرسته دیوه هیواد ملــي ادبیــات د ودې لــوری نیسی اوپه خپل خلاق طبیعت سره یې لاربنونه کوي. کره کتنــه پــه مجــرده اوځانګړې توګه یوبې مانا اوبی ازرښته کالبد دی ، موږ دهغې اهمیت له هنــري اوتخلیقي آثارو سره په رابطه کې ټاکلای شو ، په عین حال کې داهم بایــد پــه پام کې ولرو چې دغه علم دخپل طبیعت له مخې داسې علم دی چې دهغه پــه طبیعت کې هم علمي او هم هنري توکواوځانګړنو ځای نیولی دی ،یا په بله مانا دغه علم دوه ګونی طبیعت لري علمي اوهنري .

دکره کتنې علمي اړخ پرهغو پرنسیپونوباندې ولاړدی لکه چې یوعلم یې لري ، په دي مانا چې هرعلم ځانته ځانګړي مفاهیم ، مقولي اونومونې یا اصــطلاحات لري چې ادبي کره کتنه هم نوموړي توکونه لري او ددغه علم بنستیزي ستنې ورباندې ولاړې دي. کیدای شي په دغه اړه د هغو ځانګړو مفاهیمو یادونه هــم وکړو چې دهغو له مخې د ادبي کره کتنې ژانرونه او ډولونه را مــنځ تــه شــوي دي. په دغه اړه به دا اړینه وي چې د کره کتنې په برخه کې دلاندې ټکو یادونه وکړو :

الف : علمی اصل دی چې هرعلم ځانته دځیړنې خاص اصول لري یا په بله وینا ځانګړې تیوري لري . ادبي کره کتنه هم ځانګړي اصول او میتود لــوژي لــري چې ددغه علم څیړنې دهغو له مخې له ادبي آثاروسره په رابطــه کــې ترســره کیږي.

ب : دهرعلم دپایښت په اړخ کې یومهم علمي اصل اوعلمآ طرح شوی فکــټ علمی استدلال دی یا په ساده وینا دهغــه منطــق دی چــې پرهغــه بانــدې د ژغورنې اودوام چترجوړوي . په هره کره کتنه کې دناقــد اویــا کــره کتــونکي رسالت له علمی تیورئ سره یوځای د پیاوړي استدلال درلــودل دي چــې پــه عملي کره کتنه کې له هغه څخه کار اخیستل کیږي. دکره کتنــې دنــده کــره

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

کول دي ، چې که دهغو لپاره نوموړي مهارتونه او اصول په پام کې ونــه نیســي داځرګنده ده چې دعلمي توب اړخ یې ترپوښتنې لاندې راځي .
دکره کتنې بل اړخ دهغې هنري اړخ دی ، دکره کتنې په هنــري طبیعــت کــې ترټولو مهمه مساله دتصویر یا انځورمساله ده ، تصویر یــا انځــور پــه خپلــه د انساني مهارت یوه پیچلې پروسه ده، په تیره بیا چې له هنري پدیدې او آثــارو سره دهغې داړتیا اوجوړتیا خبره رامنځ ته شي ، په دغه ترڅ کــې بیــا دیــوې اساسي پدیدې ځاي غوره کوي ځکه چې تخلیق له تصویره پرته نه وي اونه را منځ ته کیږي. همدغه تصویردی چې یواځردیــوې زمــاني مــودې لــه تیرولــو وروسته دشهکاردرجې ته رسوي اویا یې نه رسوي، ځکه نــو مــوږ انځــور یــا تصویر دکره کتنې په برخه کې ډیرساده توک نه شو بللای ، برعکس همدغــه اصل دی چې کره کتنې ته امتیاز ورکوي او دعلوموپه برخه کې دغه علــم تــه دممتازعلم دریځ ورپه برخه کیږي ،چې نورعلوم دغه ځانګړتیا له ځان سره نه لري اونه یې په داسې دوه ګونی طبیعت سره پیژنو . انځور یا تصــویر پــه کــره کتنه کې معمولآ په یواړخیزډول تبارز کوي ، دبیلګې په توګه زه دلته د ګلزمان دیوې سندرې یوبیت راوړم ، کره کتونکي هڅه کوي چې موږ ته دهغــه ســاده (انځور) په ساده توګه تشریح کړي ، یا په بله وینا کره کتنې پرې وکړي ، شــعر دادی :

په ګل غونډۍ د ارغوان جوړې میلې دي
لاس راکوه ګلې ورځو چې ننداري دي

په دغه بیت کې د (ګل غونډۍ) تصویر په پام کــې نیســو ، تصویرســاده دی شاعرچې دغه شعرویلی دهغه په وړاندې کیدای شي هغه ځای وي چې هلته ، ګلونه دي ، میلې دي ،ارغوان دی ، ښکلې فضاده ، کیدای شي لوستونکی یــې هم همداسې تعبیرکړي ، خو دکره کتونکي په وړاندې اویا دهغــه لپــاره (ګــل غونډۍ) یوازې په همدغه مانا اوهمدغه درک دمنلو وړنه ده اونه یې په هغــه

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

شان لکه چې یو شاعر او یوهنرمند یې په ګوته کــوي ، دی خپــل لوســتونکي اومینه وال تشریح کوي . څکه چې مورِ په دي باورلرو چې هنرمانا انځــور خــو کله چې هنر دکره کتنې پر پانوباندې د تشریح ، نقد او سپیناوي لپــاره ځــان ځلوی ، هلته بیا اساسي توک نه دی ،خکه چې تصور اوانځورپه کره کتنه کــې دویمه یا مرستیاله دنده اودریځ لري . خوتصویر په هنر کې ځوارِخیزه بنه لري لکه په پورتنې شعر کې ګل غونډۍ، خو په کره کتنه کې بیا یوارِخ لري اوهغه هم مرستندوی . په دې چې د (ګل غونــډۍ) تصــویردکره کتــونکي ایجــاد او تخلیق نه دی ، بلکی له شاعرخخه یې اخیستی دی چــې پــه بــل ډول او بــل میتود سره یې کاروي ،هغه خپل یاسین پرې تیزوي ، لــه هغــه څخــه یــوازې دخرګندونې اوتحلیل په لامل کاراخلي .

په دې مانا چې کره کتونکي (ګل غونډۍ) لــرِ نــوره راســپړي او دا پــه ډاګــه اوتشریح کوي چې د ګل غونډۍ موقعیت ، تاریخ ، دودیز اهمیت ، اوکــه اړتیــا وي ګرامري تحلیل، او یاداچې دارغوان میله څنګها و ولې پــه ځــاځیو اویــا شمالي کې را پیل شوې ده ؟

دکره کتنې اصول:

کره کتنه په معاصرنړۍ کې دادبي آثار دارزونې لپاره یو اړین علم دی، په هــره ټولنه او هرادبي بهیرکي دهغه ادبي بهیرله کمي اوکیفــي زیرمــې ســره ځــان عیاروي ، همداده چې په هره ټولنه کې یې د ودې ډول او اهمیت په ځــانګړې توګه دپاملرنې وړدی، یوه مساله چې دکره کتنې پیژندنې او اهمیت پــه ګوتــه کولوکې اړین دي، هغه ددغه علم اصول دی ، زیــاتره پوهــان اودادبیــاتو زده کونکي تل په دغه اړه دا هیله کوي چې باید ددغه علم پر اصولوباندې پوه شي ، دوی کیدای شي داخبره هم لوستی وي چې یوشمیروایي چې دغه علم هیڅ اصول نه لري ، خوځینې نوربیا وایي چې نه داعلم دی ، یوعلم کله هم بــې لــه

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

اصولو اوموازینو اومقولو نه وي ، دغه نظر ترډیره حده ددغه علـم پـه اړه پـه نړیواله کچه منل شوی دی ، دایران نامتو لیکوال زرین کوب پـه فارسـي کـره کتنې کې دهمدغه نظرپلوی لیکوال دی او دامني چې کره کتنه بې اصـولوعلم نه دي ، هغه په دغه اړه لیکي : « په هرحال په ادبـي کـره کتنـه کـې اصـول اوموازین شته چې کولای شو هغه دنسبي احکامو په برخـه کـې پـه ډاګـه او استنباط کړو ، نه په مطلقو احکاموسره ... »(۱)

---

(۱) عبدالحسین زرین کوب ، نقد ادبي ، ۱۳۴۶ کال ، (۸) مخ .

استاد روهي هم په دغه برخه کې کت مټ نظرلري اوپه دغه اړه لیکي : « ... پـه دی برخه کې دنهایي قضاوت دپاره باید دوو پوښتنو ته غوڅ ځواب ورکړشي ، لومړی داچې ، که کره کتنه علم وي نو بایـد چـې دهغـې دځیړنـې میتـود او پرنسیپونه دټولو ادب پوهانو دپاره یوشانته دمنلو وړوي . دوهمه پوښتنه داده چې که چیرې علمي موضوع په ښکلې اوخوندورسبک ولیکله شي اوپه داسې توګه وړاندې شي چې لوستونکي ترژورې اغیزې لاندې راولي . آیانه شو کولی چې دغسې لیکنه ادبي وبولو دلومړۍ پوښتنې ځواب غالبآ منفي دی ،پـه دې مانا چې دبیلابیلو کره کتونکو له خوا د کره کتنـې دپـاره مختلـف اسـلوبونه ،مختلف هدفونه او ډول ډول ارزښتونه ټاکل کیږي ، که چیرې په کتابونو کـې دهنرتعریف ولټوو په سختۍ سره کولای شو یوواحد اودهنرمندانو له خوا منل شوی تعریف په لاس راوړو. همدارنګه د ادبیاتو، شعراو کره کتنې دمسایلو پـه برخه کې همیشه له انفرادي څکې اوځانګړو تمایلاتو سره مخامخ کیږو.

په دې اساس دانتقاد علم چې پرنورو انتقادکوي په خپله دانتقـاد وړدی ، پـه هرصورت که دانتقاد وړ دی یانه ، انسان نه شي کـولای لـه انتقـاد او قضـاوت څخه ډډه وکړي »(۱)

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

د استاد روهي او زرين كوب نظريات دكره كتنې داصولو په برخــه كــې هغــه علمي څرګندونې دي چې په دغه برخه كې له علمي ملاتړڅخه برخمنــې دي ، دوی په انساني ژوند كې پركره كتنه اودهغې پراړتيا باندې ټينګــاركوي ، خــو دوی په دغه برخه كې نه دمطلقيت پلويــان دي او نــه هــم خپلونظريــاتو تــه دمطلقيت بڼه وركوي، دوی په كره كتنه كې نسبي اصول مني اوداهغه مســاله ده چې په علمي لحاظ طرحه ده او دنړۍ زياتره ليكوال او پوهان دادبــي كــره كتنې په اړه دهمدغه اصل پلويتوب كوي او عملي اهميت ورته لري.

پوهان دكره كتنې دټاكلو اصولو په اړه بيلابيل نظريات لري ،يوشميروايي چــې كره كتنه ځانګړي اصول لري ، خوچا هم تراوسه په عملي توګه دغه اصول نــه دي په ګوته كړي ، چې لامل يې زه فكركوم په دغه ټكي كې دی چې كره كتنه يوممتازعلم دی ، په دی مانا چې هم علمی اړخ لري اوهم هنري ، خــو لــه دې سره سره هم له يو شميرپوهانو سره چې زياتره ځانونه دمترقي ادبــي تيــورۍ پلويان بولی وايي چې يو لړاصول په دغه برخه كې شته چې هغه دكــره كتنــې بنسټيز اصول بولي چې په لاندې دريو ټكو كې يې خلاصه كړي لكه :

١- ګونديتوب ،

٢- طبقاتي توب

٣- ولسي توب (٢)

داسمه ده چې دغه دری واړه اصله دادبياتو له تشكل ســره ډيرنــژدې اړيكــې لري اوكيدای شي دماركسستي تيورۍ له نظره نوموړي دری اصله دكره كتنې داصو لو په برخه كې ستونزه يوڅه حل كړي ، خوداهم بايد له ياده ونــه باســو اوهغه داچې دمعاصري كره كتنې يوزيات

---

(١) خيړندوی محمد صديق روهي ، ادبي خيړنې ، ١٣٦٠ كال (١٠٧)

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

(۲) باید ووایو چې داد کره کتنې په برخه کې مارکسستې طرحه ده ، څکه نو په دغه برخه کې ماهم د شوروی ادبیاتو دکره کتنې داستاد عبدالنبي ستارزاده چې په اتیایمه لسیزه کې یې په کابل پوهنتون کې دکره کتنې درس ورکاوه له لیکنو اوبحثونو څخه کاراخیستی دی .

شمیرپوهان له دغو اصولو سره دایدیالوژیکې توپیرونو له امله یوه خوله نه دي ، دهغوی دریځ له دغو سره بیا دکټ مټ ایدیالوژیکو تو پیرونو له مخې مخالف دی، او داصولو دمنلو او نه منلو ، شته والي اونه شته په ترڅ کې باید دغه ټکی په پام کې وي چې:

« دکره کتونکي کاردهغه زوال په وړاندې پاڅون دی ، هغه چې د تاریخ په یوه دوره کې کولای شي دهنر ګریوان ونیسي ... » (۱)

اوس خبره داده چې نه موږ او نه نورڅوک داصلاحیت لري چې په دغه اړه پرمطلقیت باندې تکیه وکړي څکه کوم نظریات چې تراوسه موږ مطالعه کړل دوی ټول په دغه اړه دنسبیت پلویان دي او وایي چې دکره کتنې داصولو په اړه دایوعلمی دریځ دی ، که فرضآ موږ پورتنې درې اصله دمطلقیت په دایره کې ومنو، نودهماغو پوهانو له خوا په دې خاطر چې بشپړاصول نه ورته ښکاري ، بیا د فرعی اصول خبره هم کوي او وایي چې دنوموړو اصلي اصولو په څنګ کې دفرعي اصولو اهمیت هم زیات اود نوموړو اصولو دپیاوړتیا په برخه کې دهغو شته والي هم اړین شمیري ، دبیلګې په توګه یوله دغو فرعي اصولو(*) څخه (تاریخی نظراچونه) ده ، چې دیوې ادبي پیښې اوپه ټولیزه توګه دیوه ادبي بهیر تشریح له دغه اصله پرته شوني نه دي ، اونه کله هم کیدای شي چې ددغه اصل له ساحې دباندې دهغو دتحلیل کار ترسره شي ، څکه چې هره ادبي پیښه او هرادبي اثر که موږ وغواړو اوکه نه، دخپل عصراوخپلي زماني تاپه پرخپله تنده باندې لري اوله تاریخي لیده باید پریوه خوا پاتې نه شي ، څکه نوموږ دغه اصل دکره کونې په بهیر، هغه هم د نوې اومترقي کره کتنې (علمی کره کتنې) داصول په برخه کې دکلي اصولو ځای لري.

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

بله موضوع چې د پوهانو په نظر کې په کره کتنه کې دپاملرنې وړده ، هغه په ادبیاتو کې دژانرجوړونې او رامنځ ته کولو مساله ده، په دغه اړه زه دلته اوږدې خبرې نه کوم ، ځکه چې دایومهمه اوتحلیلي مساله ده، زما موخه په دغه اړه یولنډه یادونه ده په لاندې ډول: په معاصره ادبي کره کتنې کې ژانرجوړونه ددغه علم دځرګند پرمختګ لامل شوی دی، نن سبا په دغه برخه کې هم لکه د ایجادي ادبیاتو په شان دپاملرنې وړاوپه زیات شمیرژانرونه رامنځ ته شوي دي ، چې دهغو له مخې په دغه برخه کې دخیړنو لپاره ځانګړې لاره چاره اواره شوې ده، ددغه په علم جوړښت کې تراوسه پورې دا لاندې ژانرونه په ګوته شوي دي لکه : دآثارو پیژندګلوي ، تقریظ ، انتقادي مقاله، رساله، مونوګراف ، نوښتي ژوند لیک (نوښتي پورتریت) منثور نامه (اعلان نامه) مخکنۍ او وروستنۍ خبره ، ادبي مرکه ، لیکوال ته دکره کتونکي لیک ، حاشیه لیکنه او داسې نور ، پردغوژانرو برسیره یو شمیرنورژانرونه هم شته چې هغه هم په کره کتنه کې دآثارو دطبعیت او پیژندنې په څنګ دپاملرنې وړدي .

---

(۱) رضا براهني ، طلا درمس ، ایران ، ۱۳۴۸ مقدمه چاپ دوم ص ۳۱ .

(*) دادبي کره کتنې په فرعي اصولو کې دا لاندې اصول دمارکسستانو په نظر ډیرمهم دی : ۱- تاریخی نظراچونه ۲- اجتماعی نظر ۳- دشکل اومحتوا دیالکتیکی انډول ۴- دهنري ایجادیاتو انفرادی والی ۵- دبدیعی آثارو دکلي توکونو یووالی اونور دی ...

د ژانرجوړونې په اړه ددغې خبرې دځرګندونې اړتیا شته، چې دغه ژانرونه باید په څه ډول سره وټاکل شي ؟

زه په دغه اړه په دې نظریم چې په ادبي کره کتنه کې هم لکه په ایجادي ادبیاتوکې د ژانرجوړولو اصول هم شته او هم دکره کتنې په عمومي بهیرکې په پام کې نیول کیږي . په ژانرجوړونه کې په عمومي توګه د ژانرجوړونې لپاره دالاندې اصول په پام کې نیول کیږي : دخیړنو وړ مواد ، انتقادي لید اودهغه

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

پراختیا، دانتقادي څېړنې طبعیت ، پراخ نظری انعکاس ، تاکلي هدف ، دلیکوالی سبک . ددې لپاره چې له دغې مسالې سره مو په یواړخیزاو یا وړه دایره کې چلند نه وی کړی ، دغه ډګر بیاهم ډېرلنډ او تنګ په پام کې نه نیسو، کیدای شي یولړنورمعیارونه هم وي چې دهغو له پلي کولو سره سم کیدای شي یولړ بریالیتوبونه دځان کړو. او د ژانرجوړونې په برخه کې له هغو څخه هم کارواخلو .

دیوې ادبي پدیدې په څېړنه او ارزونه کې دعلم او هنر دواړو لارویان دکره کتنې دنده او ونډه په هراړخیزه توګه ښه درک کوي ، پرهغه مهال چې پښتو ادب او دهغه درسالت او ایجادیت په برخه کې علمي څېړنې نه وې رامنځ ته شوې ، اوادبیاتو په برخه تعلیمافته پښت څه نه وو لیکلي او ویلی ، تردغه مهاله به که چا دادب اویوشمیر آثارو اوایجادیاتو په اړه څه ویل او یا به یې انتقاد کاوه هغه عیب بلل کیده ، اصول خو چا نه پیژندل او نه یې دادبیاتو په برخه کې اهمیت ورکاوه ، دغه خبره له ځینوکسانوسره دشیطان غوږ ونه دکانه وي تراوسه هم شته ، خوځوک غوږ نه پرې ګروي ځکه چې نن سبا خبره دکره کتنې اودهغې د اصول له برکته برعکس شوې اوس کره کتنې دعلم په توګه دحساسو لیکوالو او پوهانو (کره کتونکو) په منځ کې دادبیاتو د روح په توګه خپل ځای موندلی دی . اودزړه له کوي په دغه برخه کې خپل قلمونه چلوي . زموږ پښتانه لیکوال نن په دې د زړه له کومي باوري شوي چې کره کتنه نن په نړیواله کچه دادبي لارښونې په برخه کې دپاملرنې وړ پوهه ده او په ادب پوهنه کې په یوه علمي پرنسیپ باندې اوښتې ده ،چې په پښتوادب کې یی هم لکه دنورو پرمختللو ادبیاتو په شان دپښتوملي ادبیاتو دودې په بهیرکې یې دپاملرنې وړځای موندلی دی ،ځکه نوددې اړتیا رامنځ شوې چې ددغه علم اوفن داهمیت په اړه دیوه قانونمند میتود له مخې چلند وشي ، باید وڅیړل شي او باید وده ورکړه شي .موږ په دې باوری یو چې په پښتو کې دکره کتنې

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

په اړه سستماتيک (پرله پسې) کارنه دي شوي، کوم څه چې شوي هم دي هغه دنږدي لسو شلوکالو خبره ده، په دغه موده کې يوڅه دکره کتنې په اړه وشول چې هغه هم د (پيلامې او پيل) بڼه لري ، تراوسه هم زموږ ليکوال په دغه برخه کښې خورا لومړني پړاوکې دي ، يوازې له يوڅوکسانو پرته، زياترو که څه کښلي او ويلی هم دي ، ډيرې ساده خبرې وې او ددغه علم تيوريکي ډګر ته له سره ورننوتي نه دي چې دا په خپل وار د يوه پيل ځرګندونه کوي . په افغانستان کې تراوسه هم کره کتنه په يوازخيزډول کاريدلې ده ، ماناداچې دايجادي آثارو دمعرفی په برخه کې ترډيره حده له کره کتنې څخه يوازې دستاينې په برخه کې کاراخيستل شوی دی ، ماناداچې په ډيروبرخو کې کره کتنه زياتره د ستاينې انډوله کارول شوې ده ، او ياهم دغندنی ، ان چې کره کتونکې ته دليکوال د لاربښود په سترګه نه بلکې د دښمن په سترګه کتل شوي دي ، په داسې حال کې چې داد کره کتنې له طبعيت سره جوړه اوميتوديکه خبره او چلند نه دی . په پرمختللو هيوادو کې کره کتنې ته نه يوازې په ادبی او ايجادي برخه کې زيات اهميت ورکول کيږي ان چې ددغه علم دنده د ټولنيزژوند ډګرته هم ور غزيدلی ده ، هلته خلک په دغه اړه داخبره کوي چې دکره کتنې دنده د آثارو او عواطفو اوهغه شعور را ژوندي کول او پيژندل دي ، هغه چې د انسان او ټولنې په تربيتي روزنه کې جوړونکې برخه اخيستلای شي . هلته کره کتونکی ته ديوه شريف انسان په سترګو ګوري اوهغه دخلکو او ټولنې سترلاربښود او روزونکي بولي همداده چې تولستون وليکل : « زه پوشکين دبلنسکي په برکت پيژنم ».

غواړم خبره رالنډه کړم او غواړم په لنډه توګه ددغه تحقيق په اړه دومره ووايم چې دغه ناڅيزه څيړنه او تحقيق په تيره په دغه عصرکې زما د څيړنې لپاره يوه اړتيا وه ، ځکه چې تراوسه موږ دکره کتنې په برخه کې ددغه علم دتاريخچې په نامه (څه بشپړ او څه نا بشپړ) يوساده لاربښود هم نه درلود ،

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

موږ چې هرڅه په دغه اړه هلته اودلته درلودل ، هغه ډېرخواره واره وو، يوڅه ول ، خو پرپوهيدو نه چې دا څه دي او څه وايي ، په دې نه پوهيدو چې زموږ دمنځنۍ دورې شاعراو ليکوال دغه علم ته په کومه سترګه کتلي دي او په دغه اړه دوی څه وايي او څه ايده لري ، مو ږته دا پته لږ وه چې په معاصره کره کتنه کې ژانريعني څه ؟ اويا کوم ژانرونه دلته ديوشميرليکوالو له خوا يا کاريدلي اويا رامنځ ته شوي دي او ولې ؟ په دغه وړه رساله کې تريوه حده همدغو تمايلاتو او پوښتنو ته يوڅه ځواب ويل شوي دی ، چې ديوه پيل په توګه کيدای شي چې زموږ راتلونکي ديوې علمي کره کتنې په رڼاکې نوې نوې خبرې وليکي او راکشف يې کړي ځکه نو زما ليکنه هم په دغه اړه يوپيل دی . زمانه سخته پرمخ ځي ، او موږ بايد پر راتلونکو باندې هغوی چې په مسووليت سره په دغه برخه کې کار کوي باور من وو، ځکه زه باور لرم چې زموږ په معاصرادب او ادبي بهيرکې دکره کتنې وده له ذهنيت څخه د عينيت ډګرته راوځي ، ايجادي ذهنيتونه ديوه ادبي بهير په ترڅ کې په عنيتونواوحقايقو باندې اوړي او ديوې څرګندې اړتيا بڼه غوره کوي، همداده چې موږ بايد دهغې لپاره ، دهغې دعامولو لپاره په شعوري اوعلمي توګه لاس په کارشو ، همدعه موخه او دغه اهميت و چې زه يې دغې مقدماتي هڅې ته وهڅولم او په دغه نيمګړې کار مې لاس پورې کړ، کره کتنه زموږ د ټولنې د سمون په برخه کې يو ژوند ۍ هڅه ده ، چې نه يوازې په ملي کچه بايد داهميت وړوي ، بلکې دهغې په مرسته کولای شو ، ځان له نړيوال ادبي بهيرسره هم يوځای او وصل کړو . په دغه رساله کې لوستونکي ته دا ټکي په ډاګه کيږي چې زموږ په پراخ ادب کې ، دهغه په بيلابيلو دورو کې کره کتنې څه بڼه ، رسالت او دندې درلودې ، ما په دغه برخه د موضوع دتحليل او پيژندنې په برخه کې له معمول علمي څيړنيزميتود څخه کار اخيستی ، دهرې څيړنې دمدلل کولو لپاره د ښه ميتود کارول اړين دی ، هغه هم دداسې علم

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

لپاره لکه کره کتنه ، مورږ دپښتو کره کتنې دوره يی بهيرپــه دغــه اترکــې پــه منظمه توگه څيړلی او په دغو بهيرونو کې مــې دهغــو پــه نســبي وده بانــدې رڼاچولي ده . دری دورې ، دری بهيرونه او په هغو کې دکــره کتنــې بهيــر ... توکل پرخدای تاسې يې ولولی خطاوې تيروتنــې بــه پــه کــې وي ، پــه رونــو سترگوکې او ژور فکرسره نظراوکتنه پرې وکړئ .

په درناوي

پوهنوال دوکتور عبدالخالق رشيد

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

لومړی څپرکی

په پښتو منځني ادبي بهیرکې دکره کتنې حالت ته یو نظر

کله چې غواړو منځنی ادبي بهیر دیوې نومونې (اصطلاح) په توګه تشریح کړو باید ووایو چې دغه اصطلاح زموږ پــه ادبیــاتو کــې زمــوږ پخوانیــو لیکوالــو ، مورخینو او شاعرانو کارولي او راوړې ده . په تیــره بیــا هغــه مهــال چــې پــه قراردادي توګه د ادبي دورو ټاکلو اړتیا رامنځ ته شوې ، بیانو استاد حبیبــي ، رښتین او نورو دغه نومونه دپښتو ادبیاتو هغې برخې ته چې له ۹۰۰ هجري تر ۱۳۰۰ هجري پورې زماني واټن کې را ایجاد شوي کــارولې ده. کــه لــه ماخخــه څوک زما نظر غواړي زه بیا په دغه اړه په لنډو دومره ویلای شم چې : منځنــي ادبي بهیر ، دوره هرڅه یې چې بولو ،دهرې ټولنې په ادبیا تو کې دیــوې دورې په توګه تل وه او تل منل شوې ده خو باید هغې ته دیوې مجردې پدیــدې پــه سترګو ونه ګورو په دې چې دایوه علمي نومونه ده چــې اړخونــه او ابعــاد یــې زیات دي ، په دې مانا چې دغه زماني موده باید په تــاریخي ، ادبــي او آن پــه رواني لحاظ هم وڅیــړل شــي اواهمیــت ورکړشــي. زه خــو داوایــم چــې د چنګیزخان له انسانی اوتمدنی ضــد یرغلــه (۶۱۷هجــری) را پــه دیخــوا بیــا دنولسمې پیړې ترنیمایي ترپیل پورې زموږ په ادبیــاتو کــې تقریبــآ دا ټــول جریان په شکلي اوماناوي لحاظ یو ډول دی اوکوم داسې بدلون چې هغه بایــد په ځانګړې توګه یاد او یا ګوته ورته ونیسو نه په کې لیدل کیــږي. دابــه ومنــو چې په دغه ترڅ کې په تاریخي او سیاسي لحاظ شرایط اوتحولات یوه بڼه او یو شکل نه لري ، بیلابیل نظامونه راغلي ، بیلابیل واکمنانان په دغه واټن کې واک

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

ته رسيدلي ، دهغوپه کړو وړو او کارنامو باندې سړی کولای شی ډېرڅه ولیکي او ووایی خوادبیاتو چې په دغه برخه کې هیڅ ډول بـدلون نــه دی کــړی،هیڅ ډول ادبي تمایلاتو په کې وده نه ده کړې ځکه نو ویلای شــوچې هرڅــه دیــوه څرګند ورته والي په ترڅ کې رامنځ ته شوي دی ، دبیلګی پــه توګــه هماغــه تذکره چی سلیمان ماکو په (۶۱۲هجري) کې ولیکله ، هماغه محمد هوتک په (۱۱۴۲هجري) لیکلې اوهماغه بهیریې څارلی دی. هغه شــاعري چــې اشــرف خان هجری اورحمان بابا کړې ، او یاهم هغه غزل چي اکبرزمینداوري ویلی په هماغه فورم کې خوشال او ترهغه راوروسته پیرمحمد کاکړ او احمدشاه بابا هم څارلې ده . په داسې حال کــې چــې دایجادیــاتو اوهنــري ادبیــاتو دودې لــه قانونمندۍ سره سم باید رنګارنګي را منځ ته شي ځکــه چــې ادب اوهنــر لــه یونواخته او تکرارسره لکه چې انسان له ناولتیا وو په نري رنځ اختــه کیــږي همداسې تاوان وینې . چې باید داسې نه وي .

لنډه داچې زما لپاره منځنی ادبي پیر یا دوره پــه همدغــه پــورتنې مفهــوم او تاریخي شالید سره په دغه څېړنه کې مطرح ده ، یوټکی مو باید په پــام کــې وي اوهغه داچې پښتو ادبي منځني دوره دلته په هغوځانګړنو سره نه ده مطرح لکه چې په لویدیز او اروپا کې منځني دوره یادیږي ، دلته موخه یــوازې دغــه دوره بندي دافغاني ادبیاتو اودهغوی له طبعیت سره په اړیکــو کــې دپــاملرنې وړده نه دلویدیزتولنوهغوغوندې .

په دغه ادبی بهیرکې کره کتنه اودهغې تاریخچه په خپــل وار یــوه دپاملرنــه وړموضوع ده ، یو بهیردی چې له دغو ادبیاتو سره په منظمه توګه وده کړې ده ، خومره چې دلته پښتو ادبي بهیر ساده و ،کره کتنه هم ورســره ســاده ، خــو خومره یې چې وده کړې په هم هغه کچه دا هم ورسره پــرمخ تللــې، وده یــې کړې ، پیچلې شوې اوان چې علمي شوې هم ده. مخکې تردې چــې پــه دغــه ادبي بهیرکې دکره کتنې پر بهیر باندې وغږیږو ، یوه لنډه کتنه تردغــه ادبــي

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

بهيردمخه هغو نښوته کوو چې زموږ ليکوالوهغوته اشارې کړې او له دغې موضوع سره يې بې ارتباطه نه دي بللي .

کره کتنه ترمنځني پير دمخه:

زموږ په لرغونو ادبياتوکې دکره کتنې په اړه دخيړنو لپاره دايجادي موادو او آثارو څه نشته ، او نه بايد په دغه برخه کې په مصنوعي توګه ځان په لاپو شاپو باندې بوخت وساتو ، سره له دې چې په دغه برخه کې يولړخبرې اوس موږدخيړنې دمقايسې ميتود ترسيوري لاندې کولای شو ، خوزه باورلرم چې بشپړې به نه وي ، يوه پيړۍ دمخه چې چا په دغه اړه څه ويلي او ليکلي ، نن په خورا زياتو دلايلونه يوازې دانتقاد وړدي بلکې د خندا وړهم دي ، ځکه چې هغوی فکرنه کاوه چې نړۍ به په يوه دوو پيړيو کې دکشفياتو هغې کچې ته رسيږي چې نور به څه په هغې کې دپټيدو نه وي ، زموږ زياتو پوهانوداخبره کړې چې دپښتو ادبياتو په لرغوني دوره کې کره کتنه وه ، اوپښتانه پوهان پرې پوهيدل ، ان چې وايي ددغه علم پيلامه هم په هم هغه دوره کې شوې ده او لومړني پښتون ليکوال چې په دغه برخه کې لاس په کارشوي هغه ابومحمد هاشم ابن زيد السرواني دی چې خپل اثر « دسالو وږمه » يې هم په دغه باره کې ليکلي و. ددغه پټ نوميالي نوم موږ ته پټه خزانه را پيژني چې ليکي :

« ابومحمد هاشم دهلمند په سروان کې په سنه (۲۲۳) هجري قدسي زيږيدلی اوپه بست کې يې له علما او فصحا څخه لوستنه وکړه ، وروسته ولاړ په عراق يې په کلو کلو دلويو ائمه څخه سمع وکړه او ابن خلاد چه خرګندو په ابی العينا سره يې په بغداد کې عمرونه تيرکړل اوله هغه يې دعربي بلاغت او اشعار ولوستل ابومحمد له عربي څخه په پښتو يوکتاب کښلی و چې په هغه کې

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

دعربي اشعارو فصاحت اوبلاغت يي بيان کړی و ، اونوم يې د(سالو وږمــه) وه »
(۱)

که پردغه موضوع باندې لږ رڼا اچوو، زه فکرکوم چې که ســالووږمه زمــوږ لاس ته راغلې وای ، نو دا به بی شکه لومړی انتقادي اثرو چې دکره کتنې پــه بــاره کې هغه هم په پښتو کې ليکل شوی دی ، زه په دغــه اړه يــوازې د مقايســوی څيړنو له مخې او هغې بيلګې په شته والي سره چې ترموږ پورې را رسيدلې ده دومره په اجمالي توګه ويلای شم چې په کوم وخت کــې چــې محمــد هاشــم سرواني ژوند کاوه ، او په کوم وخت کې چې دی بغداد ته رسيدلی ، دغه مهــال په عربی نړۍ کې دکره کتنې په برخه کې يو طلايی دور دی ، داســلامی دورې په لومړيو دوو پيړيو کې دعربي ژبې په برخه کې خورا زيات پرمختګونه شــوي دي ، ان چې کره کتنې هم ديوه مضمون په توګه هم په دغــه دوره کــې خــورا زياته وده وکړه په دغه عصر کې لکه دجاهليت دعصر په شان په عربــي ژبــه کې کره کتنې لوی اهميت وموند. عربي او عجمي پوهان په دې بــاور دي چــې اموي واکمنانانو دراشدينو خليفه ګانو برعکس شعراوادب تــه پاملرنــه وکــړه اودغه ډګرېې تود وساته، زياترو شاهانو او سردارانو د شعر ويلو ذوق درلــود او حتی داسې هم کيدل چی خطبې به يې هم په شعرويلې ،دهمدغوځانګړو پــه پام کې نيولو سره په لومړيو دريو پيړيو کې کره کتنې په زړه پورې وده وکړه ، دحضرت علي لمسۍ سکينه لومړنۍ ميرمن وه چې له کره کتنې سره يې کلکه مينه ښوده ، عبدالملک بن مروان هغه اموي خليفه و چې لوړه ادبــي اونقــادي قريحه يې درلوده ، په عباسی خليفه ګانو کې هارون الرشيد له کره کتنې سره پيژندګلوي درلوده ، مامون الرشيد هم دشعرپيژندنې ښه ذوق درلود که چيرې پردغه مهال دبغداد په اړه هم دا ويلای شو چې دلته کره کتنې هم ځانګړې ښه درلوده ،په دې مانا چې دلته کره کتنــه د ودې پــه لــور روانــه وه او ځــانګړی اهميت يې درلود . « ... په عراق کې دادب او ذوق حالت دجاهلي دورې په شان

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

له وياړ او تعصب څخه خالي نه وه چې حالاتو، چاپيريال اوزماني هم لــه هغــې کړنلارې سره ورتيا درلوده، په مريد اوبصــره کــې شــاعران راټوليــدل خپــل شعرونه به يې ويل ، او يوپربل به يې مفاخره کوله ...» (۲)
دهمدغو اشارو په رڼاکې کيدای شي زموږ دليکوال ابومحمد هاشــم پــه ادبــې ذوق باندې هم ددغه عصرادبي بهير خپله اغيزه ښندلي وي ، دمحمد هوتــک په وينا دی هم دکره کتنې په دغه تاوده بهيرکې په عراق کې و. او دغه تــاوده بهير پرده باندې هم خپل اثرکړی دی. ځکه نو ده هم په دغه اړه دعربي شعراو فصاحت په برخه کې خپل کارکړی اودغه کاريې بيــا دســالووړمه پــه واســطه پښتوژبې ته هم را ليږدولی دی. زموږ ليکوالو هم په دغه باره کې خپلې رايــې ويلې دي چې زموږ نامتو ليکوال حبيب الله رفيع وايي چې :

---

(۱) محمد هوتک بن داود ، پټه خزانه ، څلورم چاپ ، کابل ، ۱۳۶۵ (۲۹) مخ .
(۲) ډاکتر عبدالحسين زرينکوب ، نقدادبی لومړی توک ، تهران ۱۳۵۴ (۱۴۰) مخ .

« په پښتو کې ادبي نقد زوړ او لرغونی دی ، لومړنی څيړنې په دريمه پيړۍ کې ابومحمد هاشم ابن زيد السرواني راونښلولې او په خپل نامتو اثر (سالو وړمــه) کې يې دعربي اشعارو دفصاحت او بلاغت بيان وکړ... (۱)
په پښتو پخوانيو ادبياتوکې دويم اثر چې يوه برخه يې زموږ پــه واک کــې ده هغه د سليمان ماکو تذکره ده ، موږ دا منو چې داخو يوه تذکره ده اوهغه دکره کتنې لپاره بشپړه نه ده ، خو يوه خبره بايد له يــاده نــه وباســو هغــه داچــې، داتذکره ده اوهغه هم دشاعرانو او دعارفانو ، چې له شعراو شاعرۍ ســره يــې سروکاردرلود،اوديوشميرشاعرانوپه اړه يې خبرېکړې چې هغــه خپلــه دکــره کتنې موضوع ده ، خو دريغه چې دغه اثر هم په بشپړه توګه زموږ په واک کــې نشته ، خو بياهم ښه خبره داده چې دغه څو پاڼې يې هــم زمــوږ لپــاره دکــره کتنې په برخه له هره پلوه مهمې دي. په هرډول دغه دوې بيلګې له موږ ســره

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

زمونږ دکره کتنې په برخه کې هسې ديوې يـادونې پـه توګـه مرسـته کـوي ، ترمنځنۍ بهيردمخه شته له دې پرته نورکه هرڅوک په دغه برخـه کـې څـه وايي هغه به له لاپوشاپو زيات بل څه نه وي .

منځنۍ ادبي بهير اوکره کتنه:

له پورتنې يادونې وروسته په جرآت سره ويلای شو چـې پـه منځنـي ادبـي بهيرکې خبره برعکس ده ، منځني ادبي بهيرخورا زياته وده کړې ، ان تـردې چې سرې ويلای شي ، دومره پياوړې دوره اوترې دمخه دومره کمزورى ادبـي جريان له يوه اوبل سره په هيڅ ډول داپرتلې وړ نه دي ، په دې مانا چې په دغه دوره کې ايجاديات وده کوي او شاعران هم په شعوري توګه دشعراو ايجاد ډګر ته مخه کوي ، کره کتنه په تما مه مانا ديوه برلاسي علم په توګه خپلـه وړتيـا اوځای لري. اودالومړى مرجع اولومړنی بهيردی چـې د کـره کتنـې منظمـې بيلګې په کې ترسترګوکيږي چې شاعران اوليکوال پردغه مهال دکـره کتنـې پراهميت پوه کاروايی کوي اوپه شعوري توګه دهنري اونوښتې پديدو په ايجاد باندې لاس پورې کوي ، دوی د وخت دکره کتنې له اصولو سره سـم لاس پـه کارکيږي، مانا داچې دادبي آثارو دمعيارونو ټاکلو لپاره کره کتنـه ديـوه منـل شوي ميتود او لاربنود بڼه غوره کړې او ديوه پراخ ادبي بهير د ودې پـه تـرڅ کې خپله لاربنودې او روزونکې دنده اورسالت دعلمي کره کتنـې پـه رڼـاکې پرمخ بيايي . چې ترټولو مخکښ او نوميالی شاعراو ليکوال ، کـره کتـونکي او هنرپوه استازی يې خوشال ختک دی چې په دغه برخه کې دشلمې پيړۍ لـه کره کتونکو سره په علمي ډګرکې پرتله ، مطالعه اوڅيړل کيدای شي .
خوشال ختک (۱۱۰۰-۱۰۲۲ هجري) په پښتو منځني ادبـي بهيرکـې لـومړني ليکوال دی چې ددغه عصرپه ادبي بهيرکې يې دکره کتنې ژوندی روح پوه کړ،

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

دهغه هنري اوادبي افکار په دغه ادبي بهیرکې هغه مرغلرې دي چې زموږ دمنځنیو ادبیاتو دګلپاڼوپاڼوبڼ پرهغو باندې ښکلول شوي دي. په پښتو کې دخوشال ادبي کارنامې او ادبي افکاردیوه ټولنیزدایره المعارف ځای لري ، په دې چې دادبي مطالعاتو داسې اړخ نشته چې ده به پرهغه باندې څه ویلې او لیکلي نه وي ، علامه حبیبی دده دځانګړي استعداد او ادب پوهنیزشخصیت په اړه لیکي : « ... خوشال یوعالم سړی و ، مشرقی علوم یې لوستي اودعربي او پارسي دبلاغت اوفصاحت علوم یې ښه زده وو ، په فقه اوتفسیر اونور اسلامي علومو کې یې معلومات درلوده ، پهتصوف کې هم خوشال خان بشپړ و اودده له ویناوو څخه دده پوره علمي لیاقت څرګندیږي ...» (۱)

---

(۱) بریښ ، افغان یاد (دمقالو مجموعه) کابل ۱۳۶۰کال (۹۸) مخ .

په هرډول ، زموږ په منځني ادبي بهیرکې هم خوشال ته دا ویاړ ورپه برخه شوی چې ده دکرکتني په اړه لکه دمخه هم اشاره وشوه علمي فکرکړی دی. دی په دغه برخه کې ان دراتلونکو لپاره هم په علمي لحاظ دلاربښود ځای لري ، ځکه چې په خپل وخت کې برسیره پردې چې شاعردی او لیکوال ، سیاست پوه دی او هنرمن په عین حال کې یې دیوه ښه کره کتونکي دنده هم سرته رسولې ده اوپه دغه برخه په علمي معیارونو او اساساتو برابرآثارتري پاتې دي. خوشال دیو سالم ادبي بهیرد رامنځ ته کیدو په خاطردکره کتنې مقدس مقاومت اوقضاوت ته لاس واچاوه ، دده عصر په پښتونخوا کې د وچ تعصبي برلاسی عصرو ، داسې چې کله کله یې ان انتقاد او ګوتنیوي ته هم دلیکلو او ویلو اجازه نه ورکوله ، دغه حالت دداسې یوې فضا ښودنه کوله لکه داروپا دمنځني پیردوچواو دګم شرایطوپه څیر، خوخوشال له دغو حالاتو سره سره بیاهم دیوه پراخ سکوت ملا ورماته کړه اوپه پوره جرآت سره یې هغه څه په

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

افغاني ټولنه کې دشعراونثرپه ژبه باندې وويل چې دپوهانو په وينا پــه دغــه عصرکې دبل پښتون له توانه نه وو پوره، چې يوبرخه يې هم په دغه ترخ کــې کره کتنه وه ، خوشال په دغه برخه کې دلومړي ځل لپاره گام کيښود اودکــره کتنې لپاره يې يوه مقدمه راپيل کړه . يوه خبره چې په دغه اړه بايد وويله شي هغه داچې په ټول منځني ادبي بهيرچې څه زمــوږ شــاعرانو دادبيــاتو، ادبــي پديدو په باب ويلي موږ پوهيږو چې دهغوځومره د ادبــي نقــد او کــره کتنــې اوڅومره دادب پوهنې دنورو برخو په باره کې دي . د فارسي او هندي(*) کــره کتنې په اړه دخوشال مطالعه کيداى شي ددغه ټکي لامــل شــى چــې ده پــه پښتوژبه کې په دومره ژورتيا سره دکره کتنې په اړه فکرکړي وي ، ځکــه نــو سړى ويلاى شي چې کومه ژبه او کوم فکر چې په دغه اړه ده کارولي ساری يې په ټول پښتو ادب کې ډيرلږ ليدل کيږي ، دده په نامتواتر (دســتارنامه) کــې دهغه اثر څلورم هنر چې دشعرپه اړه کښل شوى دي په خپله يوه کره کتنه ده . خوشال په دغه برخه کې شعر په علمي او هنري توگه تعريف او تشريح کړی دی ، دده نظر په دغه برخه کې هم په علمي او هم په هنري لحــاظ دپــاملرنې وړدی ، په دی مانا چې ده په دغه برخه کې دکره کتنې لپاره ديــوه مقــدماتي بحث لکه د ارسطودبوطيقاپه شان پيل کړی دی. داچې د ارسطو بوطيقا د کره کتنې په پيل اوپيلامه کې دپاملرنې وړ نړيــوال شــهکاربلل شــوي اود علمــي ارزښت له پلوه ترننه هم له اهميته ونــه ولويــد همداســې خوشــال اود هغــه انتقادي ليکنې او کره کتنه په پښتوژبه کې بوطيقايی ځای اواهميت لري، دی دهنرپه اړه ليکي : « داهنرچې دشعردنظام دی هم داخل دکســب کمــال دی. امامشتق دی له شعوره چه جبلي طبيعت دشعرلري ، شعردهغه دی ، فنونــه صنعتونه يې په کسب حاصليږي ، که ډيرتحصيل

(*) په خوشال پوهنه کې يومهم بحث هند پوهنه ده ، په دې مانا چې خوشال په خپــل وخــت کــې د هنــدي ادب او ددغې ژبې له نزاکتو او ادبياتو اود هغو له مهمو آثارو سره آشنا و ، زموږ يوشميرليکوالو دده (دستارنامه) په فارســې

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

ژبه کې نظام الملک کیکاوس له (سیاستنا مې سره یوشی بللې په داسې حال کې چې دا سمه نده ځکه چې خوشال په دستارنامه کې د نامتو عالم کوشلیه دنامتو اثر (آرت شاستر) سره ورته والی لري .

دعلم وکا ، صنایع بدایع دشعرزده کا ، چه طبیعت دشعرجبلي نه لري، خبره به نظم نه کا... دراصل شعر په لغت کې کلام منظوم وته وایي ، دواړه مصراع دبیت په تول تللي ، په حرفونوسره سمي عروض قافیه سره جوړ ، په داکې هرچې وي که قصیده وي ، که غزل وي ، که رباعي وي ، که قطعه ده ، که مخمس ، که مسدس په ډیرو چې شعروایه شي ... دشعرپایه لویه ده دحکمت سره یاد شوي دی، پیغامبرانو ویلی دی ، ددې خانه برانداز سینه ګداز خوتعریف توصیف کوم ، لګیدلی اوردی چې هرڅه په مخ وړي . میلمه زور ور دی واړه وینې دلړمانه خوري . پوهه یې دشواره ده ، ویل یې ګران دي، دهرچا کارنه دی، دشعرطبیعت په مثال دتوند باد دی ، لویې ونې طاقت لري چه ورته ودریږي او که نه بنیاد محکم نه لري ، هغه ونې له ویخه ولوړوي ، قوت دعلم بویه چې ویخ یې پرې محکم وي اوکه نه یې افت مضرت به پاتې نه شي ... چې بې علم شعروایي خونقصان لري . اول خوبه یې درست ونه وایي ، دشعردعیب جاسوسان ډیردي . ځان به دخندا کا... »(۱)

دخوشال دغه نظریه په خپل وار ددغه تکي څرګندویه ده چې دی دکره کتنې په علمی اصولو او ارزښت باندې په ښه توګه پوهیږي ، په دي مانا چې دي په دغه برخه کې ځان په رښتیا هم دیوه لاربنود نقادپه دریځ کې دروي ، دی دواړه علمی او هنري وړتیاوې په دغه برخه کې له ځانه په ډاګه کوي ، کله چې نقد کوي ، هلته دیوه عالم له لید سره مل دی اوکله چې ایجاد کوي ، هلته دی دیوه شاعر له لیده سره ځان غاړه غړی کوي . ځکه دی په خپله د شعر دعیب له جاسوسانو څخه ځان ساتې او نه غواړې چې ځان دهغو ترانتقاد لاندې راولي اونه غواړي په دغه برخه کې د ناپوهی له امله ځان دخندا کا. ځکه نو دی دیوه عالم نقاد له دریځه دخپلې نظریې له امله ډیرښه مطالعه کیدای شي .

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

یوه خبره مو په یاد وي چې ده نقاد اوکره کتونکي ته دجاسوس نومونــه یــاده کړي اوداهغه نادرنومونه ده چې له ده پرته په شرقی ادبیاتو کې له نورو نــه ده په ډاګه شوې . دی په بل ځای کې دیوه تیورسن په توګه وایی:

که شعردی هغه دی چې یې ووایي دانا
هغه څه شعر نه دي چې یې ووایي کانا
دواړه توکه څه وي درته وایم په معنې
یو آواز دخره دی بل آواز دی د سورنا

بل ځای وایی :

بل که هرڅو در ګوهرپیې په شعر
عیب جوی یې جاسوسی کا دافعال
هرشاعر یې په ویلو ګوت مندی کا
که په شعر کې ته من یې دی مثقال

(کلیات ۵۳۷ مخ)

خوشال په ځانګړې توګه د پښتو شعر منځني بهیر ، هغه بهیر چې په مجمــوع کې په علمي

---

(۱) خوشال خان ختک ، دستارنامه کابل ۱۳۴۵ ۲۴-۲۳ مخونه .

لحاظ دانتقاد ور دی انتقاد کړی ، ځکه چې ده ته پښتو شــعراوادب ،ایجــاد او مطالعه په یوه تنګسیاکې ښکاري ، هغه شاعران چې ترده دمخه پــه روښــاني دوره کې دعصر نومیالي بلل کیدل دده په نظرهغوی ادبي محتوا ته لکه څنګــه چې وروه پاملرنه نه ده کړې ، ماناداچې دخوشال دانتقادي لید له اړخــه دوی هم دکلک انتقاد ور دی ، دخوشال دانتقاد دغه اړخ له تیوریکي پلوه هــم ســم بریښي لکه یوکره کتونکی دلویدیز دادبــي بهیــر پــه اړه لیکــي : « ... او پــه

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

منځنيو پيړيوکې چې په لويديز کې کليسا ته دتسليم او ايمان عصرو هــرډول تنقيدي فکر او څيړنه شرم بلل کيده ، ځکه نو ترهغوچې ددغو خنډونو ماهيت څرګند نه و ، لويديزې نړۍ ونه شواى کولاى چې د ارزښتنو په څيړنــو بانــدې بريالى شي ...» (۱)

خو موږ په پښتو ادبياتو کې دداسې اصل تطبيق نه شو کولاى چې د غه او هغه بهيرپه فکري او تاريخي لحاظ د پرتلې وړ نه دي ، يوازې په ځينو برخو کې لــږ لږ ورته والي شته چې کيداى شي هغه هم په سرسري ډول ياد شي . خوشــال هم ترځان دمخه پيرته انتقادي ګوته نيولې ځکه نو وايي :

دميرزا ديوان مې ومانده په ګوډي مسخر (مسخره) مې ارزاني خويشــکي زمند کړ

څه شې چې دخوشال په دغه انتقاد کې په ځانګړې توګه ديادونې وړدي دادى چې دى په خپل انتقاد کې دهغه په عملي اونظري اړخونو باندې ټينګــارکوي ، غواړي ديوه رسالت مند کره کتونکي په توګه دومره روښانه لارښــونه وکــړي چې دغه جرات ان په اوسني کره کتونکي کې هم خورا لږ ليدل کيږي. پــه دى مانا چې دى په رښتيا هم کره کتنه کوي ، اودشعرپه ماهيــت بانــدې د زړه لــه کومي پوهيږي ، خوشال په دغه برخه کې په دي پوهيږي چــې شــعرڅه شــي اوڅوک يې بايد ووايي ؟ دده د زړه خبره داده چې وايي :

په جهان ترشاعرۍ بدڅه نشته خداى اخته مه کړه سړى په دا جنجال

خوشال دشعر په وړاندې دمسووليت احساس پــه جــدى توګــه لــه پامــه نــه غورځوي ، مانا داچې څوک بايد شعر ووايي اوڅنګه يې بايد ووايي ؟ داهغه څه دي چې دى انديښنه لري اوسپارښتنه کوي چې بايد دغه کار د کاراهل ترسره کړي ځکه نو په بل بيت کې په روښانه توګــه آِرمطلــب تــه راځــي او خپلــه تيوري په دغه اړه په ډاګه کوي چې :

دهغه شاعر دانې وشه په ژبه چې دشعر در دانې پلوري په مال

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

(ديوان دكابل چاپ ۵۲۴مخ)

داډول تمايلات په علمي لحاظ مورږ ته يو ټکی را په ګوته کوي اوهغه داچې خوشال د اصولو له مخي يوه اديب کره کتونکی دی ، نه عالم کره کتونکی ، په دغه اړه لوی توپير له ادبي پديدې سره د ليکوال او کره کتونکي چلند دی هغوی چې له ادبي ژبې ، شاعرانه انداز او نورو ادبي ځانګړنو څخه کاراخلي هغه ته اديب کره کتونکی وايو او هغه چې د ادبي تلازماتو او اندازونو پرځای زيات پرفکتونو او اصولو او منطقي استدلال ټينګارکوي ، هغه

---

(۱) زرين کوب پورتني اثر (۳۳۱)مخ

ته مورږ عالم کره کتونکي وايو.چې ترډيرې کچې يې کره کتنه او قضاوت دادبي آثارو او ادبي پديدو په اړه له علمی او انتقادي پلوه دباور وړهم دي.
په هرډول ، که چيرې غواړو چې په منځي ادبي بهيرکې دکره کتنې په اړه خپله خبره را ونغاړو ، نوپردغه ټاپي باندې دريږو چې ددغه ادبي بهيرپراوړدو او لنډو ، ماناداچې له روښاني دورې رانيولې بيا تر ميراحمدشاه رضواني پورې دکره کتنې بهيرديوه ډول ترچترلاندې راځي چې هغه ته پوهان د (ذوقي) کره کتنې نومونه يادوي ، دکره کتنې ددغه ډول په اړه ويل شوي چې : « ذوقي کره کتنه دکره کتنې هغه ډول دی چې يوشمير شاعران او ليکوال يې ديوبل په باب وايي او ليکي ، په دغه عصرکې هم لکه دپخوانو په شان دود وه چې دسياليو او رقابتونو بهير دغه اصل ته په زړه پورې لوړتيا ورکړه ، ددغه عصر شاعرانو او ليکوالو نه يوازې خپلو آثارو او خپل اسلوب ته په خپلو خبروکې ګوته نيوله ،بلکې دنورو پخوانيو او معاصرو شاعرانو په باب يې هم خبرې کولې او هم يې خپلې علمي رايې ښرګندولې چې له هغو څخه جالبې او په زړه

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

پوري ګتې ترلاسه کولای شو ، لکه څنګه چې دپخوانو په باب دهغوی له ستاینواو درناوي څخه پوهیدل کیږي ... »(۱)
پرتېوله منځنۍ دوره کې همدغه اصل برلاسی دی اوپرهمدغه میتود باندې کره کتنه دلته خپل دریځ پرمخ بیایی اوبرلاسی میتود بلل کیږي ځکه په پښتو منځنۍ ادبي دوره کې زیاترو شاعرانو یاد ځان اویاهم دنوروپه اړه دستاینې اوکله کله غندنې په لامل له دغه میتود څخه کاراخیستی دی ، دوی کله دځان ستاینه اود نورکمی ویلی دی، چې خوشال هم په دغه برخه کې خپل کارکړی دی. دده په کره کتنوکې یوه هم په سواتنامه کې داخون درویزه پر (مخزن) باندې کره کتنه ده چې زیاتره لیکوالو، کره کتونکو دکره کتنې له مخې ډیره لوړه ارزولې ده او په دغه دوره کې دکره کتنې ترټولو ښه اوپه اصولو پوره کره کتنه بلل شوې ده. خوشال په دغه اړه وايي :

درویزه چې بیان کړی خپل کتاب دی
نوم یې مخزن الاسرار کړی جناب دی
هربیان یې ناموزون مجهول بې رنګه
خالي پاتو له دانشه له فرهنګ
که یوه مسره په شل بله په سل ده
نامربوطه ناموزونه په ویل ده
قافیه یې لام و دال سره وهلې
په ردیف کې یې نون واو سره پیلی
قصیده د بوصري ترجمه کړې
عربي یې ترپښتو مضحک راوړې

---

(۱) زرین کوب پورتنی اثر (۸۶)مخ

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

هــر هربيــت دقصــيدې چــې در مرجــان دی
پـــه پښـــتو كـــې تراوربشـــو لا ارزان دی
معمــــــا د (آذری) ترجمــــــه كــــــړې
تصـــوف يـــې وعـــالم وتـــه نومـــوړې
ترجمــــه د(شاناصــــر) يوڅواشــــكاله
وعـــالم تـــه جـــوړه كـــړې لـــه مقالـــه
مســـلې يـــې نظـــم كـــړی پـــه پښـــتو دي
درتــه څــه وايــم چــې څــه دي دايســتودي
پـــه داهســـي شـــان كتـــا ب مباهـــات دي
دجامي تر (هفت اورنـگ) ورتــه ناويـات دي
ګنــده پــز د ګنــده خــور ســره جــوړيږي
خاص په خاص اوعام په عام ويـل خوښـيږي
پـــه حيـــرت بـــه واړه ګـــوتې وچيچلـــې
اخـــون پـــه مخـــزن چـــا ګـــوتې كښـــيولې
هرسړی چــې پــه مخــزن بانــدې څــه وايــي
پـــه دنيـــا كـــې ترســـاعته بـــه څـــوك پـــايي

استاد روهي په دې باب ليكې چې :« ... خوشال نه يوازې دمضمون په لحاظ د اخوند درويزه پر(مخزن) باندې انتقاد كړی دی ، بلكې دهغه فورم اوشكل تــه يې هم ګوته نيولې ده

.د اخون درويزه پرمخزن باندې انتقاد كول هم څه آسانه خبره نــه ده ، ځكــه چې يوسفزيو پردې كتاب ډيره كلكه عقيده درلوده ...»

اومرحوم استاد حبيبي هم دخوشال دا انتقاد دسواتنامې په پايځوړو كې موجه ښودلی دی.

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

يوه ټکي ته مو بايد پام وي چې په منځني پيرکې زياترو پښتو شاعرانو له ذوقي کره کتنې څخه کاراخيستی خو دا ددي مانا هم نه لري چې ګواکي په دغه دوره يوازي همدغه تګلاره دکره کتنې په برخه کې برلاسي تګلاره وه ، نه ، په دغه برخه کې ديوشميرشاعرانو له خوا دکره کتنې نور ډولونه هم دشاعرانو اود هغوی دآثاروپه اړه کارول شوي دي دبيلګي په توګه موږ کولای شو دحميد ماشوخيل له خوا د برهاني کره کتنې له ميتود څخه هم کار اخيستل شوی دی. خو له دی سره سره با يد ووايو چې زياتو ليکوالو له ذوقي تګلارې څخه کار اخستی دی چې څوبيلګې يې دلته لومړی دځان ستاينې په اړه را اخلو :

خوشال وايي :

چې لاپ وهي دشعر نن په دا دور دي ډير
خدای دې نه کا چې به وايم حال د دويو تيراوبير
څوک پاوی څوک نيم پاوی قلندر په کې نيم سير
چې دموږه په حساب دي هيڅ می نه دی واصل هير
بل فقير دولت دري پاوه زه ترې څوشيرهی تير...

بل ځای له همدغه شعرسره په توپيرکې داسي انتقادي توره را کاږي او ليکي :

يوپه حال اوپه ماضي کې هسې نه و
چې ښکاره يې دخبرو راته خوند کړ
دميرزا ديوان مې ومانده په ګوډي
مسخره مي ارزاني خويشکي زمند کړ
که دولت و که واصل و که دا نور وو
په خبرو مې دهريوريشخند کړ...

(کليات ۳۴مخ)

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

دخوشال په شعرکې داډول ګوتنوي ډيرزيات ليدل کيږي ،که څه هم په دغه ډول شعرونوکې دده ځان ستاينه خورا زياته او دپاملرنې وړښکاري ، خو دا ددې مانا نه لري چې ګواکي دی يوازې ځان وينې او جهان نه ، خوشال چې څومره دځان په باره کې رښتيا ويلي همدومره يې کټ مټ حقايق دنوروپه اړه هم په رښتيا ينې سره په ډاګه کړي دي ، اودشعرپه ډګر کې يې دنورو استعدادونه هم پرته له هرډول تعصب اوکينې څخه تشريح کړي او ستايلي دي. زه په دغه اړه په دي نظريم چې خوشال په خپل عصر (منځني دور) کې دټولو شاعرانو لپاره دکره کتنې په برخه کې دلاربښود حيثيت او مقام لري ، ده ديوه لاربښود په توګه ددغه پيردشاعرانو وړتيا وې او نيمګړتياوې دواړې په انتقادی ليد سره په ډاګه کړې دي. اودخپل دغه ليد له امله موږ ده ته دپښتوکره کتنې په تاريخ کې دلومړيتوب حق ورکوو. ده چې هرڅه ويلي هغه يې دکره کتنې داصولو له مخې ويلي دي ، ترده دمخه که ميرزاخان او نورو هم څه ويلی وو او يايې دچا په شعراوکلام باندې قضاوت کړی و ، هغوټولو دستاينوبنه درلوده اودانتقاد څه په کې نه وو اويا لږ وو ، خو خوشال بيا په خپل وار په دغه اړه يونوی ګام پورته کړ او دلومړي ځل لپاره يې انتقا د دهغه په رښتيني او علمي مانا سره وکړ. دکره کتنې داصولو له مخې دانتقاد موخه ښيګړې او کمزورۍ دواړې په ګوته کول دي ، خوشال داکارکړی او په دغه برخه کې يې په خورا دقت سره ځان دقضاوت په ډګر کې درولی او داخبره نورو ته هم په خپل وخت کې په ډاګه شوې ده . دپيرمحمد کاکړ خبره دخوشال په اړه پرځای ده لکه چې وايي :

تل په شعر کې هم سيال دخوشال نشته

که څه درشت دی دا دده سخن دان شعر

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

دځان ستاينې خبره په ټولو شرقي ادبياتو کې دود او معموله خبره ده ، په اردو، هندي او دری ژبو کې په سلګونو شاعران شته چې دغه ټکی یې په ځانګړې توګه سمبال کړی او په دغه برخه کې یې قلم چلونه کړې ده. دپښتو ادب په منځنۍ پیرکې هم دغه موضوع د بیلابیلو شاعرانو له خو څارل شوې ده . نومیالی شاعر رحمان بابا هم دا کار کړی او ویلي دي :

خوشالا اود ولتا مې غلامان دي

زه رحمان په پښتو ژبه عالمګیر یم

دمیرزا د ارزاني دعوي به پرې کا

قدردان دشاعرانو رحمان راغی

کیدای شي ډیرخلک داسې فکروکړي چې رحمان بابا یوعاجزاوملنګ سړی و، دهغه په دغو کارو باندې کار نه و، خو داډول نظراو فکربیا دملنګ او قلنګ پرضد دی اوسړی دا ویلای شي چې رحمان یو مفکر، یوعالم اوپه هنري ارزښتونوباندی پوه او ملا مفکرو ، ده چې کومه ایجاد ګري کړی، هغه دیوه عالی فکراو تلاش پایله ده هماغسې چې خوشال وایی : « دشعرپایه لویه ده ، دحکمت سره یاد شوی ...» رحمان بابا چې د خوشال اودولت غوندې شاعرانو پرکلام باندې ګوتنیوی کوي، هغه په خپل ذات کې دغه ټکي په ډاګه کوي چې رحمان یولوی مفکراودشعرپه هنر باندې په هراړخیزه توګه پوه عالم تیرشوی دی. او داخبره چې هغه یو عادي ملنګ او له دنیا لاس په سر و ، په خپل ذات کې یوه بې مانا او دټیټ ذهنیت او درک څرګندونه کوي چې باید اهمیت ورنه کړل شي.

دپښتودشعر استاد حمید ماشوخیل دمنځني پیر له وتلو شاعرانو څخه دی ، چا چې په دغه برخه کې شاعري کړی ، هغوی ټول ده ته ، دده پوهې ته د زړه له کومي ارادت لري ، هغه هم دځان ستاینې په برخه کې ځان آزمویلی دی ، داکار د ذوقي کره کتنې له مخې علمآ زیان نه لري ، خو په دې شرط چې دروغ

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

نه وي . حميد په ځان ستاينه کې دنورو شاعرانوپه اندول ډيرمـاهير او ځـرک دی ، په دي ماناچې کله دی په دغه برخه کې قلم چلوي ، هغه په خپل وار لـه داسې باريکيوسره مل دی چې جالب اودپاملرنې وړ انتقاد له ځان سره ليږدوي لکه دغه بيلګې :

داناپان به ورته غوږ نيسي حميده
ناد ان څه پوهيږي ستا په درسفتن

(ديوان ۳۱۷)

فارسيانو دحيرت ګوتې په غاښ کړې
چې حميد سخن سازي کا په پښتوکې

(ديوان ۲۷۸)

مهمه خبره داده چې حميد لکه خوشال غوندې دکره کتنې په اهميت باندې د زړه له کومي پوهيږي او د هغې رسالت دزړه له کومي منې . دکره کتنې لپـاره ليوال او تږی دي ، هغه شاعران چې په شعرکې يې نوښت او ابتکاروي ، هغو ی تل په خپلو آثارو باندې دقضاوت لپاره سترګې په لار وي ، خو له بده مرغه چې حميد په دغه دوره کې يـوازنی څـوک دی چـې دخپـل شـعرلپاره يـې پـه پښتنواوپښتو کې قدردان نه دي موندلی ، حميد ښه شاعردی، دی پـه خپـل وخت کی لومړني شاعراو هنرمنددي چې دشعرغلا (ادبي غلا) ته يې چې نـن سبا يې په ادبي کره کتنه کې ځای ځانګړی دی اشـاره کـړی، او پـه دغـه اړه ځانګړي سپارښتنه لري لکه وايی :

دانسته مضمون دزدي له بله نه کا
دحميد ويل پخپله دي لذيذ

(ديوان ۹۴)

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

داچې حميد لوی شاعر دی مانا داده چي لويه اوپراخه پوهه هم په دغه برخــه کې لري ، په ستاينه هم پوهيږي ، په غندنه هم ، او په کره کتنــه هــم ،ځکــه فرياد کوي :

دحميد دمينې ګوټ به کره ووزي
که پري پوه شي قدر دان صراف
(ديوان ۱۶۰ مخ)

پيرمحمد کاکړداحمدشاهي دورې نوميالي شــاعراوليکوال اوګرامــر پــوه هــم دخپل وخت دنوميالی پوه اوشاعرپه توګه د پښتو ژبې نوميالي شــاعران ټــول لوستي ، څيړلي او د دوی شعرونه يې ارزولي دي ، هغه ددغــو شــاعرانو آثــار خپلې مخې ته اچولي اودهغوپه اړه يې خپل نظرڅرګند کړی دی :

دمشهورو شاعرانو حال مې ووې
نه و ماته دنورو عيان شعر
چې انصاف زه پيرمحمد کړم لافې نه کړم
په هم عصرو کې مې خوښ دي دځان شعر
(ديوان ۴۲مخ)

قلندر بل شاعردی چې هغه ځان ستاينه کړې اوپه دغه پيرکې دشــاعرانو پــه حال او استعداد باندې غږيدلی دی ، دهغه په ديوان کې هم دکره کتنــې دغــه ډول ته اشاره شوې او خپل نظر يي داسې بيان کړی دی :

دپښتو ژبي په شعر په داخپله زمانه کې
پرې دی نه ښود قلندره بې حميد بل حريف

په پښتو منځني ادبي بهيرکې زما لپاره ددغې دورې ترټولو مهــم او دپــاملرنې وړشاعرنوميالی شاعر په ځانګړې ډول دپښتوکره کتنې په تــاريخي بهيرکــې ديادونې او ستاينې وړدی ، دغه نوميالی شاعراو اديب دخوشال دمکتب ترټولو ځوان او ورستی خانزاده کاظم خان شيدا دی. کوم څه چــې خــانزاده کــاظم

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

شیدا په منځني ادبي بهیرکې دکره کتنې اړوند ویلي اولیکلی هغه زما په انـد ترخوشال خان هم دپشتوکره کتنې لپاره په علمی اومیتودیک لحاظ دپاملرنې وړدي ، کاظم خان شیدا، هغه لوی شاعراومفکردی چې دهند په نیمه وچه کې یې وده کړې او دلته یې په ادبی هستونو باندې لاس پورې کړی دی ، دی دهند په بیلابیلو ژبو لکه اردو - هندي اوفارسی په ښه توګه پوهیده اوددغو ژبــو لــه ادبي شهکارونو سره یې هراړخیزه آشــنایي وه اود یادوشــویو ژبــو لــه ادبــي بهیرونو سره په تمامه مانا بلدو، همداده چي دی هم په دغــه ځــانګړي ادبــی بهیرکې یولړداسې خبرې لري چې هغه زموږ لپاره زموږ له موضوع سره اړونــد خورا مهمې دي ، دکاظم شید انظریاتي تمایل موږ ترهرڅه دمخه دده ددیــوان په مقدمه کې له ځان سره لرو ، دی په دغه سریزه کې دکره کتنــې یورنګینــه تحلیل زموږ په واک کې راکوي ، دغه تحلیل دویم تحلیل دی چــې مــوږ هغــه ددغه نومیالي ادیب دفکری ، ادبی اوانتقادی لید یوعلمی او میتودیک تحلیــل بولو ځکه نو دلته دا اړتیا محسوسوو چې دغه مقدمه لومړی له ځان سره ولرو، بیا یې ولولو او په پای کې له لوستونکو څخه هیله وکړو چې ویې ارزوي . کاظم خان شیدا دخپل دیوان په پیل کې دخپلې دغې سریزې په ترڅ کې مــوږ تــه دیوه نوښتګر او دهندي سبک د نومیالی سرلاري په توګه لیکي :

« راقم ددې صحیفې محمد کاظم ، شیدا تخلــص ، ختــک نســب ، حنفــي مذهب، نقشبندي مشرب (غفرالله تعالی ذنوبه وسترعیوبه) په عرض دســخن شناس ، روشن قیاس رسوي . هرچند په نزد دخردمند ، شــان دســخن رفیــع وبلند دی.

بیت

آب بود معنئ روشن غنی
خوب اگر بسته شود گوهراست
اواهل ددي فن عزیز وارجمند-

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

بيت

ازسخن ما را دماغ ديگراست

چون صدف مغز سرما گوهراست

ليكن زه چې په دوكان كې دشاعرۍ قليل البضاعت يم او په ايوان د زبان آورۍ زرنګار دصناعت نه لرم ،و خپل مناسبت فطري له دې شيوې سره په محل دقصور كې مومم اوموانست جبلی له دې وتير په مراحل دورتر، با وجود آن په عنفوان الشباب كې مې استراحت دحضر په محنت دسفرمبدل شه او الى آن مې په شام دغربت صبح دوطن مالوفه طالع نه دی ، انواع دمحن دلشكن چې لازمه دسفرومنافي د راحت وفراغت دی ، لاحقه دخاطرفاطر.

بيت

مدتی شد چون قلم در مشق سرگردانيم

تاچه آرد برسرم آخرخط پيشانيم

بالجمله په كلبه دجدايی او په ناويه دتنهايۍ كې په مصداق ددې مضمون يم :

فرد

دل می تپد ونيست كسې را درس ما

ازقافله دوراست خروش جرس ما

به آنكه خواهش دهسې دولت لرم چې حلاوت دانزوا شم او حاصل ددې قيل وقال ، مطابق زما دحال دی.

فرد

آئينه ام ازنور نظرميكشد آزار

تاعاقبت كارمن ازهم نفسان چيست

بل مبرا له ځان اوجهانه وم او بهرمند له دې شان ونشانه ،

په دغه دوره كې داډول تمايلات چې دكره كتنې په برخه كې دپاملرنې وړدي، ديوزيات شميرشاعرانو له خوا وړاندې شوي دي اوپه آثارو كې يې ځای

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

موندلي دی ، دغه بهير په خپل وار ترهرڅه دمخه دغه ټکی په ډاګه کوي چې وايي:« دهراديب په دننه کې يونقاد هم وي » .
موږ په منځني پيرکې ديوشميرشاعرانوله دغه شان نظرياتو سره مخامخ کيږو چې په ټوليزه توګه دوه اړخه لري، يوداچې يوشميرخو دقدماووپرشعرونو باندې يوازې د ارادت له مخې خبرې کړي دي ، خودويمه ډله بيا په انتقادي ډګرکې ولاړه ده اوپه جدي توګه يې انتقادکړی دی . اودځانګړو شاعرانو په شعرونو باندې غږيدلي دي چې په دغه برخه کې اشرفخان هجري ، عبدالقادرخان خټک ، قاسم علي ، کاظم شيدا ، شمس الدين کاکړ، عبدالعظيم رانيزی ، ميرزاحنان ، ميراحمد شاه رضواني ، عبدالله پوپلزی ، دولت لواڼی ، قلندر اونوردي . ددې لپاره چې اصله موضوع موښه روښانه کړې وي ، ديوشميرشاعرانو په شعرونو اوکره کتنو په ترڅ کې دهغوی تحليل راواخلو :
شمس الدين :

که څوک ونيسي په لاس ميزان دشعر — په عروض کې سنجيده بيان دشعر
وبه نه رسي په شعرله رحمانه — که هرڅو کوي هوس افغان دشعر
په تحقيق سره رښتيا لسان الغيب دی — لياقت يې درلوده لسان د شعر
پس له دويه موشګاف عبدالحميد دی — باريکي يې دکلام ده ځان دشعر
درست ديوان يې له نوخطوګفتګوی کا — هم يې واخيست له نوخطوشان دشعر
ښه مربوط شعربيان عبدالقادر کړ — ځکه دی په پښتانه کې کان دشعر
په غزل کې يې لږ پست وبلند نشته — برابريې دی تما م سامان دشعر
عليخان په رنګين شعرکه خبرشې — هرغزل يې دی تنها ديوان دشعر
نه رسيږي دچا لاس دده ترفکر — هسې شان يې کړ بلند ايوان دشعر
دخوشال خټک په شعر نظر وکړه — چې ځکوي په يوه تار کاروان دشعر
دفقير ميرزا په شعر ويل نشته — بل به نه وي هسې شان دکان دشعر
په رديف کې برابردی ولې دريغه — بې معنی الفاظ يې کړه عيان دشعر
قلندر و دميرزا ديوان موجزدی — منتخب يې څوغزل بيان دشعر

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

بل شاعر عبدالرحیم دبخارا دی   چې يې نه ليده رديف پايان دشعر
پيرمحمد کاکړ په شعر کې نامدارو   يووړقبر لره ده ارمان دشعر
که د واړو شاعرانو حال بيان کړې   نه کړي څوک پرشمس الدين گمان دشعر
(ديوان ۴۱مخ)

پيرمحمدکاکړ وايی :

جـــوړ پـــه شـــعرکې رحمـــان غيـــب اللســـان دی
پـــــه داڅيرنشـــــته هرگـــــز د انســـــان شـــــعر
ترمصـــــرع يـــــې ځارشـــــه لـــــړ دمرغلـــــرو
پـــــه څـــــه تـــــاريې اويختـــــه کړيکســـــان شـــــعر
تـــل پـــه شـــعرکې هـــم ســـيال د خوشـــال نشـــته
کـــــه څـــــه درشـــــت دی دا دده ســـــخندان شـــــعر
کـــــه څـــــوک بحرمـــــواج وايـــــی ورتـــــه ښـــــايي
پـــه ديـــوان کـــې يـــې مونـــده شـــي هرشـــان شـــعر
هـــيڅ ترشـــعره د رحمـــان بـــه ډيـــرکم نـــه وي
ومنصـــــف تـــــه دختـــــک خوشـــــال خـــــان شـــــعر
لکـــــه شـــــعر دی دده پـــــه پښـــــتونخوا کـــــې
بـــل بـــه کـــم وي پـــه داوخـــت دافغـــان شـــعر
بيـــــا رنگـــــين شـــــعر بيـــــان عبـــــدالقادرکړ
داشـــــرف دی هـــــم دده نـــــه ســـــوزان شـــــعر
پـــس لـــه دويـــه موشـــگاف عبدالحميـــد دی
چـــې يـــې ووې ښـــه نـــازک نکتـــه دان شـــعر
دميـــــرزا شـــــعر بـــــه جـــــوړ و ولـــــې دريغـــــه
پـــه وحشـــي الفـــاظ ده کـــړو ويـــران شـــعر

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

دمشهوروشـــــــاعرانو حـــــال مـــــــې ووې
نـــــه و مــــا وتــــه دنــــور بيــــان شـــعر ه
چـــې انصــاف زه پيرمحمــد کــړم لافــې نــه کــړم
په هــم عصــرو کــې مــې خــوښ دی دځــان شــعر

(ديوان مخ)

که وغواړو چې پردغو دواړو شعرونو باندې ځه وليکو، په دغه اړه يوازې دومره ويلای شو چې دشـمس الـدين کـره کتنـه هـم دوه اړخـه لـري ، يـوداچې ديوشميرشاعرانو لکه رحمان بابا ، خوشال خان ،علی خان حميد او نورو ته په اهميت قايل دی ستايي خو دويمـه ډلـه لکـه ميرزاخـان ترکلـک او قلنـدر ترکمزوري انتقاد لاندې راولي ، په داسې ډول چې په خپل انتقاد کې تعادل هم نه شي ساتلی او داسې تصور له سړي سره پيداکوي چې ګواکې انتقادیی هـم پرتقليد باندې ولاړ دی ، شمس الدين شاعردی ، خوکه يې د کـره کتنـې پـه دريځ کې دروو ، په هغه حال کې سړی ويلای شي چې که ميزار دانتقاد وړ دی ، نو خوشال هم له آسمانه نه دی راغلی هغه هم ستونزه لري ، اوپه شعرکې يې لکه دميرزاخان په شان زيات وحشي (ناآشنا اوکله کلـه د نـه ويلـو) الفـاظ ترسترګوکيږي ، بله داچې خبره اوانتقاد يې نوی نه دی ، همدغه کټ مټ خبره پيرمحمد کاکړهم کړې ، هغه هم وايي :

دميرزا شعر به جوړ و ولې دريغه
په وحشی الفاظو ده کړ ويران شعر

په داسې حال کې چې ميرزا خان دپښتوادب په دغه ادبي پيرکې له مخکښانو څخه دی ، دوی ته دا خبره بايد معلومه وای اوپه دغــه اړه يـې بايـد پـه پټـو سترګو قضاوت نه وای کړی ، دميرزا په اړه له دغې خبرې پرته بله خبره يـوه شاعر هم نه دي ويلي ، اوکه يې ويلي نو هغه بيا داسې چا ويلـي لکـه دولـت

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

لواني ، نومیالي شاعر او په پښتو شعر کې دشاعرانو سردار ، هغه دمیرزا په اړه وایی :

میرزا ګنج راته خپل وښوده غني شوم
بیهوده صفت به ولې دبل چا کړم
هیڅ افغان ده غوندې شعرکړی نه دی
دی په خپل عصرکې هرچانه بهترو
یادا چې میرزا حنان وایي :
یومیرزا میرخان دولت دعلم کان وو
دسلوک شعریې کړی دی افضل
خوشال په خپله ټوله لویی سره په دغه اړه وایی :
له چا نه په پښتو کې ما میزان لیدلی نه دی
میرزا په دا لسان کې ویل کړي دي تللي

که خبره لږ را لنډه کړو ، پیرمحمد کاکړانتقاد کړی او شمس الدین دهغه دمبلغ دنده سرته رسولې ده ، پیرمحمد کاکړ اشاره دمیرزا په شعرکې عروضې باریکیو ته دی ، په دغه اړه باید ووایو چې له دولته پرته زیاتره پښتو شاعران په خپلو شعرونو کې له عروضي پلوه نګوښیدلي دي ، دمصراعو انډول او وزن یې نیمګری دی لکه دغه شعر :

هرسالک چې دسلوک په لارکې سم مري
چې دحقیقت دمینې پرصنم مری
(دیوان ۲۰۹) مخ

یوځل بیا د کاظم خان شیدا نظرته ورګرزو دی بې شکه په شعرپوهیږي اودکره کتنې ارزښت ورمعلوم دی، دی هم په دغه برخه کې ترنورو یوڅه زیات دمخه شوی اوپه پښتو ژبه کې یې دشعراوشاعری په څرک پسې دخپل نظر نیلی

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

زين کړی اوپرهغه ټوله نازکخيالي چې دی يې په شعر کې لري، پرهغه څه چې ده دهند پرفرهنګي چا پيريال کې دځان کړی او پښتو ته يې دګل په شان رنګينه ديوان ډالې کړی وايي :

دپښتو ژبه تمامه ده بې نظمه بې نظامه
چې اشعاروته يې ګورې خود زما ترشعرپورې
جوړ دنثرعبارات دي مسجع په فقرات دي
عندليب وايي وځان ته راشي دي زيبا بوستان ته
ګل پريشان کا له آهنګه بيا غنچه کاندي دلتنګه
په دا هونره پښتنوکې بيا په ژبه دپښتو کې
يومرزا ، دولت واصل هم ښه کلام لري حاصل هم
چې قلم په لاس دخان شو مرتب يې لوی ديوان شو

کاظم خان شيدا خبره را سپينه کړې، اوپه پښتو کې پرهغه ستونزه غږيدلی دی چې هغه ترننه هم پښتوشعرته ور دغاړې ده ، اوس په پښتوکې زيات شمير شاعران له عادي پوهې برخمن نه دي ، اوس هم لکه چې کاظم خان په ډيرادب سره ويلی (ګل پريشان کا له آهنګه) په پښتو ژبه کې دکيفي شاعرۍ په مانا نه پوهيږي ، کاظم خان يوله هغو شاعرانوڅخه دی چې په هندی او فارسی دواړو کې د استادۍ ترپورې رسيدلی دی ، ده ته موږ له شکه پرته د شعراو هنر استاد ويلی شو هغه وايی :

کړه يې وا لکه ګره دتورو زلفو
باريکي لري تمام ديوان زما

اوداهغه خبره ده چې په ژورې پوهې ، هغه هم په ادبياتوکې سرې درک کوي او پرهغې به دهنر په معامله کې ځان عياروي . ځکه نو سړی ويلای شي چې

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

دده انتقادي نظرپه دغه برخه کې ځانګړی دهاستاد بینوا دده دفن او فکـر پـه اړه کاږي :
« سره له دې چې سخن شناسان اودفن ماهرانو ته دا صلاح حق ورکوي . بلکې دهغوی اصلاح دځان په حق کې یوډول احسان ګڼي . بیاهم دخپلو اشعارو لـه ویونکو څخه یوه بله هیله لري اوهغه داچې دوی باید د شیدا اشـعارو تـه پـه سرسري نظر ونه ګوري اوڅه قدريې په تامل او دقت سره ولولي . ځکـه چـې دده دځینو اشعارو مفهوم او ادبي خوند په سرسري نظر نه څرګندیږی ... » (۱)

دکاظم خان شیدا کره کتنه په پښـتو منځنـي ادبـي بهیرکـې دپښـتو شـعر دغوړیدوپه برخه کې له یوې خوا دپاملرنې وړده او له بلې خوا ښه لارښونکې ، ځکه چې دی په دغه برخه کې ډیرژورفکرکوي داسې چې داوسنیو شاعرانو له توانه هم نه دی پوره ، شعرته پرهنري ارزښت برسیره له ملـي پلـوه اهمیـت ورکوي ، نوښت او نویوالی اوهنري وړتیاوې هغه څه دي چې دپښتوشـعرپه اړه یې هرهغه چا ته چې شعروایې سپارښتنه کوي چې دا وړتیا دپښتو شعرد ودې او پرمختیا یوازني لامل بولي .
رضواني په دغه کاروان له وروستیو کسانو څخه دی چې دپښـتومنځني پیـر دشاعرانو په اړه یې خپله ایده اونظریه ویلې ده، دی هم اته تنه شـاعران چـې هغه خوشال خان دپښتو شاعرانو پاچـا ، عبـدالقادرخان لکـه چـې دی یـې دخوشال لومړني زوی بولي او یوه تیروتنه ده ، هجـري ، کـاظم خـان شـیدا ، رحمان بابا ، حمید ، علیخان ، بابوجان ته داسـتادۍ پـه سـترګوګوري، دیـوه اوږده شعرپه دغه ترخ کې ده هم هغه څه ویلي لکه چې له نورو مو ولوسـتل ، دی دخپل شعر په پای کې وایي :

وو په قدرومنزلت کې په خپل دور   دا اته واړه په مثل د شاهان
نور د ډول اود سورنې شاعران ډیردي   رضواني دغه شمیرلي استادان

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

پا یله :

دانتقادي مطالعاتو له پلوه څه چې دپښتو منځني پیرپه ادبیاتو اوپه تیره بیا په کره کتنه کې دپاملرنې وړدي هغه دادي چې زیاتره شاعرانوچې څه دځانو او یا نورو دشعراو اوافکاروپه اړه ویلي ، دهغــوی ډیــری د (مفــاخرې) بڼــه لــري ، مفاخره د زیاتروادبیوهانو لکه ایراني

---

(۱) کاظم خان شیدا ، دیوان ، کابل ۱۳۳۱ کال سریزه

لیکوال لطفعلي صورتګر او افغان ادبپوه اروانښاد الهام په کره کتنه کــې نــه ده شمیرلې ، خو پښتو کلاسیکو شاعرانو په منځ کې داسې کسان هم شته چې په عین مفاخره کې یې شدیده انتقادي

روحیه هم دځان کړې ده چې دغه تمایل زه فکرکوم له نقــد څخــه نــه شــي بیلیدای. بله خبره چې ددغه ادبي بهیرپه اړه یې باید وکړو ، هغه داچې له کره کتنې سره دوه ډوله چلند شوې دی ،

یوداچې سم او دکره کتنې له اصولوسره برابر چلند او دویم ستایوال چلند دی ، په دې مانا چې لیکوالواوشاعرانو ځان دنورو شــاعران د افکــار تراغیزلانــدې راوستی ، هغوی ته یې دومره امتیاز ورکړی چې له ډیره درنښته یې کره کتنــه له یاده وتلې ده اوپه دغه برخه کې یې نظر نیمګړی دی . دریمه خبره داده چې په دغه بهیرکې هرڅه چې ویل شوي هغه د(ذوقــي) کــره کتنــې ترســیوري لاندې دي اودغه ډول په دغه برخه کې برلاس ډول دی ، ذوقی کره کتنه لکــه چې له نامه څخه یې ښکاري د نړی په ادبیاتو کې دځاني ذوق بڼه او اصول لــه ځانه سره لري ، او څه ناڅه دغه ډول پردغه مهال پــه زیــاترو شــرقی ادبــي بهیرونوکې لکه چینایی ، هندی ، فارسي اوان عربي کې ددغــو ادبیــاتو دکــره کونې په لړکې کارول شوی دی.

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

پردغو ټکو برسیره باید ووایو چې په دغه پیرکې دیوه مهم اترچې هغه هم لــه کره کتنې سره تړاولري هم را منځ ته شوی چې هغه (پټه خزانه) دی ، دغه اثر دمحمدبن داود له خوا په ۱۱۴۲هجري کال کې په کندهارکې لیکل شــوی دی، دغه اثریوه ادبي تذکره ده، په هغې کې دادبی آثارو په ایجاد باندې خبرې لري او دهغې په ترڅ کې یې په ادبي پدیدو او ایجادیاتو باندې قضــاوت کــړی دی.
نومیالی لیکوال زلمی هیواد مل ددغه اثر په اړه لیکي :
« ... دپخوانیو شــاعرانو پــه بــاب دمحمــدهوتک لــه دې ډول قضــاوت څخــه ښکندیږي چې ده دهغو شاعرانو دکلام په باب نظــر څرګنــد کــړی دی چــې دیوانونه یې ورته لیدلي دي، یایې دکلام ډیرې ستونزې ورته په لاس کې وې ، دمعاصرو شاعرانوپه کلام داکثرو آثارو او دیوانونه یــې لیــدلي دي ، او پرهغــو آزادانه نقد کوي او حتی دپاچا دشعرپه باب که ضعفونه او خامی ولري پرته لــه هیڅ ډول ملاحظې او ویرې خپلې خبرې کوي ... » (۱)
په علمي لحاظ دمحمد هوتک کره کتنه هم په خپل جوړښت کې ډیرنوي څــه نه لري ،څه چې ده په دغه باره کې ویلي هغه ترډیــره حــده دشــاعراولیکوال فزیکي اکر باندې دکره کتنې پرځای غږیدلی دی ، له بده مرغه چــې همدغــه ساده تشریح په راوروسته کې هم یوشمیرلیکوالو ان زموږ په دري اوپښتو کې په همدغې آسانۍ سره ځارلې چې زیاتره د ادبي پدیــدې پرځــای دشــاعرپه خیره او جوله باندې بوخت شوي دي. محمد هوتک یوخل بیــاهم هغــه تیــره خبره په ساده نثرکې داسې کښلې ده : « خوشال بیګ هم دغزلو دیوان لرینه ، چې دده غزلونه ډیرښه دي، او کله کله هزل په شعروایی ... » (۲)
اوداهم هغه خبره ده لکه چې پیرمحمد کاکړترهرچا دمخه په دغه اړه کړې ده، ځکه نوداکومه نوې خبره نه شو بللای ، خوله دې سره سره دا دویلو وړده چــې په دغه اثرکې دپښتو ژبی اوادبیاتو، پښتو شعر او هنرپه باب خبرې راغلې دي او یواړخ یې دکره کتنې له موضوع سره تړاو لري ، داچې دا دسلیمان ماکو لــه

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

تذکرې وروسته دويمه تذکره ده نوېې ديوه مقدماتي اثرپــه پــه توګــه ونــډه دپاملرنې وړده. محمد هوتک په اثرکې دمحمد يونس په اړه ليکــي : « محمــد يونس په پيښور کې علمونه اوکتابونه ولوستل او په هغه وقت کې عبدالرحمان بابا ژوندی و دهغه شاګرد شو. اود شعر ديوان يې جوړکا، چې ډيرغــزل لــري محمد هوتک حکايت کا، چې محمد يونس په خپله ديره کــې ډيرپــاتې کــړم اوهره ورځ يې ماته ويل چې يوه نن شپه لا وکړه بيا نو ولاړسه . يــوه مياشــتي يې زما عزت وکااوهره ورځ به يې اشعار ابدار ويل ... (۳)

---

(۱) دمحمد هوتک ژونداومزار ، کابل ۱۳۶۲ (۷۸)مخ

(۲) پټه خزانه ، کابل ۱۳۵۷ (۳۸)مخ.

(۳) همدغه اثر (۶۲) مخ .

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

دويم څپرکی

دپښتو اوسنۍ کره کتنې پيلامه

(د شلمې پېړۍ لومړۍ نمايي)

دپښتو هنري ادبياتو د ودې اوايجاد دپيل په برخه کې دنولسمې پېړۍ وروستي کلونه په ځانګړې توګه ديادونې وړدي ځکه چې په دغوکلونو کې چې د منځني او معاصرپير ترمنځ پوله بلل کيدای شي،دپښتو ادبياتودايجاد په برخه کې دنوي ادبي خوځون نښې نښانې را وتوکيدې . په دې مانا چې نور نوکلاسيک ادب خپله شکلي اوماناوي وړتيا په نوي رنګ او نويو فورمو کې چې دنوي عصر ايجاديات ورته وايي رامنځ ته شول، په دغه برخه کې ترهرڅه دمخه په پښتو کې دمنشيانو(منشي احمد جان ، مولوي احمد اونور) هلې ځلي او يو لړادبي کارونه ديوې پيلامې په توګه ديادولو وړدي. برسيره پردوی يوڅه راوروسته استاد راحت زاخيلي په دغه بهيرکې دهنري ستوري په شان په نوي ډول او نوې روحيې سره دپښتواادب پرآسمان باندې راوپړکيد. اونثريې له شکه پرته په نوي بڼه هغه څه زموږ په واک کې راکړل چې په تمامه مانايې دعصرله نړيوال بهيرسرههم سيالي کوله او هم يې ورته والي ورسره درلود ، ده يوشميرداسې آثار لکه (شليدلي پڼه) (کونډه نجلۍ) اوتردغوهم اوچت (ناول دمارخې) اونورايجاديات پردغه مهالپښتو ادب ته ور ډالۍ کړل چې دغو ټولو

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

په خپل ذات کې د نوي انداز او نوي طرز اوعصرکې پیغام په شکلي او معنــوي لحاظ له ځان سره درلود. هرڅوک چې دغــه آثارپــه لــومړي نظرګــوري نــو داپوښتنې ورسره رامنځ ته کيږي چې ولې په پښتوادب کې د منشيانواو راحت په آثارو سره دپاملرنې وړ توپیر رامنځ ته شو ؟ ولې د راحت آثــارو پــه خپــل عصرکې دنوي ادب ځانګړتیاوې دځان کړې ؟ او یا ولې د راحت په ادبي جــاج اوتفکرکې دادب په تیره بیا دمعاصریت او معاصرو ادبي ژانــرو خبــرې دیــوې اړتیا بڼه ومونده ؟ دغو ټولو خبرو ته ځواب کیــدای شــي دا وي چــې راحــت پردغه ځانګړي مهال دیوه داسې لیکوال پــه حیــث را وپړکیــد چــې دخپــل عصرادبي روح یې په عامه اود پښتو ادبي بهیراړتیایې پــه خاصــه توګــه درک کړه اوپه دغه ادبي بهیرکې یې په نویو او نوښتني هستونو باندې لاس پورې کړ ځکه نو دده په باب داخبره سمه ده چې وایي : « پښتو په موجوده ترقي یافتــه ستایل کې اچول د راحت صاحب ایجاد دی . په دې لحاظ که ورته دنوې پښتو موجد وویلای شو نو بې ځایه به نه وي (۱) . که موږ راحت اودهغه ادبي افکارلږ په غورسره وګورو او ویي لولو ، زه په دغه اړه داخبره په پوره باورسره کــولای شم چې د اوسنی کره کتنې نظري طرحه په کوزه پښتو نخواکې د را حــت لــه افکارو سره تړلې ده اوده ته منسوببیدای شي داځکه چې دادب پــه اړه داســې فکرکول په خپل ذات کې دیوه دقیق او علمي درک پایله بلل کیــدای شــي او آثاریی په خپل ذات کې دعصرځانګړنې په خورا دقت دځان کــړې دي ، دی د ناول دمارخې یا نتیجه عشق په مقدمه کې لیکي : « ناظرینو دا کتاب فی الوقع صحیح قصه ده ، مګردیوې وجهی اصلی نوم پری ایښــی دی ، امیــد دی چــې ناظرین به دې قصی لره په نظــر درغبــت وګــوري ځکــه چــې دحــال زمــانې سرګذشت دی او زما دچشم دید واقعه ده چــې پــه ســنه ۱۹۰۶، ســنه ۱۹۰۷ ، ۱۹۰۸ او ۱۹۰۹ کې تیره شوې ده ... (۲)

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

داخبره په خپله دا په ګوته کوي چې ، دی که ایجاد ګرو ، نو خیړونکی هم و، او دتخلیقی او تحقیقی ادب په رمزونو باندې د زړه له کومی پوهیده ، ځکــه دده په اړه هم هغه عموي وینه په ښه توګه صدق کوي چې : « دهرشاعر او هنــرمن په دننه کې یوکره کتونکی رمزهم پټ دی » ځکه نو د راحت له شخصیت سره که څه هم دی شاعردی اوکیسه لیکونکی خولــه دغــو ځانګړنوســره یــې پــه آثاروکې انتقادي خبرې هم شته چې دهغو له مخې یې یــوکره کتــونکي هــم بللای شو.دا سمه ده چې موږ هغه ته یو مسلکي کره کتونکی نــه شــو ویــلای ځکه چې دی تل ایجاد کوي او دغه اړخ یې ترانتقادی هغه پیاوړی دی ، ده پــه (ستړي مه شي)کی د ټولنیزانتقاد یوه برخه زموږ په واک کې راکړې ده.
په افغانستان کې محمود طرزی لومړنی لیکوال و چې د پخوانی زمانې شــعری بهیراو پخوانی شعر، شعري سمبولونه او تشبیه ګانې ، چــې پــه هغــه شــعري بهیرکې یې هنري انځورونه جوړول دخندا وړاویا په بله ویناد‌انتقــاد وړوبلـــل ، محمود طرزی د اوسنی نوی شعرپلوی شاعراو منتقدو چې له ده وروسته دغــه تګلاره دسراج الاخبار زیاترو لیکوالو اوشاعرانو دځان تګلاره کړه ، دوی ټولــو بیا پرپخواني شعراو دهغه په شعري جوړښت باندې کلک انتقادونه وکــړل. پــه افغانستان کې دپښتو ژبې ګوتې په شمارلیکوال هم په دغه برخه کې د محمود طرزي پرلار روان شول، اوهماغه انتقادی بهیریې دپښــتو شــعرپه برخــه کــې وځاره . دسراج اخبارپه پاڼوکې چې څه موږ د کره کتنې د ډولونو په نامه څــه وینو هغه زیاتره د کتاب معرفی ، دشاعرانو ژوند لیکونه ، په پخواني شعر باندې ګوت نیوي دي چې دتقریظ او مقالو بڼه لري. دبیلګې په توګه دمولــوي غــلام محې الدین افغان دسراج الاخباردپنځم کال په (۴) ګڼه کې د (حالات خوشال خټک) ترسرلیک لاندې مقاله خپره کړه ، په دغه مقالــه ده د خوشــال خــان دشعرپه څرنګوالي باندې په بشپړه توګه خبــرې او انتقــادي کتنــه کــړې ده ، ترکومه ځایه چې د لیکنې شکلي جوړښت دی ، هغه په هراړخیزه توګه دیوې

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

لومړنی انتقادی اوادبي مقالې بنه لري او ليکنه يې ديوې انتقادي ليکنې ډيرې ځانګړنې لري ، افغان دغه مقاله په فارسي ژبه ليکلې ده چې په يوه برخه کې د خوشال په اړه وايي : « ... ديوان خوشال خان کـه بحـر زخـار پندونصـايح وضرب الامثال وجواهرنا ياب است درحجم از کتاب ديوان حافظ (رح) بـزرگ مى باشد، ديگردرعلوم وفنون مختلفه اين شـخص زايـد ازيـک صـد کتـاب تصنيف کرده است. اما الحال ازتصنيف او همين ديوان وفضل نامه و فرخنامـه ورياض الحقيقه وعياردانش(*) ترجمه انوارسهيلى به مشکل ميسرمى شـود. اين بديع افغان دراکثرمعقولات ومنقولات علامه

(*) وروستيوخيړنوونښوده چې دغه ژباړه دخوشال خان نه بلکې دهغه د نوميالى اوادیب زوی ده .

دهرګذشته است. علاوه ازين خان موصوف درشجاعت وجوانمردى وسـخاوت رستم وقت وحاتم دوران خود بود... اشـعارافغانى او بـى مثـل واشعارفارسـى خوشال خان بدرجه اعلى مى
باشد... » (۱)

انتقادي اوادبي مقاله دکره کتنې يومهم ژانردی چې په هغه کې دادبياتو مهمې ځانګړنې ، بهيرونه او سبکونه خيړل کيږي ، د سراج الاخبار ليکوالو هم له دغه ادبي ژانرڅخه کاراخيستی او يولړادبي اوټولنيزمسايل يـې پـه دغـه ژانرکـې توضيح کړي دی ، ترکومه ځايه چې څرګنـده ده،دسـراج الاخبـار د ليکوالـو انتقادي ژبه په نثراونظم کې يوډول نه ښکاري اونه هم په دغه برخه کې خپـل انډول ساتلی شي ، دوی ادبی کره کتنې ته پاملرنه کړې ، خو زياتره هغه څـه چې په نثراو انتقادی مقاله کې ليکي ، هغه ګرده دهغو له شعروينې اوکره کتنې سره په تمامه مانا توپيرلري ، په دې مانا چې د دوی شعری ژبه ترنثـري هغـې دادبياتواو شعري تحليل په اړه ډيره تيزه ده. دمثال په توګه که چيرې دافغـان

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

له مقالې سره دهغه شعرپرتله کړو ، نو دهغه له شــعره مــوږ تــه دهغــه وړتيــا اوانتقادي ژبه له هره پلوه سمه ښکاری شعريې دادی :

بياچې مخ د دلبرشمس وقمربولې　　په تخمين به دا سودا کوې ترکومه
لمرپه دوو ګوتو هيڅچا نه دی پټ کړی　　ته به داد حق اخفا کوې ترکومه
نه رسيږي دچا لاس به وکاکل ته　　ته د زلفو به سودا کوې ترکومه
دلبران ټول بې وفادي وفا نه کا　　ته يې طمع د وفا کوې ترکومه
معشوقان دعاشقانو قاتلان دي　　ته دترکو تمنا کوې ترکومه
دفرنګو په تيغ زړه زما سوری شو　　دجرمن به نمنا کوې ترکومه
ديورپ وحال ته ګوره حال يې څه شو　　خوشالي به په ايشيا کوې ترکومه
راشه راشه سترګې وموږه بيدارشه　　دنرګس به تما شا کوې ترکومه
دغنم په شان خاموش شه خوله که پټه　　ته به ګل غوندې خندا کوې ترکومه
حميد څه شو چې بيدل دپښتنو وو　　ته رحمان غوندې وينا کوې ترکومه

نه څوک غوږ باسي نه پند اخلي افغانه
چپ شه ته به دا وينا کوې ترکومه

زه فکرکوم چې دمعاصرشعراو شعری بهير په برخه کې ددغه شعرانتقادي اړخ ډيرپياوړی اودپاملرنې وړدی ،کله چې پردغه شعرباندې دکره کتنې پــه پلمــه خبرې کوو، نو ترهرڅه دمخه مو دغه پوښتنه ترسترګوکيږي چې دا انتقاد دی که نه ؟ هو، انتقاد دی خودشکل له مخې دمعاصرې کره کتنې بڼــه نــه لــري ، داسمه ده چې په دغه انتقادسره زموږ دادبي بهيرتګلوری ديوه نوي پرمختــګ په لور پرانيستل شو، دشعردبدلون طرحه له همدغه ځايه را پيــل شــوه، خــو بياهم دشکل له مخې دغه انتقادهماغه بڼه لري لکه چې په تيرخــــپرکي کــې موديوشميرپخوانيوشاعرانودنظرياتو په ترخ کې ولوسته، کيدای شــي داســې

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

طرحو ته هم په معاصرمفهوم (ذوقي) كره كتنه ووايو. دكره كتنې په اړه دا خبره ديوزيات شميرپوهانو له خوا منل شوې چې په دغې پوهه كې دمسايلو

---

(۱) سراج الاخبار ، پنځم كال ، ۴گڼه ، ۱۳۳۳ هجري كال.

دښې تشريح په موخه يومهم اصل چې په پام كې نيول كيږي ، هغه دنوي او زاړه ترمنځ د ديالكتيكى اړيكوداندول په نظركې نيول او خوندي كول دي چې دغه ځانگړتيا د كركتنې د روزنيزاړخ دپياوړتيا لامل دى . سره له دې چې په دغه شعركې ديوې نيمگړتيا نښه له ورايه داده چې له پخواني شعري بهيرسره ډيرسرسري چلند شوى دى ، خو دلته بايد دا ټكي په گوته كړو چې كله ذوقى كره كتنه يادوو، هدف دلته هغه نومونه ده چې ادب پوهانو له اوږدې مودې را په دې خوا په تيره په ختيزو ادبياتوكې ددغه ډول انتقاد لپاره غوره كړې ده ، كه چيرې (ذوق) دښكلاييز مفهوم په توگه په عام ډول په پام كې ونيسو، كيداى شي دامفهوم بيا دادبي خيړنو په نورو برخو كې مطالعه او وڅيړو. دافغان ددغه شعرپه ترڅ كې زموږ لپاره دكره كتنې په برخه كې يوڅرك ترسترگوكيږي چې دهغه له مخې دغه كره كتنه دنوښت په لحاظ هم زيات اهميت لري ، لكه چې مخكې هم اشاره وشوه ، په دغه كره كتنه زموږ په شعري بهيركې يوټاكونكى بدلون رامنځ ته شو دا چې مثبت بايدوارزول شي اوكه منفى داپه خپله يوه فردي ذهني مساله ده ، شعراو ژوند ، ژوند او شعر يوبريد شو چې په نوي ډول يې په معاصرادبي بهيركې ديوه فكري بدلون ساه ننه ايستله او په افغاني ادب كې دغه پوله د تحول او بدلون پوله ده ، كه چيرې دا خبره هم وكړو چې دغه پيراو دا ډول نظريات په علمي اوعملي توگه ، ددې لامل شول چې په شعركې بايد زاړه انځورونه ، سمبولونه او ان تخيلونه له يوه بدلون سره مخامخ شي او له يونواخته موضوعگانوڅخه دي په نوښتي ادب كې

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

ډېره وشی ، دافغان اودده دعصرله یارانوسره ادبی بدلون یوه اړتیا شوه اودغــه اړتیا په خپل وار کره کتنه اودهغې واک اوځواک و. چې دغه شعرپه دغه برخه کې دیوې بیلګې په توګه ځان په ځانګړې وړتیا سره زموږ په وړانــدې طرحــه کوي اودکره کتنې یوه ښه اوعلمي بیلګه بلل کیدای شي لکه چې یــو لیکــوال لیکي :

« کره کتنه دادبي آثارو بهیربدلوي، دادبي اثرپه میتود اوکړنلاره بانــدې ژورې اغیزې کوي که ادبي کره کتنه نه وي ، نو په نوښتي آثاروکې زیاتې بې لارۍ او ګډوډۍ رامنځ ته کیږي... » (۱)

لنډه داچې که نوی شعرزموږ د زماني حتمي غوښتنه وي ، که نوی شعردټولنې دنوي برخلیک په بدلون کې څرګند رسالت لري ، که له شاعر سره دنــوي ادب او فرهنګ دبډايی پوښتنه وي ، نو دا ځانګړتیاوې هم ددغه شعرپه انتقادي ژبه کې څرګنده ، مثبته ، روزونکی او علمي کره کتنه ده.

---

(۱) لکچرهای آموزشي ، (ګستتنر) دکابل پوهنتون چاپ ۱۳۶۲ (۱۴۵) مخ

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

د شلمې پېړۍ د پېرشم کلونه

۱ــ پښتونخوا :

دپښتوکره کتنې په پيل کې د رواني پيړۍ ديرشم کلونه پــه ځــانګړې توګــه ديادونې وړ دي، هغه علم چې په راتلونکې کې بايد د اوسنۍ کره کتنې په نامه ياد شي دهغه دپيل کلونه اود ودې پړاو له همدغو کلونو را په ديخوا پيل شوی دی ، په دغوشپو ورځوکې يوشميرخپرونې له کوزې پښتونخوا خپــرې شــوې چې هغو په ادبي اوهنري لحاظ ډيراهميت اوځــانګړی دريــځ درلــود اود کــره کتنې نوې بحثونه يې را پيل کړل ..

په دغوخپرونو کې يو شميرداسې ليکنې زموږ ترسترګوکيږې چې هغوتــه پــه هراړخيزه توګه په پښتوکې د اوسنۍ علمې کره کتنې په برخــه کــې لــومړنې علمې بيلګې ويلای شو. دلته دوه ډوله ليکنې زموږ ترسترګوکيږې يا پــه بلــه وينا دانتقادې ژانرونو دوه ډوله دلته وينوچې يوه يې انتقادې مقاله او بلــه يــې کتاب پيژندنه يا پيژندګلوې ده ، په دغو ليکنــوکې پښــتو ادبــي بهيرتــه پــه انتقادې نظرکتل شوې خو دغه انتقادې کتنه بيا هــم ترډيــره حــده د پښــتو ادبياتو دغه پيرته ديوې بشپړې او سالمې لارښوونې دنــده نــه شــي ترســره کولای چې لامل يې يوازې او يوازې دمسلکی کره کتونکونشته والی بللای شو، يوشميرليکوالو او کره کتونکو په دغه وخت کې په ځانګړې توګه دپښتو دهغو شعرونو لپاره چې په مشاعروکې ويل شوي دي يولړلارښووني په ګوتــه کــړې دي ، دا ډول ليکنې پردغه مهال په (پښتون) اخبارکې خپــرې شــوې دی. د ۱۹۳۸ کال په هغې مشاعره کې چې د کوهاټ پــه پوليټکــل مشــاعره بانــدې نامتوده نامتو اديب ، شاعراو ليکوال عبدالاکبرخان وويل :

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

« ... ځما رونړو ! دشعرخاوندانو ! دقام جوړول او تباه کیدل ترډیره حده پوري ستا سې لاس کې دی ، تاسو قوم له یونوی تخیل ورکونکي خلق یې ، تاسې دقامې جذباتو احساساتود آینو خاوندان یې ، تاسې دقام اود جذباتو بیدارونکي یې . تاسې دقام په احساساتو جذباتو لوبي کونکي یې ، هغه ! یو عرض کوم چې همیشه دخپل فن دترقۍ خیال ساتي . همیشه شعروسخن خپل تخیل دقامي ستاینې تمدن تعمیر په لارکې دصرف کولو کوشش وکړئ . دنیا ځان پسې روانه کړئ او تاسې دنیا سره ځۍ . زه دامنم چې دبدقسمتۍ نه زموږ پښتون قام دادب طرفته توجه په داسې وقت کې وکړه، چې هغه ډیره دبي ارزۍ زمانه ده ، تمامي دنیا په بلا اخته ده ، دسیاسي کشمکشۍ زمانه ده ، پښتون هم په سخته ابتلا کې دی ، لوږه ، بی آرامي دسیاسي ابتکارشوق موږ کوټلی کارته نه وزګاروي په داسې وخت صحیح لتریچر پیداکول ګرانه خبره ده ولی بیاهم که چیرې هغه خلق چې د سیاسیاتونه جدا دي اووخت ورسره شته ، هغوی دا کارپه لاس کې واخلي . د ی طرفته توجه وکړي اودا قومي خدمت اوکړي نو دابه یولوی جهاد وي ، زه دخپل قوم په خدمت کې عرض کوم چې دداسې خلقو قدر وکړئ ، دهغوی حوصله زیاته کړئ ، ولې چې صحیح لیتریچر دخلکو دخیالاتو عکس دقوم حال او مستقبل ښه کولی شي ... »(۱)

په همدغه اړه په (پښتون) کې یوبل ځای لولو:

« دیوقوم دلتریچرنه مراد دهغه تحریري کارنامه ده، چې دهغې نه موږ دهغې قوم دعروج او زوال حال معلومولی شوو. په دې ریکارد کې د تاریخ لویه حصه ده . دویمه درجه دفلسفې ده ، ددې نه دیوه قام د ذهني قوت حال معلومیږي. دې ته کوټلي یا وزني لیتریچرویلی شوو. دریمه حصه دادب ده چې هغې ته ادب لطیف وایي یا لایت لیتریچر په دې لحاظ سره یوازې ضروري نه ده چې هغه قوم دیوقوم جمالیاتی ضرورت پوره کوي ، روح یې تازه کوي ، لکه

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

---

(۱) پښتون اخبار، ۱۹۳۸ کال دنوامبرمیاشت (۲۹) مخ .

ددې لحاظ نه هم ډېرضروري دی چې دهغې نه دیوه قام تخلیقي روپ صـحیح اندازلګي. داادب لطیف شوق ذوق چې په هغې کې شاعري ، افسانه نویســي او تمثیل نګاري داخل ده ، په یوه قوم کې هغه وخت پوخوالي ته ته رسي او ترقي کوي چې د روزی دګټلـو، دکشـمکش دمنـزل نـه تیرشـوی وي او د ذهنــي اوجسماني سترِوالي دلرې کولو دپاره ، د آرام اودسکون طلب ګاروي. چونکـه دقومونو د ژوند دا دور صرف نزاکت خیال سره تعلق لري ددې دپـاره دیوقــوم داادب لطیف نه مورِ دهغې قوم دحالت دا انداز لګولي شو چې ده په دنیـا کــې دکشمکش حیات خــومره درجــي تیــرې کــړې دي او دخــومره مصــیبتونو - سختیونه پس بې آرام موندلي دی. اود جذباتو او احساساتو د نزاکت دلحاظ نه دخومره ذهني ریکمالي اوصفایي ورته ضررت پیښ شوی دی.

حضرات ! اوس راحئ چې په دې رڼاکې مورِ دپښتو ژبــي پــه ادب نظروکــړو او وګورو چې مورِ څه کړي دي، څه راته پاتې دي ، او مورِ له څه په کاردي اوڅــه رنګ به مورِ خپله ژبه ددې تقریرقابله کړو ، دابه مورِ پــه دوه طریقــو ګــورو ، یودهغې وخت ادب چې دنیا کې دعلم دومره چرچه نــه وه . او یــوددې وخــت یعنی دموجوده دورحال چې هرقام د ژبې علم وفن دلحاظه په تړپونو روان دی دجمالیاتي لحاظه نه هم او دغیرجمالیاتي لحاظه هم . » (۱)

داډول فکري تګلاره دکوزې پښتونخوا په زیاتروخپرونو(*) کې لیدله کیــږي، خو دایوپوښتنه داوسنیوعلمي پرمختګونو له مخې ورسره مطرح کیږي چې آیا مورِ داډول طرحې په ادبي کره کتنه کې وشمیرو اوکه په ادبي تیوری کې ؟ نن سباد ادبیاتواو ادب پوهنې ساحه په بیلابیلوعلمي څانګو باندې ویشله شــوې څکه نوپه دغه برخه کې خبره په یوه څانګه باندې نه خلاصه کیږي .

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

له بله پلوه زه فکرکوم دغه لنډه تبصره به بې ځایه نه وي چې با يد وويله شي هغه داچې: په دغو ليکنو هم دادبی کره کتنه اوهم ادبي تيوري دواړه سره ګډ شوي اواوډل شوي دي. کله چې دپورتنی ليکنې پيل لولو، هلته په ډاګه يوشميرخبرې يادې شوي چې هغه د ادبي تيورۍ په ميتودلوژۍ باندې برابرې دي، خوکله يې چې دپای ټکي ته راځو، هلته بيا داسې څه لولو

---

(۱) پښتون اخبار ، ۱۹۳۸ سپتمبرد لومړی نيټې ګڼه ، (۴۱) مخ .

(*) په دغو خپرونوکې نوميالې مجلې : لار، رهبر، پښتون، خپلواک .... اونورې راځي.

چې هغه له کره کتنې سره سرلګوي همداده چې موږ دا ډول ليکنې اوطرحې هم ادبی تيوري بللای شواو هم ادبي کره کتنه ، په دې چې علمی بيس يې خورا پياوړی دی، په مستقيمه اوغيرمستقيمه توګه دادبي ودې له کاروان سره په زړه پورې مرسته ، لارښونه اوپريوه سمت باندې دهغه لارښونه خپله رسالت او دنده بولي ، وګورئ دا چې اکبرخان وايي : لطيف ادب په يوه مقام کې هغه وخت دپوخوالي مرحلې ته رسيږي چې د « روزی ګټلو دکشمکش دمنزل نه تيرشوی وي » داهغه علمي نظريه ده چې نن سبا يې مارکسستي پوهان حواله په مارکس اومارکسيسم ورکوي اوادب په اړه يې دهغه په نبوغ کې شميري. کيدای شي موږ هم دپښتون مفکر دا خبره په ادبی تيورۍ کې راوړو ، خويوڅه چې بايد په ډيردقت سره زموږ په پام کې وي هغه داده چې دپورتنې ليکنې ترمهاله په ختيزکې پوهان لاهم په دې نه پوهيدل چې ادبي تيوري اويانورادبی علوم به له يوه او بله دومره سره بيل وي لکه ادبی کره کتنه او ادبي تيوري ، زه اوس هم په دې باوري يم چې د ادبی تيوری ، کره کتنې او ادب تاريخ دځيرنو دپولو خبره لاهم په ډيرو برخوکې ګونګه ده ، لاهم نازکه ده اوپوره بيلتانه ته لاهم وخت پاتې دی. دپښتوادب په علمي وده کې دکوزې پښتونخوا ونډه په دې دپام وړ ده چې هغوی ترموږ مخکې دنړۍ له ادبياتو او

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

دهغوی له ادبي بهیرونو سره اشنا شول اوهغه ځانګړني چې لویدیزادب ته په تحقیقی او تخلیقي برخوکې وربرخه وې دهغو له مخې دلته (په پښتو ژبه کې) ډیرخه دهغو په شان اودلویدیزبهیرونو تراغیزلاندې ترسره شوي دي . خو له دغو ځانګړنو سره سره ختیزادب په ټولیزه توګه لاهم له دودیزپوښ څخه چې تردغه وخته په ختیزکې دود و نه دی راوتلی چې پښتو یې هم یوبرخه وه دلته هم کره کتنه لا دخپوړ دور وهي اوپرمخ ځینه ...

په دغه اړه یوځه دکره کتنې عملي برخې ته را ستنیږو چې هغه دکره کتنې د ژانرونو برخه ده ، موږ دپورتنیو نظریاتو په څنګ کې دکره کتنې د ژانرونو یوشمیربیلګې له ځان سره لرو چې دهغو له مخې هم کولای شو دکره کتنې یوه برخه په ډیره ښه توګه وڅیړو او وېي پیژنو، دکره کتنې دبیلابیلو ژانرو په ترڅ کې یوهم اعلانامه ده ، دا یو ژانردی چې نن سبا یې پوهان دکره کتنې په برخه کې دپاملرنې وړبولي ، په کوزه پښتونخوا کې ددغه ژانرزیاتې بیلګې دکتابونو پرپشتیوباندې ګوروچې په ځانګړې ډول سره یې لیکي چې دوې بیلګې یې دادي :

شهیده سکینه:

« دا هغه مشهوره اوزړه غوځونکې ډرامه ده ،چې په لوستویې دسړي دسترګونه بې اختیاره د اوښکو سیلاب روانیږي ، په دې کې د پښتو زنانه وو مظلومي په داسې طریقه بیان کړې شوې ده چې یو سنګدل نه سنګدل سړی هم بې اثره نه شي پاتې کیدی » . (۱)

خوږ ژوندون:

« دایوه نوې ډرامه ده چې په (پښتون) کې مسلسل شایع شوې ده او اوس په کتابي شکل کې میدان ته راووته . ددې متعلق به داقدر ویل بس وي چې په پښتوژبه کې ددې مثال نشته ، په دې کې زموږ هغه عیبونه ښکاره کړه کړې

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

شوي دي چې دکومو په سبب پښتون فام په غاردتباهی کې پروت دی ، فیمت صرف څلوراني » (۲)

---

(۱) پښتون اخبار، (۱۹۳۸) دسپتمبردګنې پښتی.
(۲) همدغه اثر د دساميرګڼه .

۲ـ افغانستان :

په افغانستان کې دا دول لیکنې چې دشکل اومحتوا په لحاظ زمونږ لـه بحـث سره تړاوموندلای شی زمونږ لپاره ځانګړي اهمیت لري ، یوه خبره چې باید پـه دغه برخه کې مخکې له مخکې وشي داده چې په افغانستان کې د پښـتونخوا په اندول دتحقیقي ادب لمنه ترزیاتې اندازې پراخه اود پاملرنې وړده، همداده چې دلته دادبي کره کتنې په اړه هم ډیرخه چې ددغې پوهې له طبعیت سره نږدي ترسره شوي دي . همداده چې بره پښتونخوا له کوزې هغې په ډیروبرخوکې توپیرلري ، په افغانستان ترټولو مخکنې خپرونه (طلوع افغان) ده چې یوشمیرمقالې یې دکره کتنې په اړه دیـادونې وړدي ، دادبـي آثـارو مطالعه ، څیړنه او تحقیق په دغه خپرونه کې ترسره شوی اود ادبـي جریـانونو پرتلیزجاج هم په ډیروبرخو کې دلته ترسترګوکیږي. دطلـوع افغـان اونـورو خپرونو په ترڅ کې پرکره کتنه باندې دیوې عصري او ادبـي اړتیـا پـه توګـه خبرې شوې دي ، اوداهغه دپاملرنې وړخبره ده چې په راتلـونکې کـې زیـات شمیرلیکوالوهغې ته دیوه شعوري حرکـت پـه توګـه پراختیـاورکړه اودایـې دپښتوادب دودې اوترقۍ ترټولو ښه اوعلمي لاره وبلله اود داسې یوه حرکـت نښې په دغه برخه کې رامنځ ته شوې لکه چې یو لیکوال په دغـه برخـه کـې اشاره ورته کړې ده : « که څه هم خلک اوتاریخ ترټولو باخبره قضاوت کونکي دي اوخپل وروستي قضاوت دادبي او هنري پدیدو په باب ترسره کـوي ، کـره

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

کوونکی دي چې ټاکلې پولې په ګوتو کوي اوپه خپلــه خېړنــه بانــدې دیــوې ابداعي پدیدې په دننه کې دې نتیجې ته رسیږي چې کومه یوه یې ارزښتناکه اوکومه یوه مبتذله بې پیامه تکراري او تعقیدي ده ... »

هغه وخت چې استاد حبیبي دطلوع افغان چلونکی و په دغه وخــت کــې یــو لړآثارله پورتنی میتودلوژۍ سره سم رامنځ ته شول ، دمثال په توګه د (۱۳۱۷) لمریزکال په (۱۷) ګڼه کې « دکابــل دپښــتوټولنې اقتــراح تــه یــوه کتنــه » یوسرلیک خپورشوی دی ، هلته دنومــوړې اقتــراح پربنســټ دوی پوښــتنې طرحه شوې :

۱ ـ پښتو به څه ډول لوړه شي ؟

۲- پښتو به په څه ډول خپره شي ؟

دغه دوه اصله هغه موضوع وه چې پرهغې باندې یوزیــات شــمیرلیکوالو لکــه سیدقاسم رشتیا اونورو په خپل وار وار خپلې نظریې ولیکلې، دغــه لــړۍ پــه څوګڼوکې اوږده شوه ، رښتیا په خپل نظرکې په دغه اړه لیکلــي دی اوعلامــه حبیبي هغه بیا انتقاد کړی دی په لاندې ډول :

« ... په څلورمه فقره کي فاضل لیکونکي دپښتودالفبا اصلاح ته توجه کړې ده ، دا فقره زما په عقیده تروخت دمخه ده د ژبو د رسم الخط اصلاحات یاترمیم یا تبدیل هغه وخت کیږي چې په یووار ژبه په صــحیح ډول مــخ تــه راووزي،اود ژوندون ساه وموميي ، بیا نو په دې خبرو کې خیړنه کیږي. تراوسه لازمــوږ ژبــه عاموخلکو زده کړې نه ده. په رسمیاتواولیک کې یې پل نــه دي ایښــی ، آثــار اوکتب یې ورک دي ، اوس که موږ د ریم الخط په سمون بوخت شوو ، یــوادبي عام فوضویت به جوړشي ، چې بیا یې علاج هم ګران دی، په دې باب کې مــوږ ته دنوروملتو تجربه هم پرته ده ، دوی هغه وخــت د رســم الخــط پــه اصــلاح کامیاب شول چې یوواریې خپلې ژبې ته وجود ورکی . اوس کــه مــوږ پــه دي ګران کاربوخت شو اولکه چی جنــاب رښــتیا لیکــي مــثلا : د مرکباتوپرځــای

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

مفردات غوره کوو اودحرکاتو پرځای لکه لاتین حروف مخصوص حروف ولیکو داکار علاوه پردي چې اوس زموږ له لاسه نه دی پوره ذاتآبه هم مسلم او مفیــد نه وي ... » (۱)

---

(۱) عبدالحی حبیبي « دکابل دپښتوټولنې اقتراح ته یوه کتنه » طلوع افغان ۱۷۰ گڼه (۱۳۱۷) کال ، (۱۳) مخ .

ددغې اقتراح په ترڅ کې چې زموږ په خپرونو کې یې دغه لـومړني بیلگــه ده، ډیري اوپه انتقادي لحاظ دپاملرنې وړخبرې دعلامه استاد حبیبي له خوا ویـل شوي او وړاندیزشوې دي. هغه د ښاغلي رښتیا ځواب په ادبي لحــاظ ورکــړی دی. مانادا‌چې نقدیې کړی ، خو رښتیا بیا پرنقد باندې نقد کــړی ، زه فکرکــوم چې دا په افغاني ادب کې دنقد پرنقد لومړنی بیلگه هم وي ، نقــد پرنقــد پــه اوسني علمي کره کتنه کې دآثاروا‌و ادبي بهیرونو دپیژندنې او تشریح په برخه کې په علمي اوانتقادي لحاظ یومهم او دپاملرنې وړانتقادي اصــل دی. ښــاغلی رښتیا هم خپله لیکنه د (ځواب توضیح نه دی) بیــاځلې خپــل ځــواب دنقــد پرنقد په بڼه وړاندې کړی دی.

په هرډول، په افغاني ادب کې ددې ډول لیکنولړی چې دکره کتنې په لومړنیــو بیلگو کې راځي یوه جالبه لړی ده، که چیرې موږ وغواړو چې پــردواړو لیکنــو باندې یوه پرتلیزه کتنه وکړو، نو بیاهم دعلمي کره کتنې له عینکوورته وگورو اوداویلای شوچې دغه دواړې لیکنې پرهغو عواملو باندې نــه راڅرخــي ، هغــه چې دپورتنیو دوو پوښتنو په اړه طرح شــوې دي، کــه مــوږ د دواړو لیکوالــو طرحې لږ په غورسره ولولو، دیوه دریم گړي نظرله مخې ســړی دا ویــلای شــو چې دواړه لوري په دغه اړه حق په جانب دي ، دواړو دیوې مفکورې له دریځــه موضوع ته کتنه کړې ،او په یوه شان یې له مسالې ســره تحلیلــی اوانتقــادي چلند کړی دی. د دوی تحلیل او دلایل دپوښتنې وړ نه دي ، یوازني څــه چــې

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

لوستونكي او خيرونكــي تــه دپوښــتني وړدي هغــه دادي چــې دوى بيــاهم دوروستي ټكي يا په بله وينا پايلې په توګه څه نه دي په ګوته كړې اودادغې كره كتنې نيمګړتيا بللاى شو.

په هرډول دابايد ووايو چې په طلوع افغان كې خپرې شوې كره كتنې په خپل عصركې يو دپاملرنې وړټكي موږ ته راپه ګوته كوي اوهغه داچې ددغو انتقادي ليكنوبڼه ځانګړې ده ځكه نودا په ګوته كوي چې ددغو كره كتنو پربنسټ موږ كولاى شو په راتلونكي كې ديوشميرجالبواو دپاملرنې وړكره كتنو شاهدان وو. دطلوع افغان دليكنولړۍ مخ په لوړه ، دپښــتونخوا لــه هغــو ســره پــه يــوه توپيركې ترسترګوكيږي. دلته دطلوع افغان او پښــتون اخبــار د اعــلان نــامو يولنډ پرتليزجاج اخلو، دپښتون هغه مو مخكې ولوستى ، داهم د طلوع افغــان ځخه دخوشال دكلياتو دچا پ اعلانامه :

« وپښتنوته دعلمي اوادبي سوغات دى ، چې په (۱۱۲۸) مخ او (۸۴) مخه كــې دخوشال خان سوانح او دده پراشعارو او تبصره چې ټوله (۱۲۱۲) مخه ضــخيم ادبي اثردى . دا كتاب فقط خوسوه جلده له ډيرو قلمي نسخو څخه چا پ شوى دى، شايقين دى ترتماميدو دمخه په كندهار كې د طلوع افغــان اداري څخــه جلد په (۱۰) افغانۍ رانيسى ...» (۱)

---

(۱) طلوع افغان . (۱۹) ګڼه ، ۱۳۱۷ كال (۴) مخ .

په هرډول ديوې نتيجې په توګه :

دكره كتنې بهيرپه بره اولره پښتونخوا څه ناڅه له يوه او بل سره همرنګي لري ، لاهم دخپل پيل په لومړني پړاو كې دى ، په پښتونخوا دغــه بهيرلــه نړيــوال ادبي بهيرسره په ارتباط كې په نوي ډول او نويواصولو سره روان دى ،خــو پــه افغانستان كې دننه دغه عصره دغې برخې ته ديوې ځانګړې پوهې او ځانګړې

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

مسلک په توگه یوځه لاره پردغه مهال لاهم په مخ کې وه خو له دې سره سره باید ووایو پرکوم شي چې سړی ډاډمن کیدای شي هغــه دادی چــې عمــومی لیوالتیا ددې لپاره شته چې کره کتنې ته باید په اهمیت سره وکتل شي. کــوم لیکوال چې په دغه برخه کې په دغه دوره کې کــارکوي ، دوی مســلکی کــره کتونکي نه دي ، دوی هغه لیکوال اوایجادگردي ، چې په دواړو خــواوکي قلــم چلوي ، دکره کتنې ډول یې هم ددغه علم داصولوهراړخیزه ځانگړنــه نــه پــه گوته کوي ، یوازې دکره کتنې په یوه اړخ چې هغه هم تاریخي اړخ دی هرڅــه راڅرخوي ، د ډولونو خبره یې هم یوازې د تقریظونه بڼه لري چې ان هغه هم د بشپړو تقریظونو ځانگړنی په ځینووختوکې نه لري ، خوله دي سره ســره هــم داســتاد حبیبــي کارونــه او تقریظونــه او څرگنــدونې چــې دخوشــال اوعبدالقادرخان پردیوانویې لیکلې ترټولو مهمې اومخکنۍ بیلگې دي چې پــه علمي لحاظ حساب پرې کیدای شی . ځکه نو ویلای شو چې دی لومړنی څوک و چې دلومړۍ پښتو کره کتنې له پیل سره دده نوم په لومړیتوب کــې راځــي. ترده وروسته بینوا په دغه برخه کې رغنــده گامونــه پورتــه کــړي دده کــوم تقریظونه چې دپیرمحمد کاکړاو کاظم خان شیدا پردیوانو باندې راغلي دي په انتقادي لحاظ ځانگړي دي ، داستاد الفت او پوهاند رښتین کارونه (دحمیــد پردیوان) لومړۍ انتقادي هڅې دي چې دکره کتنې په برخه کې یــې ترســره کړې دي. همداسې په پښتونخوا د استادکامل ، همیش خلیــل او پــه لســگونو نورو انتقادي کارونه څه دمعاصرو ادبیاتو په اړه اویاهم د کلاسیکو ادبیــاتو پــه اړه په علمي او ادبی لحاظ دپاملرنې او یادونې وړدي. کابل مجلې پــه خپــل وار په دغه موده (لومړۍ نیمایي) دانتقادي لیکنو په خپرولوکې ډیره مهمه دنــده ترسره کړه ، په دغه موده کې له دغې لارې په سلگونو انتقادی لیکنې خپــرې شوې چې دهغو له لارې موږ دیولړانتقادونو او جوړونکو آثارو دخپرولو شاهدان یو ، لکه : دپښتوښه شاعرڅوک دی ؟ (۱۳۱۹) . ملــي ادیــب کــوم یــودی ؟

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

(۱۳۱۹) . دهندوستان نومیالی شاعر ټاګور (۱۳۱۸) . فضلت او انتقاد (۱۳۱۷) او په لسګونو نورهغه سرلیکونه دي چې دکره کتنې پورتنۍ ځانګړنې سره له دې چې لومړۍ بیلګې ورته ویلای شو زموږ ددغه پیردنومیالیو لیکوالو له خوا لیکل شوي دي.

======

« ... اوهغه آثار چې له انتقادڅخه پاتې شي
دخلکو په نظر ارزښت نه لري ... »
روهي .

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

دريیم څپرکی

پښتومعاصره کره کتنه د ودې پر لور

د رواني میلادي پیړۍ په دویمه نیمایي کې هسې چې پښتو ژبــه اوادب د ودې اوپرمختګ لاره نیسي همداسې کره کتنه هم پــه دغــه تــرخ کــې وده کــوي اودزیات شمیرلیکوالو په وړاندې دهغې داهمیت خبره هم رامــنځ تــه کیــږي. زیاتره لیکوال اوشاعران دادبي تیروتنو اوغلطیو دمخنوي په موخه کره کتنــې ته په کلکه اړتیا محسوسوي ځکه چې د زده کړې کچه لــوړه ځــې هغوافغــان ځوانانو چې په خارج کې د ادبیاتواو فرهنګي ځانګوپــه برخــه کــې زده کــړې وکړې، هغوی په دغه برخه کې له یوعالم تجربــو ســره هیــواد تــه راســتنږي اودخپلوتجربو په رڼاکې پښتو ادب او په خاصه توګه کره کتنې تــه نــوي ســاه ورکوي چې یوه بیلګه یې هم په پښتو ژبه کې دکره کتنې وده اوپرمختــګ دی چې خبره یې دمسلکي کره کتنې ترپولې پــورې رســیږي. داســې چــې دوی دادبي آثــارواو ادبــي بهیرونــو دودې لپــاره دکــره کتنــې جهادتــه ملاتــړي اودخپلومترقي خیړنو په ترخ کې دوی په دقیقه توګه دکره کتنې په برخه کې په علمي لحاظ لاس په کارکیږي. خو په ځنګ کې یې یوشمیرداســې لیکــوال اوڅیړونکي هم شته چې هغوی لاهم له عصري پرمختګو څخه ناخبره او یوازې پرهم هغه دودیز ډول لیکنې اوڅیړنې کوي ، چې ګټورتیــا یــې لــه مــوادو را

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

ټولولوپرته په نورو برخوکې ډېره محسوسه نه ده ، خو له دې سره سره داهم
باید ووایو چې ددغې ډلې دا ډول کارونه (دموادو راټولول) داسې هم نه دي
چې سرې یې په هیڅ وشمیري برعکس زه په دې باوریم چې کارونه یې په
خپله برخه اوان دموادو د راټولو په برخه کې د ستاینې قدرداني وړدی. دهنري
موادو اوآثارو یا په بله وینا دمعتبرونسخو کشف او پیژندنه چې دغو لیکوالو
هغوی چې زموږ یوشمیر ورته د دودیزو خیړنو پلویان اوپیروان وایي دعصرد
ادب په تاریخ کې دپاملرنې وړخپرکی او برخه جوړوي. دوی سره له دې چې
لوی کاریې کړی دی ، دوی په کره کتنه کې له
خورا ساده ډولونواو تکلاروخخه کار اخیستی دی (*) دهغوی دلیکنولمنه
دکره کتنې دعلم له

(*) په دغه برخه کې هدف ټول هغه کسان دي چې پرآثارو باندې تقریظونه دکره کتنې په نامه لیکي دي ، په داسې
حال کې چې دوی په هغوکې دکره کتنې پرځای په نورو مسایلولکه ادبي تیوري او ادب تاریخ باندې رغیدلي دي
اودتقریظ ځانګړنې یې په پام کې نه دي نیولې .

مخې ډېره وړه او تنګه ده. ځکه دوی پرهغو میتودونو او اصولو لکه چې موږ
ورباندې پوهیږو نه پوهیدل اویاداچې کله کله یې ان په لوی لاس نه دي
غوښتي چې کره کتنه وکړي ، دوی برعکس له کره کتنې څخه دقدما وو د
آثارو دکره کولو په برخه کې کرکه کړې ده اوپه دغه کار سره یې دخپل عصرله
ادبي بهیرڅخه یو مصنوعي ادبي بهیرجوړکړی دی. په دغه برخه کې
یوشمیرلیکوال چې ددغو نویو او پخوانیو ترمنځ یې دوصل کړی جوړه کړې
هم شته چې ددوی نظریاتو له موږ سره د معاصرې اوعلمي کره کتنې په برخه
کې ډېره مرسته کړې ده ، په دغه ډله کې یوهم علامه حبیبي دي چې نظریې
دادي :

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

« مادمخه وويل چې په پښتوشعرکې د فکري تحول نوې دوره لــه (۱۳۱۰ ش) کاله څخه شروع شوې ده. اوداد يوه قرن ځلورمــه برخــه تــر۱۳۳۵ پــورې زه دمنځګړو دوره ګڼم ځکه چې دغه دوره دپښتودکلاسيک شعراونوې غورځنګ ترمنځ ديوې منځنې دورې حيثيت لري ... په دې دوره کــې دپښتوشــعرفورم اوقالب هغه دخوشال خان او رحمان او ددوی دملګرو په څېرو خو فکريې نوی و دشعرمحتوی اوښتې وه ... » (۱)

له همدغه شعري بهيرسره سم زموږ کره کتنه هم په تيره په افغانســتان کــې ځنګ په ځنګ روانه ده. زياتره هغه شاعران او ليکوال چې پردغــه مهــال پــه دغه منځګړي دور پورې اړه لري د خيړنواو هستونو په کار بانــدې لاس پــورې کوي. چې دوی ترډېره حده په دغه برخه کې له يوشــميربرياوو ســره مــل وو. دوی پښتو ته نثر په نوې بڼه ور ډالۍ کړ، داسې چې تردوی دمخه پښتو نثر په افغانستان کې دلوستلو نه و. ځکه نودابايد په ډاګه کړو چې په دغه دوره کــې دمنځګړو ليکوالو آثار او ايجاديات په ځانګړې توګه ديادونې وړدي.

اوس که چيرې ، په ځانګړې توګه په همدغه هنري چاپيريال کې د کره کتنــې حالت څېړو ، دلته دپخوا په اندول ډېرکوچنی تحــرک زمــوږ ترســترګوکيږي. داځکه چې دغه پيل دي اوهرڅه په پيل کې له يولړستونزو سره مله وي ،خــو له دی سره سره هم دکره کتنې په برخه کې هم دلته په افغانستان کې اوهم په پښتونخوا کې کوټلي کار پيل شوی، مانا داچې کره کتنه په يوډول نه يو ډول د ادب اوهنر زړه ته لاره ور مومي او يوشميرداسې بيلګی يــې زمــوږ ترســترګو کيږي چې دهغو پرستنو باندې موږ کولای شو د راتلونکې په لور کوټلي ګامونه پورته کړو او کره کتنه په يوه نوې او جوړونکې بڼې سره ووينو. چې دلته ورتــه يوه لنډه کتنه کوو:

---

(۱) عبد الحی حبيبي ، په اوسني پښتو شعرکې د ژوند څپې ، ۱۳۶۰ کال (۲۷) مخ .

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

الف : په پښتونخوا کې:

په پښتونخوا کې دکره کتنې دغه سترجهاد ترډېره حده، یوشمیرخپرونو لکـه (خپلواک) (رهبر) (دوران) اوداسې نورو اخبارو په غاړه واخیست ، هغه آثـار چې په دغوخپرونو کې دکره کتنې په بڼه خپاره شوي دي ، هغه ترډېره حـده هغه لارښونې دي، چې هغو له شکه پرته دپښتو ادبیاتو دودې اوپرمختګ پـه ترڅ کې خپله لاره پرانیسته، دوی یوشمیرداسې څه دخپلوخپرونو له لارې په دغه برخه کې خپاره کړل چې په هغو کې په ریښتیا هم په فـاکتونو او حقـایقو باندې خبرې شوې دي چې دهنري ادب او هنر دودې اوپرمختګ په برخه کـې په نړیواله کچه منل شوي علمي بهیردی ، یوله هغو لیکوالو څیړونکو څخه چې په دغه برخه کې په لومړي قدم لاس ورباندې ایښـوداې شـو ، هغـه نومیـالی لیکوال ایازداودزی دی چې لیکنې او څیړنې په دغه برخه کې دنوی غلمی کره کتنې په برخـه کـې لارښـونکې اود پـاملرنې وړدي. ایـازداودزی پـه دغـو شپوورځوکې د کره کتنې په برخه کې ډېرځلیدلی دی ، ده چې څه پـه دغـه وخت کې لیکلي ، پرهغو باندې هغه خالیګاوې ډکې شـوې، هغـه چـې ددغـه وخت هنري ادبیاتو دهغو لپاره اړتیادرلوده، دبیلګې په توګه هغه په خپلـواک خپرونه کې د (پښتواونثر) تر سرلیک لاندې یواوږده مقاله لیکلې ده ، دایـوه په ریښتینې مانا انتقادي مقالـه ده ، ددغـې مقـالې پـه سـرکې د اخبارمـدیر یولنډیزلیکلي چې په هغه کې لولو:

« ایازداودزی هرڅوک پیژني ، ځکه چې ایاز یوښه فنکاردی، یوښه شـاعردی ، او ډېراوچت نقاد دی ، ایاز چې پـه پښتوشـاعرۍ کـې دفـن اوښـکلا کـومې مرغلرې پیلې دي، نوهغودپښتوشاعرۍ سینګاراو ښایست یوپه دوه کړی دی، ولې بل خوایې چې دنثرپه میدان کې د ژوند په هراړخ کې قدم راپورتـه کـړی نودقلم دزور یې ډېره ستاینه شوې ده... »

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

دایاز داودزی دغه کره کونکې مقاله ډیره اوږده ده ځکه نو ددې اړتیا شته چې دهغه دکره کتنې وړموضوعات باید دلته راپه ګوته کړل شي پــه لانــدې ډول :
دمقالې په پیل کې یوه مهمه موضوع چې (پښتو پښــتو غــواړي) رامــنځ تــه شوې ده ، په دغه اړه دده ځانګړې رایه چې یوانتقادي لید دی، داســې لیکــل شوې ده :
« پښتو ، پښتو ځکه غواړي چې پښتنو ورسره چیرې هم پښتو نه ده کړې، نــه یې چرې دځان سره دلیکنې مانۍ ته بوتلې ده ، او نه یې دعلم اوزده کړې پــه مسند دځان سره کینولې ده ، چې پاچایي به یې کوله، خیته به یې مړه وه نــو پارسي به یې ویله ، شاید دایې ګڼله چې ګني هم دادوړو تږو ، بربنډو او لغــړو ژبه ده ، اوړې خیته بــه پښــتو وایــی او مــړه خیتــه بــه پارســي... دلوســتلو پښتنوهمدغه کاردی چې دپښتونه اول په فارسي ، عربي اونن اردو اوانګریزي زیات مین دي، دا مینتوب څه بدنه دی ، باید بنده ډیرې ژبــې زده کــړي خــو پکارداده چې کومې ژبي زده کړي نو چې دهغې علمي او ادبــي ننګــه دتــوان مطابق په خپله ژبه کې واوړې او دخپلې زبې لمن د رنګ رنګ ملغلرو نه ډکــه کړي ... »
په دغه مقاله کې دویمه موضوع « په پښتوکې نثرولې نشــته ؟ » ایــاز داود زي په دغه برخه کې پردغه ټکي باندې لاس کلک نیولی چې ولې موږ شعرویلو ته هڅه کوو، ولې په پښتو کې نثرنه لیکل کیږي . هغه په دغه مقاله کې دمســالې بیلابیل اړخونو څیړلې دي اوموخه یې داده چې باید پښتو نثرپه هــرډول چــې کیږي باید وده وکړي، عام شي اودهنري هڅو په ترخ کې بایــد وغــوړیږي ، ده په دغه اړه دخپل زړه بړاس ډیربښــه ایســتلی ځکــه نــو دیوشــمیرلیکوالو او شاعرانوپه اړه لیکي :
« په خیبرکې خدای پاک حمزه پیداکړو چې پښتوادب به ورباندې تل فخرکوي ، هغه شاعردی ، ښه شاعردی ، ځکه چې دهغه ټول ژوند هڅو یوشعردی . هغه

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

خپل ژوند په خپل فن قربان کړی دی، خو ددغه ستري هستی اتر په خبیرداوشو چې دخیبرهره ګته پورته کوې نو شاعرترینه دلاندې نه راوځي او نثر... ؟ دکابل دپښتو ټولنې دایرکټر ښاغلی ګل پاچا الفت (غوره اشعار) نوم کتاب چي په لاس راغلو نوهم مې اوخندل اوهم مې وژړل ، خندامې ځکه کوله چې داسې ښکلی چاپ شوی کتاب اوپه پښتوکې . ژړا مې په دې خبره راغله چې دکابل دټولنې دایرکټرچې هم شاعرشو ، نو دچا نه به څوک څه ګیله کوي منم چې هغه به نثرلیکي ، ښه به یې لیکي ، علمی څیزونه یې هم لیکلی دی ، خو دهغه دشعراثر به دهغه په چاپیرچل کې هم هغه وي کوم چې دخوشال دی یاد حمزه دی ، هسې خو رښتین هم شاعردی ، مجروح ، بینوا، قیام الدین خادم اوداسې نور ټول شاعران دي ، خو چي دټولنې مشرشاعردی نو نوربه ارمرو شاعري کوي،دلته هم زموږ ټول مشران شاعران دی ، ګران کامل صیب که مورخ اومحقق دی نوشاعرهم دی ، عن چي هغه کاکاجی هم شاعردی ... »
(۱)

که چیرې دایاز داودزي دغې کره کتنې ته لږ ځیرشو او دیوې ادبي مقالې په توګه یې تحلیل کړو ، ترډیره حده په کې دیوې جامع ، روزنیزې کره کتنې ځانګړنې په هراړخیزه توګه ومومو، داځکه چې هغه په دغه ځانګړې زماني شیبه کې زموږ دلیکوالو پاملرنه په ادبیاتو کې هغه مهم اصل ته ور اړولې چې هغه نه یوازې دپښتو ژبې لپاره حیاتي ده بلکې له دغې لارې موږ خپله لاره دنړیوال ادبي بهیرپه لور ورباسو. ده نثردیوې اړتیا په توګه، دیوې طرحې په توګه مطرح کړی دی ، اودایې په ګوته کړې چې ولې باید ټول ددې لپاره هڅه وکړو چي باید شاعران شو ، دایاز داودزي د نثرلویوالی اواهمیت په دې کې دی چې ده په خپله دغه مقاله کې دهنري نثرخبره او اړتیا رامنځ ته کړې چې دغه نوي ټکي یې کره کتنې ته لوی اهمیت ورپه برخه کړی دی. کیدای شي چې ددغې کره کتنې لوی اغیزبه داهم شوی وي چې موږ په راورسته کې لوی

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

نثرلیکونکي ومونډل لکه بینوا او الفت او لسګونو نور رامنځ تـه کـړل ، ځکـه نوداخبره بې ځایه نه ده چې اوس یوشمیرلیکوال اوکره کتونکي دالفت نثرتـه هم دهنریت له امله شعروایی . لنـډه داچـې د ایـازداود زي کـره کتنـه پـه هراړخیزه توګه یوه روزنیزه کره کتنه ده چې موږ د روښانه لرلیـدونو پـه لـور هڅوي.

همدارنګه مقالې په (رهبر) خپرونه کې هم ترسترګو کیږي چـې یادونـه یـې اړینه بریښي ، په دغه خپرونه کې چې موږ کومې انتقادي لیکنې لولـو، دهغـو یوشمیرپه زړه پورې دي اویوشمیرنه ، دلته موږ یوازې پرهغـو لیکنـو بانـدې رڼااچووچې هغه هم دپښتونخوا په یوشمیرنومیالیو پورې اړه لـري، د رهبرپـه ډیرو کره کتنوکې یوه هم هغه کره کتنه دیادولو وړده ،چې دکامل صـاحب پـر (رحمان بابا) نومې اثرباندې د تقویم الحق له خوا لیکل شوې ده ، په دغه مقاله کې دانتقاد ټکی دادی چې کامل صاحب د رحمـان بابـا د ژونـد نیټـه غلطـه ښودلې ده ، دمیا تقویم الحق په ځواب کې کامل صاحب لیکي چې :

« ګرانه میا صاحبه : وعلیکم السلام و رحمة الله وبرکاه ، ړومبی به ددې خبـرې معافی وغواړم چې کتاب مې په خپله خپل لیک سره درونه لیږلو پـه هرحـال خلیق صاحب سره دخدای ښه وکړي چې ځما پرځای یې دافرض ادا کړو. هغـه بله ورځ مې په (رهبر) کې په (رحمان بابا) ستا سو قیمتي اود قـدروړخیالات چې ځما په نامه مو دخط په شکل لیکل وو ولوستل، په کتـاب کـې د دومـره ژورې دلچسپۍ اخیستلو او ما له مو په خپلو خیالاتو دوباره غوراوفکر دموقعې راکولو دپاره ډیره ډیره مننه کوم. په خپل فاضلانه تنقیـد کـې تاسـو ځینـې خبرې خوداسې لیکلې دي ، دهغودځواب دپاره خـو شـاید چـې ځمـا دغـه عریضه کافي ده. خوځینې داسې بحثونه مو هم څیړلي دي چې دهغـو دحـل کولو دپاره به ځما تر پوهې دامعروضات هیڅ کله کـافي نـه وي، پـه هرحـال

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

ترخپله استعداده د (رهبر) ځای سره سم به دخپل موفف د وضاحت کوښښ وکړم.

ستاسو وړومبی اعتراض دادی چې ما درحمان بابا د زیږیدو کال دلوستونکو عرض ته د (۱۰۶۰او ۱۰۷۸ هجري) منځ کې پریښی دی. حال دادی چې دهغه په دیوان کې یوشعردی چې په دي باب زموږ ښه رهنمایی کوي ، په دی باب ما دومره اوږد بحث کړی دی چې دهغه خلاصه هم دلته راوړل هم راته ګران ښکاري ... » (۱)

دغه کره کتنه یو اوږد بحث او انتقاد دی ، خو دکیفیت له مخې دومره زیاته خوځونکې او ژوندی یا په بله مانه ډیره اغیزناکه نه ده ، داسمه ده چې کامل یو عالم لیکوال دی، خو که یې کره کتنه د ایازداود زي له هغې سره پرتله کوو ، دایازداودزي کره کتنه پرې اوچته ده اوپه

---

(۱) دوست محمد کامل مومند، رحمان بابا ، رهبر ۱۷ګنه ، ۱۹۵۸ کال (۷) ګنه.

علمي لحاظ یې ارزښت خورا لوړدی. خوله دې سره سره هم کامل صاحب ددغه عصرپه کره کتونکو کې ځانګړی ځای او مقام لري په تیره د متنپوهنې په برخه کې، دده ځای ځانګړی دی ، ده د زیاتوپښتو آثارو سمونه کړې اود زیاتو آثارو سریزې یې دخپل وخت دکره کتنې په برخه کې دیادونې وړدي.

دپښتونخوا ددغو شپوورځو په کره کتنوکې زیاتره دکره کتنې یوشمیرژانرونه لکه انتقادي مقالې ، تقریظونه ،کتا ب پیژندنهدي، چې دیولړیې یوشمیربیلګې لکه پورتنې دوې موږ په دقیقه توګه ولوستې چې د کره کتنې علمې بیلګې ورته ویلای شو. پورتنی دوې مقالې په دغومجلوکې ډیرې جالبې اود پاملرنې وړ مقالې وې چې دعلمي کره کتنې په اړه جامع بیلګې زموږ په واک کې راکولای شي. همدغه بهیرپه یوشمیرنورو مجلواو اخبارو لکه (پښتو) (

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

جمهوريت) (اولس) (سيلاب) (لار) او داسې نورو کې هم ليـــداى او لوســـتاى شو،خوداټکی بايد ووايو چې تردې ټولو خپرونو د (پښتو) مجلې لـــړۍ دکـــره کتنې په بهيرکې يوڅه پرله پسې والى ښيي چې کيداى شي دغه لـــړۍ دکـــره کتنې په برخه کې نوره هم په دوامداره توګه وځيړل شي څکه چـــې پـــه دغـــه مجله کې دنوې کره کتنې له اصولو سره سمې کره کتنې ديوزيـــات شـــميرهغو پښتنوليکوالو له خوا چې دوی ددغې زمانې اړتيا پرضرورت بانـــدې پوهيـــدل ليکل شوې او خپرې شوې دي. په دغو کره کتنوکې يوشميرداسې کره کتنـــې هم شته چې که په دقيقه توګه وځيړل شي اووليدل شي ، کيـــداى شـــي چـــې دهغوله مخې دپښتو ژبې په يولړمهموآثارو او تذکروباندې چـــې ددغـــې ژبـــې لرغونتوب دويمې هجري پيړۍ ته رسوي ډيرويارانو ته شکونه پيداشـــي ، لـــه بلې خوا يولړداسې کره کتنې هم شته چې په هـــيڅ ډول راتلـــونکې او د نويـــو پديدو دودې لپاره دښه نيته موخه له ځان سره نه لري ،لکه دغه انتقادي ليک چې د آزاد نظم دغندنې په خاطر پـــه (دوران) کـــې خپورشـــوی دی : « ... زه دهرنوې څيزخلاف نه يم، خو موږ ته داهم کتل په کاردي چې موږ دکوم څيـــز چې ابتدا کوو دهغه انجام به څه وي ، آزاد نظم د اردو او انګريزې ادب کې اوس ځان ته بيل مقام جوړکړی دی ، خو پښتو کې د آزاد نظم رواج لانشـــته او زمـــا يقين دی چې که آزاد نظم پښتوکې راغی نودابه ډيرياران بې لارې کړي . آزاد نظم دپاره تجربه ، دعروضوعلم ، د اوزانوپيژنـــدګلوۍ ســـره ســـره دموســـيقي قدرتي حس پکاردی اودا څيزونه د ډيرو کمو خلکو په نصـــيب دی . پښـــتوکې زاړه دومره صنعتونه شته دي ، اوهغوصنعتونوکې نورې دومره زيـــاتې تجربـــې شوې دي اوکيداى شي ، چې د آزاد نظم ضرورت هـــم مـــوږ تـــه نشـــته او کـــه هردپښتو شاعرآزاد نظم ليکل شروع کړي (ځکه چې نن آساني هرچا ته مزه ورکوي) نودا به دپښتودتنزل په لوري کې اولې قدم وي اردو کې ما پـــه خپلـــه

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

ازاد نظمونه ليکلی دي ، خو پښتو سره زما قدرتي مينه ماته اجازه نــه راکــوي چې زه پښتوآزاد نظم وليکم ... » (۱)
کيدای شي چې له پورتني ليکوال ســره دده داخبــره ومنــو؟ نــه ، ځکــه زه فکرکوم چې ترده بې ميني او بدبين ليکوال په دغه پيرکې ډيرلږ ليدل کيږي ، دی په دې نه پوهيږي چې آزاد نظم يا آزاد شعر دنوي عصــر ډالــی ده ، داکــه څوک غواړي اوکه نه ، دشعردغه ډول به خپل تګلوری دپرمختياپه لور پــرمخ بيايي اودخپل عصرتاپه به خامخا پرخپله تنده باندې وهي، هيڅوک به

(۱) دوران دويم توک ، (۳۲-۳۱) ګڼه ، (۱۹۵۸) کال (۵۰) مخ .

داورسره ونه مني چې ده غوندې له دغې اړينــې پديــدې ســره دې دښــمني وښيی اودهغې په مخ کې دې ډب شي. داکوم منطق دی چې اردو او انګريــزي دې آزاد نظم ځانګړی مقام ولري او په پښتوکې دې بيا ډيرياران بې لارې کړي ؟ که شعرپه رښتيا هم شعروي ، نو دا به بيشکه په نوي فورم کې ښکلي او پــه زړه پورې وي ، آيا دا سمه ده چې پښتو ژبه او ددغې ژبې شعري بهيــردې لــه دغه پرمختګه وروسته پاتې شي او يابه دا انصاف وي چې پښتو بايد پــه لــوی لاس دپرمختګ له دغه کاروان څخه پريوه خوا وساتو، آيادا انصــاف دی چــې زموږ پښتون شاعرپه نورو ژبوکې آزاد نظم وايی او په خپله ژبه کې بيا له هغــه څخه ډډه کوي ؟
دغې ستونزې ته ځواب له هره پلوه منفي دی ځکه نودا ويلای شو چې ددغې کره کتنې علمي بنسټ اواســتدلالي منطــق لــه يــوې خــوا لوســتونکي تــه ډيرکمزوری ښکاري اوله بلې خوا يې خبره له تشو احساساتوپرته بل څه نه ده .
په دغه بهيرکې داسې کره کتنې هم شته چې ديوې ادبي پيښې ، يوه ادبي اثر اويو شاعر خو لاڅه کوې چې ګردسره يی ديوه ادبي بهيراو يوې رسالتمې ادبی

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

پديدې اوبهير په مخ کې هم دچا خبر ه دشګوبندونه درولي دي ، سره لــه دې چې دغه بندونه به دومره مهم اوعلمي بنسټ ونه لري خوبياهم ديو شمير پــه وړاندې تريوه وخته کولای شي يوذهنيت رامنځ ته او مدلل کړي .
دپښتونخوا په ادبی بهيرکې دکتاب داعلان ژانر هم لــه پخوانيــو ډولونوســره ډيرلږ توپيرلري ،دبيلګې په توګه د ۱۹۵۸کال د (رهبــر) پــه (۱۷) ګڼــه کــې داجمل خټک دغيرته چيغي په اړه ليکل شوي : "دغيــرت چغــه دپښــتونخوا دمشهور اديب اوشاعر اجمل خټک دپښتني غيرت نه د ډکو او دزمانې ناترسو ځپيړو دلاسه دسولو نظمونو مجموعه ده اوريدو سره مړغيرت را ژوندی کــوي او اوده غيرته را بيداروي په چا پ شوو مجموعو کې په هرلحاظ مثالي مجموعه ده " (۱)
که چيرې پورتني اعلان دتيرو پنځوسو پخوانيو کلونو له هغو سره پرتله کړو ، له هغو سره دجولې او منځپانګې له مخې ډيرلږ توپيرلري ، په دغه اړه کــولای شو چې له دغه اعلان سره د (شهيده سکينه) اعــلان دخپلــې دغــې ادعــا دثبوت په خاطرسره پرتله کړو. که څه توپيرهم په کې وي نو هغه به يوازې يــو کوچنی لفظي توپيروي او بس.
دتقريظ په برخه کې هم د پښتونخوا دادبياتو په اړه داخبره کولای شو چې لــه يو لږمحدودو تقريظونو پرته چې دکره کتنې له مخې په وړو اصولو سمبال دي ، په نورو کې ديوه انتقادي تقريظ وړتيا وې خورا لږ ليدل کيــږي. پــه دې چــې زياتره تقريظونه يوازې نګه ستاينې دي او پرهمدغه موخه باندې ليکل شــوې دي ، ځکه نو په هغوی کې داثرله محتوا سره اړوند څه په کې نشته په دی مانا چې په اثرکې خبره پريو څه ده اوپرتقريظ کې ليکوال داثر له موضــوع څخــه دباندې په نورو موضوعاتودي . خو په عين وخت کې يوشمير تقريظونه داســې هم شته چې هغوته په کره کتنې برابر تقريظ ويلای شو ، اوهغه ټولې ځانګړنې له ځان سره لري ، هغه چې ديوه انتقادی تقريظ ځانګړنه بايد وي . ددې لپــاره

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

چي ديوه ښه تقريظ ځانګړني مو دلته په ګوته کړې وي ، په دغه برخه کــې د (تربور) د ډرامې تقريظ را اخلو ، دهغه له مخې چې مونږ کــولای شــو ددغــې ډرامې په ټولو ځانګړنو باندې په ښه توګه پوه شو دغه تقــرظ دحــافظ محمــد ادريس له خوا داسې ليکل شوی دی :

" ... په تربورکې دمال ، دولت دبربادی ، دخــراب مجلــس ، دجــواری دشــرابو دتعليم اودقتل وغيره مسئلوبحث شوی دی ، خودا بحثونه قابــل مصــنف پــه داسې انداز کې کړي دي چې نه يې دځانه واعظ جوړکړی دی اونه تنها ديندار، خپل ځان يې شاته ساتلی دی اوځنګه چې واقعات په خپله ښــويدل دغســې ورسره دقلم سياهی هم په کاغذ خوريدله ... دتربور ترتيب دلوستو سره تعلق لري ماورته د رقابــت پــه ســترګه کتلــې دي ، خــوداول نــه ترآخــره پــورې دهرکردارخصوصيتونه دهغې په بره ختل ، بياد هغې راکوزيدل ټول پــه ځــای شوي دي هرکردار هغه قسم کارونه کوي او په هغه لهجــه کــې خبــرې کــوي کومه چې دهغه دپاره مقرره ده " (٢)

دايوه ښه بيلګه ده ، چې دپښتونخوا په معاصر ادب کــې داډول بيلګــې خــورا زياتی

---

(١) رهبر (١٧) ګڼه (١٩٥٨) کال د کتاب وروستی پښتی

(٢) حافظ محمد ادريس ، تربور (١٩٦١) کال ، سريزه

ترسترګوکيږي ، ځکه چې ټولو ليکوالو يوازې دې خوا ته پاملرنه نــه ده کــړې چې بايد يوازې دکتاب دساده پيژندګلوی په موخه څه وليکي ، دوی بــرعکس په دغه برخه کې هڅه کړې چې داثرپرمنځپانګه باندې دهغه لــه پيژنــدګلوی سره يوځای يوڅه دلوستونکي پــه واک کــې ورکــړي اوداثرهغــه ځــانګړې را برسيره کړي ، هغه چې داثراړانه جوړوي. په دغه برخه کې داهم دیادولو وړده چې دلته هم زياترو ليکوالو دکره کتنې ځای په خپلو تقريظونــو کــې دادبــي

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

تیوری مسایلو ته ور پرینبی دی او دلنډکي تقریظ پرخای یی تیوریکي بحثونه کښلي دي.

دپښتونخوا دکره کتنو په لړکي یوبل ځلاند مشال هــم زمــوږ ترســترګوکیږي چي هغه قلندر مومنددی ، ددغــه نــامتو لیکــوال زیــاتره کرکتنــې زموږپــه پښتوکره کتنه کي هغه څه دي چي د پښتوادب په وده او وړتیا پیژندنــه کــې زموږ لارښونه کولای شي . کله چي موږ دده زیاتره لیکني لولو او یایي د تحلیل منګولو ته سپارو ، قلندرمومند یولړ داسي لیکني هم لري چي په ټولیزه توګــه کولای شي دهغو تیروتنو سمونه په کي وشي چي هغه دیو شــمیر لیکوالــو او پوهانو له خوا دهغوی داحساس په لمنه کي پرپښتو ادب باندي وراړول شــوي دي. دقلندر مومند د ډیرو نامتو کره کتنو په ترڅ کي چي لوړ ادبي ارزښت لري یوه هم هغه کره کتنه ده چي د ۱۹۷۹کال په (پښتو) مجله کي خپره شوي ده ددغي کره کتني سرلیک داسي دی : (پټــه خزانــه فــی المیــزان ، د یــونس دديوان شهادت)

په دغه کره کتنه یا انتقادي لیکنه کي دیونس پردیوان اوهغه بحث باندي پوره رڼا اچول شوي چي دیونس په باب په پټــه خزانــه کــي راغلــی دی ، ډیرښــه استدلال په کي شوی اود یوه معاصرنقاد په توګه یي موضوع په مستنده توګــه دعصرله ټولو ځانګړتیاوو سره اړونده خیړلي اوتحلیل کړي ده . مخکي تــردي چي ددغي کره کتني یوه برخه دلته راواخلم بایــد ووایــم چــې دکــره کتنــې موضوع یی ډیره جالبه ، واقعآ ادبی کره کتنه یا کره کونه باید دکره اوناکره آثــا رو کره توب ته ځان وقف کړي ، دهغو مانا، مفهوم او ارزښت باید لومړی خپلــه کره کتونکی درک کړي اوله هغه وروسته یی باید نورو ته ولیږدوي. لکــه چــې اشاره وشوه دغه کره کتنه ډیره جالبه ده ، خوداچي له دغه ډول لیکني څخــه پښتنو ضد کسانو زیاته ګټه پورته کړي ، زما په نظر داموضــوع بایــد اوس پــه دغه خاصه زماني شیبه کي بیاهم دیوي پوښتني په حال کي پریږدو څکه کــه

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

اسناد او رښتيني وافعيتونه څوکاله نورهم زموږ لاس ته رانه شي ، فکرکوم چي بيا به موږ خپله په ډاګ پاتې شو ، زما ددغه اثر لارښود استاد پــه خپــل يــوه يادښت کې زما د لارښوونې په موخه يوه ډيره په زړه پوره خبــر ه ليکلــې ده داسي چې :

"که زموږ نيکونوموږ ته غني ادبي ميراث نه دی پريښي ، دا ستا يا زما قصور نه دی ، په زوره بايد امتياز ورنه کړو "

که داډول پرعلمي پرنسيپ ولاړې خبرې په ټوليزه توګه دپښتو کره کتني پــه اړه په پام کې ونيسو نو رښتيا ده چې فرهنګ او فرهنګی پديدې په احساساتو باندې وده نه شي کولای ، ممکن تريوه وخته اويوه حده په دغه ترڅ کې يو څه پرمختګ ترسترګوشي، خو علم ، هغه هم کره کتنه ډير بــی رحمــه علــم دی، ډيرزر دخپلو علمي څيړنوپه ترڅ کې په علمي منطق سره دهــرې ادبــی او نــا ادبی ليکنې کره توب اوســمون زمــوږ پــه واک کــې راکــولای شــي ، علمــي پرمختګونه د عصرله شونيتاوو سره په تماس ډيرپه بيړه روان دي اوقضــاوتونه لکه آزادې فرښتني زموږ پرسر حاضراو ناظر دي . قلندر هم ځان پــه واقعيــت سمبال بولي اوليکي :

" ... ديونس او رحمان بابا ترمنځه داستادۍ او شــاګردۍ رشــته هــم درحمــت هوتک دافسانې يوه حصه ده ،چې ديونس ديوان پرې هيڅ شهادت نه ورکوي، صرف په دي بنيادچې ديونس په ديوان کې يونظم داسې دی چې د رحمان بابا مرګ ته په کې اشاره شوې ده دا دعوی کول چي يونس دهغه شاګردوو صحيح نه ښکاري په خپله دغه نظم کې چې يونس شعرونه لــري ، پنځــه شــعرونه د رحمان بابا په حقله دي او شپږشعروکې د (ښويارانو دجدايی) فرياد شوی دی ، په دې لحاظ دانظم د رحمان بابا او يونس ترمنځه دشاګردۍ په ځای د دواړو ترمنځه د دوستۍ په ثبوت کې پيش کيدی شي اوداهم هله چې موږدچا مرثيه ليکل صرف دهغه دمعاصر ذمه واري وکړو اوکه داسي وشي نو بيا محتوا کاشی

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

او میرانیس چې دامام حسین علیه السلام مرتیې لیکلي دي هم دحضرت امام معاصروګنړلي شی ... " (۱)

په دغه اثرباندې دهمدغې مجلې په ترخ کې نورلیکنې هم شوې دي چې دکره کتنې په برخه کې دیادولو وړ دي ، . دقلندر مومند په مقالو برسیره یولړخپلواک ایجادي او ترجمه شوي آثارهم دپاملرنې وړدي چې یویې هغه چې تراوسه دوه ځله چا پ شوی هم دي د (تنقید) په نامه یادیږي چې دکره کتنې په برخه کې له موږ سره په علمی او تیوریکی لحاظ ډیره مرسته کولای شي.

دغه اثر (تنقید،تلخیص او تنقیح) لکه څنګه چې له نامه یې ښکاري اوخپله قلندرخپله هم وایي چې دهدسن (متوفی ۱۹۲۰) دمشهوراومعرو ف کتاب دیوه باب لنډیزاوخلاصه ده . (introduction to the study of literature)

که چیرې دنوموړي اثرمحتویات په عمومی لحاظ دکره کتنې اوپه ځانګړې توګه په پښتوژبه کې ددغه علم دمینه والو لپاره په پام کې نیسو ، زه فکرکوم چې په دغه ځانګړي وخت کې دځانګړې پاملرنې وړو. دا لومړني خارجی اثر دی چې په دغه اړه په دغه وخت کي دیوه ځانګړي اثر په توګه چاپیږي ، قلندر لکه چې دکره کتنې په برخه کې ما دده علمي دریځ اومقام ته اشاره وکړه ، په پښتونخوا کې بی له شکه یو سترګور،عالم اوپوه کره کتونکی دی ، ماته ددغه اثر په خپرولو سره دیوه ځانګړې لید خاوند ښکاري ، ده په دغه اثرکې له یوې خوا دکره کتنې په اړه هغه مهم نظریات را اخیستې چې ددغې پوهې دتګلوري په ټاکلوکې مهم دي ، خومهم تردي لاداچې ده له یوې خوا داکار دلیکوال دنظریاتو ترڅنګ ترسره کړی خو له بلي خوایی ددغو نظریاتو او اصولو په اړه خپل نظریات ور زیات کړي دي ، دده خپل نظریات په دغه اړه دکره کتنې په اړه دده د نظر څرګندونه هم زموږ په واک کې راکوي . دویلیم هدسن داثردتلخیص شویو مطالبو په پایله کې قلندر هم ځای ځای یوڅه ور

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

زيات کړي دي اويايي دليکوال په نظرياتو باندي ځپله تبصره هم کـړې ده . زه باورلرم چې دا په پښتو ژبه کې لومړني اثردي چې دشلمې پيړۍ په اوږدو کـې دکره کتنې په اړه تيوريکې نظريات او اصول موږ ته ددغه تلخيص په ترڅ کـې راپيژني اوقلندر په دغه برخه کې لومړنی ليکوال

---

(۱) قلندر مومند (ديونس د ديوان شهادت) پښتو مجله (۱۱) گنه ، (۱۹۷۹) کال پيښور (۲۴) مخ .

دی چې داډول نظريات په پښتو ژبه زموږ په واک کې راکـوي. دغـه کـوچني اثرتول په پنځوبرخو کې خلاصه شوې ، چې په لومړۍ برخه کې يې تنقيد څه ته وايي ؟ دتنقيد عام تعريف ، په تنقيد عام اعتراضونه ، ولټر او مورلي ،تنقيد يو تخليقی عمل دی ، دتنقيد غلط استعمال ،دتنقيد صـحيح اسـتعمال ، پـه دويمه برخه کې يی : استقرايي تنقيد ، نقاد دمشرح اومفسرپه توګه ، دحکمی اواستقرايي تنقيد توپير، تاريخی تنقيد، دحکمی تنقيد مثالونه ، جديـدنقاد ، په دريمه برخه کې : تنقيدی ادب دادب يوقسم، دنقاد لپاره ضروری ځيزونه ، بصيرت ، غيرجانبداري ، په ځلورمه برخه کې : دنقادی تقابلي مطالعه ، دتنقيد تاريخ دادبي تاريخ حصه ده ، تنقيد او تخليق ، اوپه پنځمه برخه کې : ذاتی او انفرادي تنقيد ، دلسنګ او اناتول فرانس نظريات ، دنقادانو اجتماع، دکلاسيک مفهوم په ادب کې ،دبقا بهترين اصـول ، دهـم عصـرادب ځيړنـه ، کلاسـيک دمعيار په حيث . اونور انتقادي اوتيوريکی معلومات راغلی دي .

دقلندر بل اثر (نظميات) دی، ايوب صابر په ځپل اثر (جديدپښتوادب) کې په دغه ټکي معترف دی اوداپي په ګوته کړې چې قلندر دنـوي تنقيـد پـه کـره کتونکوکې هغه ځوک دی ، چې په دغه برخه کې ځانګړې مقام لري .

دپښتونځوا په ادبياتو کې ديوې ټولنې نوم چې هغه (ادبي تنقيدي ټولنه بنو) وه داټولنه ترډيره حده لکه چې نوم يې سرې ته ورځرګندوي ، سرۍ فکرکوي

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

، دلته به هم دکره کتنې په اړه څه ترسره شوي وي ، خوداسې نه ده ، څکه چې دغه ټولنه بیا د اولسي تنقیدي ټولنې په نامه هم یاده شوې ده اومرام یې داو چې : « ... مختصرآ باید ووایم چې اولسي تنقیدی ټولنه ددې مقصد اونسب العین دپاره جوړه شوې وه ، چې په دې کې به دلیکوالو په داسې ډول تربیت کیږي ، چې هغه انساني مسایل دادب په نسخه کې شامل کړي اوعام ولس ته یې د ور کړي یعنی زموږ مطلب د داسې لیکوالو وجود و چې زموږ د ژوند حقیقی کشالې هم د رمان په ژبه بیان کولی شي . او دداسې ادب تخلیق کول وو چې هغه نه یوازې دیوې شیبې ذهنی سرور پیداکوي ، بلکې هغه زموږ شعور دغفلت او دلاپوهی دخوب نه بیداروي » (۱)

ترکومه ځایه چې د (بنون ادب) له سریزې څخه ښکاري ، ددغې ټولنې لیکوالواو شاعرانو ددې پرځای چې ځانونه په ادبي دنده باندې بوخت کړي . برعکس په ځانګړو اختلافاتو چې هغه هم ځانګړي او کله کله مفکوروي دي اخته پاتې شوي دي، چې څرګنده بیلګه یی همدغه اثر(بنو ادب) هم بلای شو.په دغه اثرکې هم ددغه لیکوال په وینا دمترقی لیکوالودمعرفی لپاره یومعیار اودشاته راښکونکولپاره بل معیار په نښه کړی دي. په داسې حال کې چې دادبی آثارو دتحلیل اومعرفی لپاره باید یوازې یو معیار ، هغه هم ادبي انتقادي معیار په پام کې وي.

په هرډول ، دابايد ووايو چې دپښتونخوا په لیکوالوکې دکره کتنې په برخه کې یوشمیرلیکوالو لکه همیش خلیل ، کامل صاحب ، رسا (دادبي تنقید لیکوال چې اثریې په نسبي توګه دکره کتنې په باب ښه اثرګڼل کیږي ،اوشاید چې دکره کتنې په برخه کې لومړی چاپ شوي اثرهم وي) مولانا عبدالقادر قلندر مومند ، محمد اعظم اعظم د (پښتوافسانه) لیکوال اوداسې نور

---

(۱) مجبور سوراني ، دبنوادب ، پیښور ۱۹۷۱ کال (۱۱) مخ

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

يادولای شو . دوی په رښتياهم دکره کتنې په برخــه کــې پــه علمــي لحــاظ ډېرمهم کارونه ترسره کړي او په دغه برخه کې يي دنړيوالو آثارو په پــام کــې نيولوسره علمي آثار ليکلی اوخپاره کړي دي. په دغه برخــه کــې پرپورتنيــو ليکوالو برسيره د ددغو ليکوالو آثار اونومونه په ځانګړي ډول ديــادونې وړدي لکه ، سمندرخان سمندر (دقرآن ژړا) سحر يوسفزی د (ادب څه دی) ليکوال ، ايوب صابر، افضل رضا چې دوه اثره (تحقيق اوتنقيد) (تخليق اوتنقيد) يــې دمعاصرې کره کتنې په برخه کې په ځانګړې توګه ديادونې وړدي.

ب : بره پښتونخوا (افغانستان) :

په افغانستان کې هم په دې وروستيو کلونو کې دکره کتنې په برخه کې دلــرو کره کتنو په شان يواوچت ګام پورته شوی هغه داچــې دلتــه پــه پښتــوادبي بهيرکې دتحقيق برخه دپښتونخوا په انډول تريوه حده پياوړې ښــکاري ، پــه دغه اړه تراوسه دپوهانوداخبره بی له شکه منلای شو چې پښتونخوا اودهغــې ادبی بهير په تخليقي برخه کې ترافغانستان مخکي دی، زه دا نه وايم چې پــه افغانستان کې به تحقيق ترپښتونخوا دعلمي دلايلو له مخــې ډيرمخکــې وي ، ښايی نه وي ، يوازې يوڅه چې په دغه برخه کې څرګند دي ،هغــه هڅــې دي چې په تيره نيمه پيړۍ کې په افغانستان د پښتوادب او ژبی لپاره په پرله پسې ډول راپيل شوي دي. ددې په څنګ کې داخبره هم ده لکه چې زياتره پوهــان په دې باور دي او وايي چې تحقيق پــه بــره پښــتونخوايا افغانســتان کــې او تخليق په کوزه پښتونخوا (اوسنی پښــتونخوا) کــې بــې ســاری دی، ځکــه دتحقيق په برخه کې چې کوم بهير په پورتني زمانی پيرکــې روان و او کومــو

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

پوهانوچې په برخه کې دپاملرنې وړ کارپیل کړي و ، هغه ددې لامل دی چې افغانستان په تحقیقي لحاظ اوچت اوبرلاسی وښیي ، زه خپله داخبره د کانې کرښه نه بولم ، ځکه باور لرم چې دغه بهیربه یومهال یا دیر ښه شي او یابه هم کمزوری ، همداده چې زه په خپل عصر کې په دغه باره کې خبرې کوم اوبس . که چیرې موږ اوس همدغه خبره دیوې پوښتنې پـه توګـه مطـرح کـړو چـې داډیرکار او ډیرخه چې په دغه اړه ترسره شوي هغه څه او کـوم کارونـه دي ؟ په دغه اړه لکه چې ما مخکې هم یادونه وکړه یوه دتسلسل موضوع ده ، چـې په دغه برخه کې په ځانګړې توګه باید له علمي پلوه په پام کې ونیول شي ، په دغه دوره کې یو شمیرنخبه لیکوال او څیړونکي که څـه هـم دوی د(علـوم ادبیه) د مکتب شاګردان وو لکه علامه حبیبی ، الفت ، بینوا ، خادم ، رښـتین او رشاد ، دوی په خپل وخت کې دادبیاتو او په تیره بیـا دکـره شـعور اوکـره کتنې په برخه کې په علمي اونظري توګه دپاملرنې وړ کارونـه ترسـره کـړل ، دوی په دغه تاریخی مقطع کې هغه څوک وو چې لـه یـوې خـوا یـې د ادبـي آثاروپه موندلوپسې پښې را لوڅې کړې وې او له بلې پلوه یې باید هغـه خـام مواد پاخه او معرفی کړي وای ، همداده چې دوی دوه ګونې دندې ترسره کـړې دي چې په هراړخیزه توګه په علمی لحاظ په دغه زماني برخه کې د پاملرنې او ستاینې وړ دي. داخو دقضیې یو اړخ شو ، بله خبره چې پـه دغـه اړه پردغـه مهال په ځانګړې توګه دیادونې وړده هغه داده چې یوشمیر علمي هڅې چې د پورتنیو لیکوالو دمطالعاتو پرتګلوري یې وده وکړه ، هغه دادي چې موږ په دغه زماني پیرکې د کره کتنې په برخه کې دمسلکی څیـرو او نقـادانو سـره چـې اصلی دنده یې ترډیره حده کره کتنه ده له علمي کارو سره هم مخامخ کیـږو، په دی مانا چې دلته یوشمیر کره کتونکي داسې هـم رامـنځ تـه شـول چـې ترپخوانیو لیکوالو او څیړونکو یې لیکنې اوڅیړنې ژونـدۍ او دمعاصـرې کـره کتنې له اصولو سره برابرې ښکاریدې. دوي په خپلو کره کونـو کـې د علمـي

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

فضاوت خبره جدي نیولې وه او په دغه برخه کې يې په پښــتو ادبــي بهیر کــې دکره کتنې په نامه یونوی میتودیک څپرکی پرانیست.
دغه ډله او د دوی نظریات د روانې پیړۍ په څلویښتمو کــالونو کــې پــه کابــل مجله کې تر ستر ګوکیږي او دا په ډاګه کوي چې په نسبي توګه دکــره کتنــې پرعلمی متیود لوژۍ برابر څه را منځ ته کیږي همداده چې دلتــه دوه جریانــه موږ لیدای شو ، یو هغه چې دنورو لیکوالو د نظریاتو پربنسټ رامنځ ته شوی او بل هغه چې د پښتو لیکوالوپرنظریاتو رامنځ ته شوی او یایې وده ورکــړې ده .
مانا داچې په دغه وخت کې کره کتنه د وروستیو علمي پرمختګونو لــه علمــي روح سره خپله لاره زموږ تر پښتو ادبی بهیر پورې هم راباسي او سړي پــه دي ډاډه کوي چې دغه انتقادی هلي ځلې کــولای شــي دادبــي مطالعــاتود یــوې روښانه راتلونکې په لور خپله لاره ور وباسي . دباندنیو لیکوالو په ډله کې یوهم روسي پښتو پوه ګ . ف . ګیرس دی چې په دغه مهال کې دکره کتنې پــه اړه لیکي :« په افغانی مطبوعاتو کې انتقادونه اود ادب مسایل شته ،خــو عمــومي جنبه لري ، او په خصوصي ډول سره ددغه انکشاف جریان دتجزیي لاندې نــه دی نیول شوی . دپښتنو فلالوجستانو ډیرمقالې داسې دي چې یوازې توصیفی رنګ لري نه واقعي ...» (۱)
دګیرس خبره هم هغه د (علوم ادبیه) دپلویانو ده چې دوی دهرڅه په باره کې لیکل اودهرڅه په باره کې یې خپلې خبرې درلودې ، دده مراد له واقعیتوبه زه فکرکوم هماغه علمي انتقادي لیکنه ده چې دادبی آثارو دشکل اومحتوی پــه باره کې باید خپل تحلیل، تجزیه او نتیجه ګرې وړاندې کړي . ګیرس پــه دغــه برخه کې یوڅه علمی هم مخکې تللي دی اویولړعلمي لیکنې یې هم کړې دي چې یوه یې هم داستاد رښتین پر (پښتو ادب تاریخ) باندې تبصــره ده چــې لیکي :

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

« ... ددې کتا ب ليکل دپښتوادبياتو دتاريخ په موضوع کې لــومړی کــاردی او همداوجه ده چې له نيمګړتياوو څخه بې برخې نه دی ، دپښــتو داد ب د دورو ويش چې دکتاب له خوا پيشنهاد شــوي دی صــحيح نــه دی ، ځکــه دا دورې دپاچهانواو اميرانو دتغيراو تبديل پربنسټ ټاکل شوي دي ، بايد داد ب د دورو ويش په خپله د ادبي پيښو دوختو له مخــې ټاکــل شــوې واى . ايــديالوژيک مسايل او ديوه ليکوال داستادی فن په کې تشريح شوي نه دي ، ددې پرځــای چې د اوسنيو نثرليکونکو آثار تجزيه کړي ، مولف يــوازې د دوی نومونــه پــه فهرست کې درج کړي دي » (۲)

---

(۱) ګ . ف . ګيرس ، پښتو ادب ته يوه عموي کتنه ، کابل مجله ، (۱) ګڼه ، ۱۳۴۱ کال ۱۳ مخ .
(۲) همدغه اثر (۱۴) مخ

دګيرس کوم آثار چې اروابښاد معتمد شينواري په دغو کلونو کې له روسي ژبې پښتو ته راژباړلي ، هغو زموږ ددغه عصر دانتقادی بهيرله ودې ســره د علمــي لاربنود په توګه مرسته کړې ده ، مانا داچې دغو آثارو لړترلږه داخبره موږ تــه را په ګوته کړې چې پښتو کره کتنه کارغواړي چې بايد دهغې دعاملو او ودې ورکولو په کارکې رغنده کارته ملاوتړل شي ځکه نوزه فکرکــوم چــې ددغــو ليکنو روزنيز اړخ زموږ د راتلونکولپاره په علمی لحاظ دپاملرنې وړو.
دهمدغې لړې (دکابل مجلې په خلويښتم کالونه) په ترڅ کې دپوهاند رښتين ، الفت ، خادم ، استاد روهي او شپون يولړ ليکنې ځانګړې تګلاره وهــي چــې دلته يې په يوشميرليکنو باندې لنډې خبرې کوو :
د پوهاند رښتين له خوا په دغه دوره کې يو لړ ليکنې په کابل مجله کې خپرې شوي ، چې په علمي لحاظ د پخوا په اندول د پاملرنې او يــادونې وړ دي ، مانــا داچې له کره کتنو يې يو څه علمي تومنه ترلاسه کيــدای شــي ، او پــه خپلــو ليکنو کې کولای شي دښه اونيمګړي اثر ، کره او ناکره ترمنځ خپل قضــاوت او

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

انتقاد په سمه ژبه اوادبي انداز سره وکړي، دده ددغه مهال په ليکنو کې يوه هغه ليکنه دپاملرنې وړ ده چې ده د رحمان بابا دمشاعرې د ارزونې په باب کړې ده ، ددغې ليکنې يوه برخه دلته په ګډه ديوه نسبتاً ښه عملي انتقاد په توګه دلته را اخلو :

« بختانی هم ښه شعري طبعه لري ،مګر دلته ده د پخوانيوشاعرانو يادونه په ساده او روانه ژبه کړې ده ، او کوم نوي شی په لاس نه دي ورغلی . د ملګرو ياد عنوان هم سم نه دي ، ولې چې لرغوني شاعران هيڅکله د ملګرو په نامه نه يادېږي . په ملګرتيا کې هم عصري ، او هم فکري شرط دی ، يوازې کيدای شی چې هميش ، ساقي ، ساغر د ملګرو په نامه وبولي » (۱)

داستاد رښتين دليکنې دغه لړۍ تقريباً په همدغه شان ترپايه پورې رسيدلي ده ، ترکومه چې ښکاري اوما دده دغه کره کتنه په غور سره ولوسته ، نو دا ټکی په کې له شکه پرته ښکاري چې د کره کتنې يوه ښه او په منطقي لحاظ يوه کره روزنيزه ليکنه او کره کتنه ده .

استاد الفت په دغه لړکې بل ليکوال دی چې ليکنې يې له تخليقي مزاج سره په رابطه کې رامنځ ته شوي ، دی لکه څنګه چې په خپلو ليکنو کې يو انتقادی ليکوال بلل شوی ، همداسې په خپلو کره کتنو کې يې هم دځانګړې ډول کره کتنې په پا م کې نيونکی کره کتونکي ليکوال دی ، دده کره کتنې هم يوډول تخليقي اړخ لري ، چې مورږ ته د يوې معياري کره کتنې حال او قال دواړه راپه ګوته کوي . دلته دده دهغې کره کتنې يو بيلګه را اخلو هغه چې د نامتو ليکوال

---

(۱) صديق الله رښتين (درحمان بابا مشاعرې ته يوه کتنه) ، کابل مجله ، (۲) ګڼه ۱۳۴۱کال ، (۱۴) مخ .

او شاعر بينوا په (اوسني ليکوال) باندې يې کښلې ده. الفت په داسې يو مهال او چاپيريال پورې اړه لري چې هغه د کره کتنې لپاره په ټوليزه توګه

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

دهضمیدو حوصله نه لري ، خو داچې دلته يې جرات کړي دهغـه لامـل دادی چې دي پربينوا باندې باور لري اوپوهيږي چې بينوا ديوه ليکوال په توګه ددې زغم لري چې دده خبره هم واوري او هم يې وزغمي ځکه نو ليکي :
« ګرانه بينوا په عمر او په قلم دې برکت !
ستا په اجازه ستا په کتاب (اوسني ليکوال) څه ليکم ، يوازې ستاينه نه کـوم ، په تاباندې اعتراض هم کوم ،ځکه چې ته هغومره تريو او تريخ سړی نه يې چې څوک درنه لا په خوب کې هم وډارشي . سـتا يـو خصوصـيت دادی چـې تـه محبوب کيدای شې او مهيب کيدای نه شې ... په هرصورت داويلی شـو ، چـې ته په خپلو قضاوتونو او ادبي تبصره کې آزاد نه يې او انتقادي جنبـه پـه دغـه کتاب کې نيمګړې ده . زه هم دغه نيمګړتيا دمجبوريـت او معـذوريت اغيـزه ګڼم او تا نه ملامتوم ، مګرنورو خبرو ته دې توجه را اړم ، چې کـه زمـا نظريـه درته ښکاره شي په نورو جلدو کې به ورته اعتنا وکړې اوهغه دادي : زمـا پـه فکر په دې کتا ب کې دتاليف او تصنيف په لحاظ يو مشخص او معين پروګـرام نه ی تعقيب شوی ، يعني دا توازن او تناسب په کې نه دی ساتل شوي چې پـه يوه ليکوال باندې بايد څومره بحث وشي اود بحث اساسي ټکي او مهمې برخې بايد کومې وي ... په دې کتا ب کې د ليکوالو اوشاعرانو په جمله کـې يـو نـيم سړي داسې هم راغلي دی چې په مسلکي او اجتماعي لحـاظ د انتقـاد وړدی مګر بينوا دا ونه شـوکړای چـې دهغـه اصـلي څيـره وښـيي ، امـا بـالعکس مجبورشوی چې په ښه رنګ اوښه يې معرفي کړي . دا کتاب اساساً دتخلص په اعتبار الفبآ په ترتيب سره تدوين شوي او چا چې تخلص نه درلود نو بيايې نوم په هماغه ترتيب راغلي دی ،يعني د نامه او تخلص ګډوډي په کـې ده ،نـو کـه چيرې کتاب دنامه په لحاظ مرتب شوی وای دغه اختلاط نه پيښـيده ، ځکـه چې نوم هرڅوک لري او تخلص ټولو ته نه دی رسيدلی ، او بيـا لا داسـې هـم شوي دي چې ځينې کسان چې تخلص هم لري تخلص ته يـې اعتبـار نـه دی

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

ورکړشوي بلکي نوم يې تخلص ګڼل شــوی دی ... دا و زمــا ديــوه ســطحی او سرسر نظرمحصول چې په دغه کتاب خرګند شو ، مګر زه دامنم چې زما دغــه کتنه نيمګړې ده ځکه چې ما ټول کتاب د کره کتنې په اساس نه دی کتلــي او يوازې دکتاب په ځينو برخو کې مې دغه څه وليدل چې ښــاغلي بينــوا دښــه سړيتوب او لويي سينې په اعتماد او زما اووده د ټينګې دوستۍ او ملګرتيا پــه مرسته يې اظهار جايز وګڼل شو، زه ښاغلي بينوا ته سربيره ددغه مهم او درانه کتاب په تبرک داتبريک هم وايم چې ده په خپل د غه کتــاب بانــدې د ادبــي انتقاد ور پرانيست اوله هرچا څخه يې دکره کتنې غوښــتنه وکــړه ، يعنــي دا افتخار هم دده په نصيب شو چې له انتقاد نه ونه ويريده او ليکوال يې دخپــل کتاب دنقص اوعيب پلټلوته راوبلل ، مبــارک دې شــه ، بختــوره درروه دغــه کاميابي » (۱)

له دغې ليکنې څخه وروسته له ما او له هرچا سره داپوښتنه را منځ کيږي چې که چيرې

---

(۱) ګل پاچا الفت ، (اوسني ليکوال) ، کابل مجله (۱) ګڼه ۱۳۴۱ کال (۲۶ - ۲۷) مخونه

استاد بينوا او استاد الفت له يوبل سره دوستان نــه وای ، او دوســتي يــې نــه درلودای ، څه فکربايد وکړو چې د الفت به دغه انتقاد په دومره صراحت ســره پربينوا غوندې ليکوال ، سياستمدار او ښه شاعر باندې هغه هم پردغه مهــال کيدای شو ؟ زه خو وايم چې که دوی دواړه دوستان نه وای دا ډول انتقــاد بــه هم کله هم پريو ادبي اثر (اوسني ليکوال) باندې موږ نه درلــود ، ځکــه چــې پردغه مهال خو کره کتنې ته زموږ ليکوال اوشاعر په علمی نظر نه کتــل اونــه پرې پوهيدل ، استاد الفت په ډاګه وايي چې دې داسې نقاد نه دي چې خــوک يې نقد ونه زغمي نقد به وربانديې ونه کړي ، په داسې حال کې چې دا ډول بــې

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

پلوي ، پرداسې لوی ليکوال او شاعر لکه الفت باندې هم په خپله يو انتقاد دی .

له استاد الفته را وروسته په دغه بهيرکې اوس يوه بل پړاو ته ورمخه کوو ، هغه پړاو ته چې دهغه په ترڅ کې پښتو کره کتنه دخپلې ودې له هــره پلــوه نــوي پړاو ته ورداخليږي، په دغه پړاو کې کره کتنه په يوه مسلکي تګلوري ور مخه کوي ، په پښتوادبي بهير کې دلومړي ځل لپاره موږ تــه ديــوه مســلکې کــره کتونکي پته لګيږي لکه استاد صديق روهي ، روهي سره له دي چې په ښوونه او روزنه او فلسفه کې يې زده کړې وکړې خو دعملي کار اوتحقيق ســاحه يــې بيا هم کره کتنه شوه ، په شرقی ادبياتو کې تراوسه پورې په دغــه برخــه کــې ديوه مسلکي ليکوال پته ان په نورو ګاونډيو ژبو کې هم نه ليدل کيــدل، خــو روهي په دغه بهيرکې په يوه ځانګړي جراآت سره را څرګندشواود لومړي ځل لپاره يې د عالم کره کتونکي په توګه په ليکنو لاس پورې کړ. دده دليکنو لړۍ په تيره بياد کره کتني په اړه د کابل مجلې په ترڅ کې ترسترګوشوې، د روهي په اړه به په راتلونکې ډيرې خبرې ولرو، ځکه چې هغه موږ دادبياتو په مادي او معنوي اړخ دخپلو مطالعاتو او څيړنو په تــرڅ کــې آشــنا کــړو ، ده د روانــې ميلادي پيړۍ په دويمه نمايي کې وکولای شول چې دمعاصرې مترقي اوعلمي کره کتنې اصول پښتو معاصر ادبي بهيرته ورمعرفي کړی او دايــي د معاصــرو ادبي بهيرونو د اغيز په اړه ترټولو مهم راز او رمز وباله ، روهي په دغه ترڅ کــې هغه مهال عملي ګامونه پورته کړل چې دی دکابل مجلې مدير وټاکل شو ، دده په دوره کې کابل مجله ديوې نګه ادبی او تيوريکی مجلې په توګه خپله دنــده پيل کړه . کومې ليکنې چې دده له خوا په دغو خپرونو (کابل مجلــه ، زيــري او نورو کې) خپرې شوې ، هغه له يوې خوا زموږ دپښــتوعلمي کــره کتنــې پــه ځانګړې اوله بلې خوا دعمومي ادبی ودې په برخه کې د لارښوونو په توګــه را پرکيږي چې په خپل دريځ سره يې په خپل وخت کې ډير لړزانک پلونه ونړول

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

، اودکابل مجلې په پاڼوکې یې ستره پانګه خپره کړه ، ده د روانــې پیــړۍ پــه دویمه نمایي کې دده په نغوته یوه کره کتنه لکه څرنګه چې دکتاب لیکوال یې له ده انګیري دهغه د (دنبوغ او عبقریت کتاب ته یوه کتنه) پــه نامــه خپــره شوې ده ، په دغه مقاله کې دخادم صاحب پورتنی اثر په علمي او دقیقه توګــه لوستل شوي او دنبوغ موضوع چې دخپل فلسفي ماهیت له مخــې پــه ډیــرو کمزورو دلایلو توضیح شوې دلته دمقالي دلیکوال له خوا په معقولو دلایلو سره چې پرنوموړي کتاب باندې لیکل شوي انتقادشوي ده چې یوه برخه یې دلته را اخلو : « ۴ـ دنبوع اقسام ، ترعنوان لاندې (په یودیرشم مخ کې) ملنګ جان ، شیرزاد آهنګراو خلیفه سکندر آهنګر دنوابغو له جملې شــمیرل شــوي دي . ملنګ جان ته نا بغه نه شو ویلای ـ البته ملنګ جان یو ملي شاعردی ، دده له اشعارو ملي احساسات اودپښتونولي جذبه څرګندیږي په ساده اوعامه فهمــه ژبه یې خپل مطالب بیان کړي او شاعرانه تخیل یې درلــود. شــعري فکــر یــې دعوامو له فکر سره برابردي نو ځکه ځینی عوام خلــک ورتــه خوشــبین دی اوکه دهغوی په نظر نابغه ورشي هم د تعجب ځای نه دی امــا کــه پــه علمــي اجتماعي اوادبي اساس ورته ګورو نو دده شعر کــوم ابتکــاري شــعر نــه دی ، اوداسې مطالب یې ذکرکړي چې ترنه مخ کې ځینې نور شاعران پرې غږیــدلي دي اوپه دغه عصرکې خو هرسړی په دومره جزیی خبرو پوهیږي نن ورځ پــه افغانستان کې ښه شاعران شته چې د اجتماعي ، فلسفي ادبي افکارو خاوندان دي چې ملنګ جان ته داحق نه ورکول کیږي چې دهغوسره دي مقایســه هــم شي ځکه دملنګ جان او د دوی ترمنځ ډیرزیات فرق شته .
مګر دابه ومنم چې دعوامو شاعرانوپه ډله کې راتلای شي نو که څــوک ملنــګ جان ته دنابغه خطاب وکړي دامعني به ولري چې تقریباً هر شــاعر نابغــه دی » (۱)

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

که څه هم دغه کره کتنه داستاد روهي په نامه نه ده خپره شوې ، خــو داچــې دی دکابل مجلې چلوونکی دی استاد خادم خپله ځوابیه کره کتنه چې خــدای شته علمآ خواره ده روهي صاحب ته په ګواښ سره داسې پیل کــوي : « کابــل مجله د دپښتو ټولنې میاشتنې نشریه ده ، چې مسوول چلونکي یــې ښــاغلي محمد صدیق روهي دی ، زه هم په پښتو ټولنه کې کارکوم ، نو زه او دی دواړه همکاران یو. روهی صاحب دکابل مجلې دسرِ کال په (۵۱۳) ګڼه کې یوه مقاله خپره کړې ده چې عنوان یې دی (دنبوغ او عبقریت کتاب تــه یــوه کتنــه » دامقاله دعبدالحکیم هلالي پــه نامــه خپــره شــوې ده ، لیکــونکی د ادبیــاتو دپــوهنځي محصــل ښــودل شــوی دی خــو پــه تیــرو ځوکــالوکې چــې زه دادبیاتودفاکولتې استادوم ، دغه محصل ما هیڅ لیدلی کتلــی نــه دی اوهــیڅ پیژندګوي ورسره نه لرم خو زما اریانتیاپه دي کې ده چې دوســتي او دښــمني خو دواړه دپیژندګلوي څخه پیداکیږي. » (۲)

خادم صاحب دخپلې لیکنې په ترڅ کې په دغه اړه دوام ورکوي : « ... له دغــه پورته عباراتو ، طرز اسلوب ، سیاق او سباق څخه هرچا ته معلومیدای شي چې مقاله انتقادي نه ده ، انتقامي ده ، په دې خبره باندې نور دلایل او شــواهد هــم شته ، یو له هغو څخه دادی زه چې دپښتوټولنې سابقه دار غړی یــم ، روهــې صاحب زما مقالې دري څلور میاشتې ځنډوي اوپه کابــل مجلــه کــې یــې نــه نشروي او په مقابل کې یې دغسې مقــالې پیــداکوي او بــې دپښــتوټولنې لــه مشورې یې په خپل مسو لیت نشروي. که نه وي نو دیومحصل څه سرخوږیږي چې دحسادت او انتقاد له احساسه ډکه مقاله دپښتوټولنې دیــورکن پرعلیــه هغه هم دکابل په مجله کې خپره کړي. داخبرې که د فاکولتې دکوم استاد پــه خوله شوې وای خو یوه خبره وه ، مګر یو شاګرد څنګه کولای شي دبي موجبه قهر دسرولو دپاره دفاکولتې پراستاذانو اس وځغلوي ... » (۳)

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

مخکې تردې چې دپورتنۍ لیکنې سره اړوند د روهي یادګیرنه دیوې ښې کره کتنې په توګه

---

(۱) عبدالحکیم هلالي ، (دنبوغ او عبقریت کتاب ته یوه کتنه) ، کابل (۴) ګنه ۱۳۴۱ (۵۳) مخ .
(۲) قیام الدین خادم ، (دنبوغ او عبقریت کتاب) کابل مجله ، (۸) ګنه ، ۱۳۴۱ (۳۱) مخ .
(۳) همدغه ګنه (۳۴) مخ .

کتې مېتې رانقل کړو ، باید یوه خبره په پام کې ونیسو چې په پورتنې کره کتنې کې دوه ټکي دخادم صاحب کمزورتیا ډېره اوچته راڅرګندوي یو داچې وایې دښمني او دوستۍ دپېژندګلوۍ له مخې کېږي، داکومه ادبي خبره نه ده ، دخادم صاحب په ځواب کې د انتقاد پرځای یوازې فردي ګیلې او اداري اړیکي په ګوته شوي دي ، چې داکار دادبی انتقاد په فرعي څنډه کې دبحث وړکیدای شي. بله مهمه خبره داده چې داډول دریځ نه شي کولای دیوشاعراو لیکوال ادبی مهارت او ماهیت په ګوته کړي ، برعکس خبره له اصلي مسیره پربله خوا بیایی همداده چې ترننه پورې موږ ځاني ګیلې او انډیوالي له ادبی مسایلو څخه نه شوبیلولای .
ددغې مشاجرې په پای کې استاد روهي دکره کتنې پر میتود لوڅۍ باندې ولاړه نتیجه ګیري کړې اوخپله کره کتنه یې چې د کره کتنې ځانګړنې په کې ښکاري زموږ په واک کې راکوي لکه چې لیکي : « کابل مجلې پښتوادب ته دخدمت په غرض همیشه تخلیقي اوتحقیقي موضوعات خپاره کړې دي اوزیار یې ایستلی دي چې په پښتوادب کې دانتقاد (Criticism) لار پرانیزي ،همدارنګه دپښتو ژبې ، پښتنې کلتور او دپښتني ادبي رجالو دمعرفۍ دپاره یې موثر ګامونه او چت کړي دي اودخپلو هیواد والوداستفادې دپاره یې علمي او اجتماعي مضامین نشرکړي دي. مخصوصآ په دې وروستیو وختو کې یې د

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

ادبي انتقاد خواته زياته توجه کړې ده . خوله بده مرغه زمــوږ اکثــره ليکــوال دانتقاد له فن سره لکه ښنګه چې ښايی آشنا نه دي ، زه دامنم چــې تراوســه پورې زموږ په ليکنو کې په سلو کې سل خالص او صادقانه انتقاد ډيرکم ليــدل کيږي او همدارنګه کوم ليکوال چې د انتقاد په معرض کې واقع شي ، دهغه پــه دښمني او شخصي اغراضو يې تعبيروي ، البتــه ددې خبــرې علــت واضــح او ښکاره دي اوهغه داچې موږ په دې برخه کې ابتدايی ګامونــه پورتــه کــوو ، او ابتدايي ګامونه کلک او مضبوط نه وي ، کابل مجلې دپښتومشــهورو ليکوالــو دمعرفی په سلسله کې دهيواد دپياوړو اديبانو لکه ښــاغلي رښــتين ، بينــوا ، ښاغلي خادم او ښاغلي الفت پرآثــارو او ليکنــو بانــدې انتقــادي تبصــرې او مضامين خپاره کړي دي ، موږ ته دا معلومه ده چې په مترقــي هيوادونــو کــې پرتېولو مهمو آثارو او علمي شخصيتونو انتقادي مقالې ليکل کيږي اوهغه آثــار چې له انتقادڅخه پاتې شي ، دخلکو په نظر ارزښت نه لــري . دهمــدې اصــل پربنا موږ په مجله کې دعلمی او ادبي انتقاد دپاره دروازه خلاصه کړه اوعلمــي او ادبي انتقادونه مو خپاره کړل ، خو ددې انتقادونو دځينو په مقابل کې عکس العملونه را پيدا شول او په دې وسيله يې موږ خپلونيمګړتياووته ملتفت کــړو، هيله کوو چې په راتلونکې به دخپلو همکارانو او پوهو ليکوالــو پــه مرســته او لارښونه دمجلې انتقادي برخه ډيره ښکلې او ســپيڅلې شــي. مــوږ هروخــت انتقاد اوريدو ته حاضر يو ځکه چې بې له انتقادڅخه پرمختګ او ترقي منــتځ ته نه شي راتلای . دعلمي او ادبی کره کتنــې دروازه چــې د مجلــې لــه خــوا پرانستل شوې ده دعلمی او ادبی کره کتونکو پرمخ خلاصه وې او دانتقاد دفن دتعميم اوترويج دپاره به مقدماتي خدمت وکړي . دمجلې اداره پښتو ليکوالــو ته بلنه ورکوي چې ترټولو دمخه پرموږ انتقاد وکړي اودعلــم او ادب دخــدمت دپاره له موږ نه خپله مرسته اوهمکاري ونه سپموي »(۱)

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

(۱) محمد صديق روهي ، (ياد گيرنه) کابل ۱۳۲۱کال (۸) گنه ، (۲۸) مخ .

داستاد روهي ددغه پير په کره کتنو کې دالاندې کره کتنې دیادونې وړدي : « دکره کتنې تاريخي پس منظر او معيارونه ، دادبي کره کتنې ادب (ايتکيت) ، د روښانيانودنهضت خرنګوالی دتاريخ اوفلسفي په رڼاکې ، لـه روښانيانوسره داخوند درويزه او اخوند پنجو دمخالفت اصلي علتونـه ، داخونـد درويـزه پـه ليکنو کې دپښتنو دکلتور او اجتماعي سايکالوجي انعکاس، دمیافقیرالله جلال آبادي دپښتو شعرونو سبک ، دميافقيرالله په (طريق الارشاد) کـې دشـريعت اوطريقت موضوع ته کتنه ، دخوشال دښووني اوروني فلسفه، دخوشال ختک سواتنامه (دټولنيزو اصلاحاتو هينداره) دخوشال اخلاقـي ايـډيال دخوشـال داخلاقی ايډيال په حيث ، دخوشال په آثـاروکې دمضـمون اوشـکل تنـوع ، رحمان بابا اود اشراق فلسفه ، دپښتو لومړني درسـي کتـاب تـه يـوه کتنـه ، دپښتو يوه قلمي نسخه ، په پښتو کیسوکې ریالستیک تمايلات، دکابل مجلې دپنځوس کلنی نشراتی دورې عمومی خصوصيات او نور... »(۱)
په دغه دوره کې بل زموږ دنظروړ بل کره کتونکي حبيب الله تږی نيازی دی (ما دخپل تيز دليکلو پرمهال ديو شميرسياسي ملحوظاتواو بنديزونو له امله يو ازې نيازي ليکلي و) نيازی دخپل وخت او دکره کتنې په برخه کـې علمـي او مترقي تګلاره پرمخ بيايي ، او په خپل عصرکې دکلکو علمي اصولو اوميتودونو پلوی و، ده هڅه کوله چې ادبي کره کونه بايد دخپلو جـدی اصـولوپه رڼـاکې پښتو ادبياتوته لاره ورپيداکړي. دتږي نيازي په اړه يو ټکي دويلو وړدی اوهغه داچې ده دخپل ادبی ژوند په ترڅ کې هراړخيزې هڅې کړې دي، پـه لومړيـو کې يې ادبي ليکنې زياتې کولې، پرپښتو معاصرادب باندې يې ليکنـې جـالبې ليکنې دي همداده چې استاد روهي دده په اړه ليکي : « په ۱۳۳۷کـې حبيـب

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

الله ترې د مجلې (کابل) مديرشو، دده دليکنې لهجه تونده وه نو ځکه د درو ګنو له خپرولو وروسته دمجلې له مديريت نه موقوف شو... » (۲)

دده دتوندې ژبې اوتوند ګوزار اغيزدده په آثارو کې هم خرګنددي، دادبي آثارو دکره کتنې په برخه کې يې تل په بې زړه سوي ګوزارکړی او يوشميرداسې کره کتنې ترې پاتې دي چې زموږ په معاصر کې ادب ، او کره کتنه کې په علمي لحاظ ځانګړې اهميت لري. دده په دغو ليکنو کې ده يوه ليکنه (معاصر افغاني ادب) ده چې په ۱۳۳۹ کال کې په کابل مجله کې چاپ شوې ده ، ترې په دغه مقاله کې دپښتومعاصرادبي بهير پروده ، او وروسته پاتې باندې خبرې کوي او ورسره سره پريو شمير ليکوالواو شاعرانو لکه خادم ، رښتين ، تره کي ، الفت ، مجروح، زمريالي ، بينوا او جلالي باندې يې هم خپله تبصره کړې ده. په دغه ترڅ کې دی دبينوا په اړه ليکي : « بينواکه له نورهرڅه بينوا دی ، نود شعراو ادب په نړۍ کې خو يي برخه په خپل وخت کې ترهيڅا کمه نه ده، دی هم په نظم او نثرکې ډيره ستره برخه لري ، آثاريې په مستقل او متفرق ډول د وطن په مطبوعاتو کې خپاره شوي دي. دبينوا يو ډيرستر امتيازدخپلې دورې په ليکوالو کې دادی چې د ډرامې په ليکلو کې هم ماهراو (زوړګنهکار) يې ددې لړليکنويوه نمونه ده ، که دښاغلي بينوا په نثر کې دابرخه نه وي ، نو سړی ويلای شي چې دده دنظم خوا له نثرڅخه ډيره قوي ده... بينوا په هرحال بينوا دی اودعيش اوعشرت باده يې له بينوايانو څخه نه شي بيلولي ، ځکه دی هغه څوک دي چې په اخترونوکې ديتيمانو په حال ځوريږي ، او دپرديسان په هديره اوښکې تويوي ... » (۳)

---

(۱) محمد صديق روهی ، ادبي څيړنې ، کابل ۱۳۶۰کال (۸) ګڼه ، (۲۹۹) مخ .

(۲) همدغه اثر (۳۰۰) مخ .

(۳) حبيب الله نيازی ، معاصر افغانی ادب ، کابل مجله (۷) ګڼه ، ۱۳۳۹ کال (۴۹) مخ

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

تږي د خپلې مقالې په پای کې بیاهم د (نوي میلان) تر کوچني سرلیک لاندې یونتیجه ګیري لري چې دهغې له مخې دده د کره کتنې او کره کونې مهارت او جرآت ډیراوچت ښکاري او لیکي چې : « دپورته خبرو په پای کې بایــد داهــم وویلي شي، چې په معاصر افغاني ادب کې یو نوی میلان د ورایه څرګنداوهغــه دادی چې (ادب دژوند لپاره) همدا میلان و چې له یوې خوا په افغاني ادب کې ولسي فکرغښتلی ا وله بلې خوا ادبي لیکنې ولســي ژبــې او ژونــد تــه رتــې ورنږدې شوې ، ځکه چې دامهال افغانی لیکوالو هم له دې ســترحقیقت څخــه ډډه ونه شوه کړای چې ادب باید یو هدف ولري ،اودا هدف باید ولس وي ، البته په دې کې شک نشته چې دکیسو ځینې مثالونه په افغاني ادب کې دڅه پخــوا مهال څخه هم ښودل کیدای شي ، اما په واضیح او ریالستي بڼه دا برخه هلتــه څرګنده ده چې په غربي ژبو پوه افغانی لیکوال هم میدان ته راوځي اوپــه دې لاره کې ځوک چې سره له یوې لفظــي کمزورتیــا د اولیــت حــق لــري هغــه نورمحمد تره کې دی ، ځکه دی نه یوازې دوخت او مهال په لحاظ دمخــه دی بلکې په افغاني لیکوالو کې یواځنی لیکوال دی چې ادبي لاره یې یوازې همــدا لاره ده ، اوبس ... کوم لیکوال چې وروسته تر تره کي په دې لاره خوځیدلی او آثاریي په متفرق ډول سره په مطبوعاتو کې خپاره شوي دی ، دهغوی آینــده روښانه او دپوره ډاډ وړبریښې امید دی چې د راتلونکي لپاره پــه افغــاني ادب کې دآسمان ځلانده ستوري وي. »(۱)

لنډه داچې تږي نیازی زمور په معاصرې کره کتنې کې په علمي لحاظ یواوچت او عالم لیکوال اومنتقید دی ، هسې چې ده دخپلو ادبیاتو راتلونکي ته روښانه خوبونه لیدل او ددغو ادبیاتو لپار یې روښانه لارښــونې کــولې ، همداســې دی زمور دمعاصرې کره کتنې په روښانه تاریخ کې دقدر وړ روزونکي او لارښونکی دریځ او ځای لري .

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

زموږ په انتقادي بهيرکې بل دپاملرنه وړ خيره سعدالدين شپون دی ، دغه نوميالي ليکوال هم دخپل ادبی خدمت په ترڅ کې دپښتو ژبې ، پښتو ادب، پښتو کره کتنې اوادبي تيوری په برخه دپاملرنه وړ ادبي مرغلري زموږ په واک کې راکړې دي. شپون په ليکوالی کې ډيرحساس ، خيرک اودپښتو ادب پرراتلونکې باندې ډاډمن ليکوال دی، مخکې تردې چې زه په دغه برخه څه ووايم ښه به داوي چې دبينوا ليکنه په دغه اړه دلته راواخلو : « ... که څه هم ما دښاغلي شپون ډيرآثار نه دي لوستي خو څه مې چې ليدلي هغه ډيرخوندوراودنوې زماني دليکنو په څير با کيفه دی ، نو يقين دی چې دا زلمی ليکوال به ډيرژر دپښتو ژبې ښه يوخ عصري ليکوال او نامتو شاعرشي. » (۱)

---

(۱) پورتني مقاله (۷۵) مخ

(۲) عبدالروف بينوا ، اوسني ليکوال ، دويم ټوک ، ۱۳۴۱، (۷۵۵) مخ

شپون په پښتومعاصر په تيره بيا د کره کتنې په برخه کې د درناوي وړنامتوليکوال ځای او دريځ لري ، که څه هم ده په دغه برخه کې زياتې تيوريکې ليکنې نه دي کړې ، خو هغه لږ څه چې ده په دغه برخه کې ترسره کړې هغه ډيرمهم او دپاملرنې وړدي. دده تخليق هم په خپل ذات کې يو ډول ټولنيز نقد بلل کيږي ، خو څه چې ده د کره کتنې په برخه کې ترسره کړي، هغه په را وروسته کې د يوشميرلپاره نه يوازې د لارښود بڼه لري بلکه (يو شمير) تراوسه دده پرآثارو شخوند وهي ، اوان چې د غلا ترپولې يې دده له ليکنوکاراخيستی دی ، شپون لومړنی ليکوال و چې يو مهال يې داخبره کړې وه چې (ادبی ټوټه مه ليکي ، دهغه پرځای شعر ته پاملرنه وکړئ) خو وروسته يو شمير نورو داخبره پرته له دې چې دده نوم ياد کړی په خپلو ليکنوکې ځانونه پرې خانتما کړاوهماغه ناره چې ده پورته کوله دهغوی له خولو پورته کيده ،همداده چې دده يادونه زما ددغه تحقيق په برخه کې زما لپاره مهمه وه

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

. شپون صاحب د کابل مجلې له لارې يو شميرمقالې دمعمولي کره کتنې يو لړ بيلګې خپرې کړي دي ، دکره کتنې په برخه کې دده ليکنې لکه (داستايفسکي) (هنرمندان معاصر) په باب يوه لنډه تبصره (دپښتو معاصرشعرته يوه کتنه) (پښتو ادبي نثر) او داسې نورې دي . په پښتومعاصرشعرته يوه کتنه کې دپښتو معاصرشعر بهيرپه بشپړه توګه څيړل شوی دی. ترکومه ځايه چې ما ته ښکاري ، ده دغه کره کتنه د نيازي دکره کتنې پرمختللی شکل دی ، خو په يوه توپير هغه داچې په د غه کره کتنه کې دسراج الاخبار په شاعرانو باندې دشکل په لحاظ کلک انتقاد شوی دی. او وروسته يې دمعاصر شعراو شاعرانو پرآثارو باندې هم خپلې ليکنې ته دوام ورکړی دی ، کله چې د الفت ، خادم او بينوا د شعرونو بيلګې راوړي نو بيا دهغو دتحليل په پای کې ليکي : « په پورتنيو نمونو کې مې فقط د دريوشاعرانوآثار وړاندې کړي دي چې اول قيام الدين خادم ، دويم ګل پاچا الفت او دريم عبدالروف بينوا دی ، دغه دری شاعران چې زما دليکنې په وخت کې ژوندي دي اولاهم د پښتولومړۍ درجه شاعران ګڼل کيږي. ما ددې دپاره غوره وګڼل چې يوهم مقلد نه دي ، او تريوه حده ځانله بيل بيل سبکونه لري ... له هغې وروسته الفت هم د ويښ زلميانو په ډله کې ورګډيږي او داسې اشعار لکه د« اعلحضرت حضورته »او « زما ګناه » « دنازميرمنې » له ۳۰کال څخه راوروسته دی اوترورروسته يې « دمونشن دسفريوه خاطره) ده چې وايي : د هغواشعاروپه ډله کې دی، چې موږ ورته دويمه برخه وايو او صلح کل ، ښکلااو هنراو دصلح نړۍ په کې راځي ، داهغه مرحله ده چې دالفت په جهانبينۍ کې ښکاره وسعت راځي ... تردغو دواړو پاس يادشوو شاعرانو بينوا زموږ عصرته ډيررانږدې دی ، دبينوا په اشعارو کې مذهبي فکرما ونه ليد بلکې يوډول وطني او په عين حال شرقي انقلابي فکر دده په هرشعر کې تجلا کوي . دی هم د ويښو زلميانو په نهضت کې شامل و... » (۱)

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

شپون همدازار داجمل ختک، غني خان او لایق ایجادیات یــې مطالعــه کــړي اوددغې کره کتنې په نتیجه کې یې ددغو شاعرانو په افکاروکې ښــه نوښــتي افکار هم موندلي اود هریوه په باب خپله نظریه وړاندې کړې ده ځکــه نــو یــو ځای دلایق او اجمل دشعرونو او افکــارو پــه بــاب لیکــي : « داجمــل او لایــق دشعرونو په منځ کې یو فرق دادی چې اجمل یوازې پښتانه یادوي ، اودخــاص پښتونخوا سره سروکار لري او لایق له بله پلوه داسې یوې ټولنې ته شــعروایي چې په هغو کې پاړسي وان ، هزاره ازبک اوتــرکمن پراتــه دي ،یعنــي دلایــق مخاطب داسې ټولنه ده چې په هغې کې له یوه نه زیات کلتوري واحدونه ژوند کوي ، سالنګ، چونغر، بدخشان او داسې نور شعرونه دلایق کلام ته یو وســیع شکل ورکوي اوداسې برېښي چې لایق تراجمله دډېرو سره غږېږي ... » (۱)

---

(۱) س.ش. پښتو معاصرشعرته یوه کتنه، کابل مجله (۷) ګڼه ، ۱۳۴۱ کال (۳۵) مخ.
(۲) همدغه مقاله (۱) ګڼه ۱۳۴۱ کال ، (۱۸) مخ

لنډه داچې پرشپون صاحب برسیره یــو شــمیر نورلیکــوال هــم وو چــې یــو شمیرمقالې یې دکره کتنې په برخه کې دپاملرنې وړ وو ، ددغو لیکوالو مقــالې زیاتره په زیري ، کابل ، کابل کلنۍ ، وږمه مجله ، ننګرهار مجله ، کندهار مجله ، پکتیا مجله (په دغو ټولو کې خپرونو کې یوازې کابل مجله ژونــدۍ ده دانــور ټولې یومهال خپرېدې او له منځه لاړې) اونوروخپرونوکې خپرې شــوې دي. د دویمې نمایې په کره کتنوکې یو شمیرلیکنې لکه د (چونغر) سریزه دیوه ښــه تقریظ بیلګه بلله کېږي .
دادبې کره کتنې دژانرونو پراختیاکې هم یو لړپرمختاوې ترسترګو کیږي ، مانا داچې دکره کتنې یو شمیرژانرونو پردغه وخت کې وده کړې او یــو شــمیرخو نوي هــم رامــنځ تــه شــوي دي لکــه انتقــادی مرکــه چــې دزیــرې او یــو شمیرنوروخپرونو له لارې په دغه برخه کې ترسترګو کیــږي. د ۱۹۷۵او ۱۹۷۶

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

کلونو په موده کې د زيرې جريدې افتراحګانې چې پرهغه مهال دځوان کره کتونکي زلمي هيوادمل (*) په هلوځلو رامنځ ته شوې زموږ دکره کتنې په تاريخ کې دیادولو وړ دي ، دا یوجالب بحث و چې نامتو ليکوالو لکه علامه حبيبی ، علامه رشاد ، پوهاند رشتين او نورو برخه په کې واخيستله اود يو شمير ادبي مسايلو په اړه که څه هم په ځينو برخو کې خورا تونده هم وو انتقادي مقالې وليکلې. په دغه بهير کې دحبيب الله رفيع او هيواد مل نومونه په ځانګړي توګه ديادونې وړدي. رفيع صاحب په دغه زماني پيرکې د يو شمیرآثاراو ديوانو په خپرولو باندې کاروکړاوپرهغو باندې يې ليکنې اوهڅې د متني کره کتنې په برخه کې د يادونې وړدي .همداسې دڅه کم دريو لسيزو په اوږدو کې دهيوادمل هلې ځلې دپښتوادب دبډايې په برخه له ياده نه شي وتلای ، دده يوشمير ليکنې د وړمې مجلې او زيرې لـه لارې ډيرې مهمې او جالبې وې ، دده ترټولوفعاله برخه اخيستنه دزيرې دمسوو ليت پرمهال وه چې دپښتوکره کتنې په کيفي او کمي وړتيا کې نه هيرودونکې دي.

په همدغو کالونوکې دوږمې مجلې کره کتنې پـه تيره بيا د پوهاند زيار دمديريت پرمهال ځانګړی انتقادي ارزښت درلود.زيارپردغه مهال پـه وړ مـه کې دکتاب پيژندنې يو جالب بحث ترلاس لاندې ونيو چې د هغه په ترڅ کې به پښتوخپاره شوي آثارپه ادبی او ژبنې دواړو لحاظو معرفي اوارزول کيدل. استاد زيار په دغه دوره کې د هميش خليل پر (چارګل) باندې کره کتنه کړې چې يوه برخه يې دلته را اخلو :

« ليکونکی ، هميش خليل ، دخپروونکي دارالتصنيف چاپخانه ، منظورعام پيښور (پريس)

دخپريدو نيټه ۱۹۷۳ کال ، فبروری ، مخونه (۱۱۶) کچه ۱۲. ۱۸ سم.

دهميش دامثليکی دځلورونه ، چې دنهوهميشه ګلونو(افسانو) يـو ښـکلی جونګ دپښتونولی پتنګ اودخپلواکۍ ليوال ليکوال په دي لنډکو انځورونوکې

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

دخپلوملي خارخيلو هلو ځلو منډو تړړو ، دردونو، سوزونو، اوامرانو څو سپرغۍ رانغاړلې چې د ډيرو ډبرينو زړونو څخه لمبي پورته کوي ، او له ډيرو ليموڅخه دسرامنو اوښکوچينې بهوي، په دی توګه دغه لپاند انځور ګر څنګه ښه نور خپلې سوځنډۍ نړۍ ته بيايې به غرو رغونو ، کوډلواوبنګلو اوبيا جيل په جيل له ځان سره ګرزوي . له (اخري بس) نه پرته چې له پرانسي نه پشتو شوی اودپښتنو غوندې په کلتوري ښکيلاک اخته « الزاسيانو» پورې اړه لري نورې اته واړه افسانې د پښتنې ځپلي چاپيريال زيږنده او انګازه ده چې ليکونکي په کې سترګې پرانيستې ، خاړپوځي کړي او بيايي د آزادۍ په مينه کې پرې سور اورګرځيدلی دی . ښاغلي هميش دخپلو افسانو په ليکنه کې ترډيرځايه بريالي ښکاري ، په تيره بيا دپايلې په برخه کې چې په ډيرو نيمکښوخو په ډيره زړه را ښونکي توګه يې ځای پرځای پريږدي ، مګر په نورو انځورونوکې يې لنډون او سپما له اندازې نه يو څخه زياتي کوي ، اوداسې بريښې چې د څرګندونې پوره بډايه ژبه نه لري ، اوغواړي تشه يې په هسې بيا پيښو اشعارو او تشبهاتو ډکه کړي ، که نه په افسانه کې تر ادبي فنکاريو ديوې نيمې څرمه پيښې او ماجرا را ټومبل زيات راښکون پيداکوي ، دهمدې خبرې له مخې بيلګې په هرډول مګر د (مور) او (پښيماني) دا خو تشې ادبي ټوټې دي . که څه هم ليکونکي زيار ايستلی دی چې ګړدودي او ورځ چلند ژبه په کارواچوي ، مګر بياهم دمعياري ژبې تراغيز لاندې راغلی ، او ان تردې چې د اروپايي ليکلار (سبک) پيښې يې کړې دي. لکه دنيغې وينا په ليندیو کې نيول او ورپسې يې ويونکي ښوول « درخو په درخو ... دهغې مور ددې » ... دليک دود په برخه کې که څه هم ښاغلي هميش يو څه له ځانځاني لياري راوځي مګر بياهم پکې زړغي زړغي کيږي اوترګډوډيږي . دساري په توګه څانګه ، سانګه ، پاخيدل ، پاسيدل ، نا څاپه ، نا ساپه ... بياهم که له دغو پاسنيو ګو تينونو تيرشو، نور نو دګران هميش (چارګل) چاندې زر دی اودپښتنې ښکلا يو

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

فيمتي پسول ، څرنګه چې دا ليکنه يې د دغه ډول مرغلرو لومړۍ بيلګه ده ، نو هيله ده چې په همدې بسيا پاتې نه شي ، او له دې لارې د پښتني شعور پـه را وينښولو کې لا زياته برخه واخلي . »(١)

دافرادواو اشخاصو پرکارونو برسيره د لمريزې پيړۍ دځلوينښــتمو کــالونو لــه نيمايي را په ديخوا د افغانستان راديو دهنراوادبياتوبرخې هم دکره کتنــې پــه برخه کــې دپــاملرنې وړپروګرامونــه درلــودل ، دکلاسيکواومعاصروشــاعرانو پرشعرونواو ددغو بهيرونو دپيژندګلوي په برخه کې ډيرکار هم پيل شو اوهــم يې دوام وموند. ددغوپرګراموپه ترڅ کې نه يوازې زمونږ ادبيات معرفــي کيــدل بلکه دنړۍ په ادبي شهکارونو باندې خبرې کيدې او دنظرخاوندانو نظريات بــه په کې ارزول کيدل. مانا ددغې برخې يادونه ځکه اړينه وه چــې دلتــه ديــوې اوږدې مودې لپاره يو شميرليکوالواو شاعرانو لکه بينــوا ، لايــق ، افغــانپور ژواک

---

(١) زيار ، وړمه . (١-٢) ګڼه ، ١٣٥٢کال (١٧٨) مخ

سيلاب ، ننګ يوسفري ، حافظ ، خيبرې ، ملګري په راوروســته کــې ،لطيــف بهاند، کاتب پاخون، سنګروال، زرين انځور، نور مراد، ځيرک ، هيواد دوست او نورو هڅې او کره وړه دپادوني وړوو.

او وروستي ادبي مرکز چې په دغه زماني پيرکې يې کارونه دنژدې يوې پيــړې په اوږدو کې ديادولو وړدي ، هغه دکابل پوهنتون دژبو اوادبياتوپه جوړښت کې د پښتوڅانګه ده ، چې له دغې لارې په زرګونو زده کونکي وروزل شول ، دغــه څانګه په لمريزحساب له ديرشمو کالو را په ديخوا ديوه فعال ادبــى او روزنيــز مرکز په توګه چې نومياليو پوهانواو ليکوالويې هم داستادۍ او هم دشــاګردۍ وياړ درلود خپل ملي او فرهنګی رسالت په خورا درنښت سره.

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

ترسره کړ. ددغې ځانګې په درسـې پروګـرام کـې لـه (۱۳۵۲) کـال څخـه راپديخوا دکره کتنې ځانګړې مضمون دتدريس ډګر ته راووت چې دهغـه لـه لارې به زده کونکي له انتقاد ، انتقادي نظرياتو اوعملي نقدونو څخه خبريدل او هغه به يې زده کول ، دغه موضوع هغه مهال ډيره مهمه اودپـاملرنې وړ شـوه چې په نويواوعصري ادبی مطالعاتو سمبال استادان چې لوړي زده کړې يې لـه هيواده دباندې ترسره کړې وې پـه تـدريس پيـل وکړ،پـه دغـه برخـه کـې ديوشميراستادانولکه علامه رشاد،پوهاند رښتين،ډاکتر تږي، ډاکترګل محمـد نورزي ، پښتون زوی، ډاکترزياراوډاکترزيور،ډاکترې زرغونې او نـورو کارونـه اوهلې ځلې د يادونې وړدي. په هرډول زه فکرکوم چې دابـه سـمه وي چـې دغه اوږد بحث بياهم د شپون صاحب چې زموږپه معاصري کره کتنې کې يـې ژبه اوقلم بې ساري دي او ډيرو دده له دغه سبک څخه فـيض مونـدلي دی ، دلته يې « دپښتوادبي نثر » دکره کتنې وروستۍ برخه دبيلګـې پـه توګـه را واخلو چې له ښه مرغه په راوروسته کې زموږ نورو يارانو هم ترې تقليد وکړ:

« ... س ، ستاسو توصيه دنثرليکوالو ته څه ده ؟

۱- د ادبي ټوټې په ځای کيسه وليکۍ.

(۲) کيسه دلومړی لاس له تجربو څخه وليکئ نه دبل چا په تجربو .

(۳) واقعی تجربې که درنولي نه شئ ، نو لږ ترلږه يې تحريف مـه کـوئ ، پـه ماشوم دلويانو خبرې په بزګر د فيلسوف نظريي او بيان، په اوښ دلارې بـاری مه تپۍ(تحميلوئ) .

(۴) کيسه په تيره زمانه کې وليکۍ (داحمد کور ناست دی) پرځای (احمـد کورکې ناست و) راوړل تاسو ته نوي نظر درکوي . او بيـا نـو مجبـوريږئ چـې دواقعيت خيال وساتئ .

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

(۵) له رنګینو الفاظو څخه د صحیح انځوراوتجسـم پـه ګټـه تیرشـيږ ، کـه ستاسودکیسې عمومي هډونه یو خیال افاده کړي هماغه هنردی،البتـه دسـم انځوردپاره په الفاظوکې دقت په کاردی .

(۶) دصفاتو په ځای سم استعمال ته هڅه وکړئ د (ښـه سـړي) پرځـای دده طبیعي ښه

سړیتوب ښکاره کړئ ، ښه سړی خو ستاسو حکم دی ، سړیتوب پـه واقعیـت کې وښیئ ، چې لوستونکي ته حق ورکړي چې په خپله آفا قي قضاوت وکړي .

(۷) دکیسې په پای کې نتیجه په الفاظو کې مه اخلئ،بلکې کیسه داسې راولئ چې لوستونکي بي له دې چې هماغه یوه نتیجه ترې واخلي بله لار ونه لري.

دملګري په استدلال کې دبحث وړتکي ډیرشته ، خودده اخره خبره مې ډیـره خوښه شوه ، چې ویل یې، داسې فکرمه کوئ چې زموږ محیط بې خونـده دی ، او په زړه پورې پیښې په لیکلو وارزي نه لري ، زه په زغرده وایم چې زموږ پـه ټولنه کې پرله پسې په زړه پورې کیسې پیښیږي ، هغه تجربې چې زموږ خلک ورسره په اخ و ډب دي دهومر او شکسپیر دکیسـو اتلوالـه شـرموي. زمـوږ زخمونه زموږ د ژورو دردو په شان ژور ، زموږ همت زموږ دغرو په شـان لـوړ، زموږ طبعه زموږ دکاڼو او زوزانو په شان زموږ د شړی په شان زیړه دي. تش یو شي چې کمبود دی لیکوال دی چې له همدې خښتود ادبـي شـهکاري مـانۍ جوړه کړي ، بیانو هیڅ دلیل نشته ،چې زموږ لیکوال دې په ادب کـې د نوبـل دجایزې تمه ونه لري . »(۱)

---

(۱) شریفه ، شریف ، (ټولونکې) ، دژوند انځور ، پښتوټولنه کابل ، ۱۳۵۷ ، (۱۱۷) مخ .

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

« پولوستونکی کولای شي ، دلیکوال کمزوری اتر په نظرکې ونه نیسي ،
خودهغه مضر اثرهیڅکله نه شي زغملای » بیلنسکي

څلورم څپرکی

د انقلابي کره کتنې پیل

انقلاب په هره ټولنه کې دبنسټیزو اقتصادي، فرهنګي او سیاسي بدلونو پیلامه دی.. زه په دې باوریم چې انقلاب او بدلون به زمونږ دټولنې د ټولنیز شعور ودې ته پاملرنه وکړي . ددغه بدلون اغیز په افغانستان له ۱۳۵۷ کال څخه راپدیخوا د ادبیاتو په برخه کې محسوس دی . له دغې نیتې را پــه دیخــوا دادبــي کــره کتنې نوې تګلاره دهغو هڅو لکه چې تردغه دمه مو په تیرو فصلو کــې یــادې کړې، مخ په وده شوه. همداده چې کــره کتنــې دادبیــاتو پــه ســمت ورکولــو اوپوهونې په برخه کې ځانګړې دریځ غوره کړی دی. زمونږ دهیواد دادبیاتو پــه تاریخي وده کې ددغه پیر کره کتنه دیوې ملي پدیدې په توګه څیړل کیــدای او توضیح کیدای شي . دتعهد او پیغام مسالې په دغه عصــرکې دکــره کتنــې شمله په پښتوادبي بهیرکې نوره هم جګه کړه . دلیکوالو اتحادیې دکره کتنــې برخې داوښتیا پیر دکره کتنې دسازمان ورکونکي ارګان په توګه کره کتنې ته دملي ادبیاتو د ودې اوپرمختګ په څنګ کې د مختلفو ډولونوپه څیره کې پــه سازمان ورکولو باندې لاس پورې کړاو د همدې اوښتې یا انقلابي کره کتنې پــه لور نوې هڅې پیل شوې.

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

په تیرو څپرکو کې مونږ دکره کتنې پر بهیرباندې رڼا واچوله ، هغه اثار او کره کتنې چې په دغه بهیرکې رامنځته شوې، بیاهم په مجموع کې هغه آثار او افکار دي چې دتیرو کره کتنو تراغیزو لاندې رامنځ ته شوې او دهغو تیروکره کونو تاثیرات او لړۍ له ورایه په کې څرګندیږي. نوځکه یې کره کتنه هم یوازې دیوه نیم لیکوال له آثارو پرته ډیره لږ په زړه پورې بریښي . داځکه چې له یوې خوا عمومي بدلون ډیربطی دی او له بلې خوا دآثارو دتبادلې اصل دنړۍ اوهمداشان دکوزې او برې پښتونخوا ترمنځ ډیرکمزوری دی ، چې طبعآ دغه کمزورتیا په خپل وار دادبي ایجادیاتو په بهیرونو کې ډیرمهم او آن داچې کله کله ټاکونکي هم وي . دلر او بر پښتو ادبي بهیر ترمنځ اړیکي دپښتو معاصرادبي بهیر د ودې ټاکونکی اصل ګڼل کیږي. نن سبا په لرو ادبیاتو کې بل ډول روح هنري ځلا کوي اود ادب پوهنې دمختلفو څانګو د ودې په لاره کې رغنده او اوچت ګام پورته کوي. چې دا ګام اخیستل زمونږ له اوښتي پیرسره په یوه وخت کې ترډیره حده سبکي او زماني ورته والی لري او په یوه ډول وده ورسره کوي. خکه نو دلرو ادبیاتو په بهیرکې هم ژوندۍ کره کتنې ځای نیولي دی چې علت یې هم دمعاصروهنري ادبیاتو په څپاند ماناوي اوجولیز جوړښت کې لټولای شو.

هو، پرپورتنیوځانګړو برسیره باید داهم ووایو چې له اوښتون څخه راوروسته هم په لرو او هم برو کره کتنوکې دغه بهیر دنویو نړیوالومطالعاتو په رڼاکې د نویو څیړنو اونویو ژباړو له لارې دودتیا او وړتیا مومي ، په دغه انتقادي بهیرکې یو نوی حرکت دنوې ادبی تیورې او نویو ادبي مطالعاتو په پایله کې رامنځ ته کیږي ، په دغه باره کې په علمي او عملي توګه یو شمیرلیکوال اوادیبان لاس په کارشوي او د کره ناکره آثارو په پیژندلو او تشخیص کولو کې یې خپلې هڅې رواني ساتلې دي ، په دغه دوره کې د نړیوالو ادبي مکتبونواو تیوریوپه رڼاکې ګامونه پورته شوي ، دیوه ادبي اثر په پیژندنه کې د ښه او بد له پولې

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

ورهغه خوا هم د منطق او دليل له عمليې څخه كاراخيستل شوي او كره كتنې ته هم له پراګماتستى دريځې څخه زيات كتل شــوي دي . ددغــه پيــر دكــره كتنې يو ځوان ليكوال ديونقاد او كره كتونكي په اړه ليكي چې : « خــورا ښــه منتقد هغه څوک دی چې ليكوال او دهغه اثر په مينه اوښه نظر ګــوري او پــه هرډول له هغه اثرسره مينه لري. مخكښ منتقيد له دوو پلوو نه بايد دليكــوال ښوونكى او لارښود واوسي . لومړى هغه بايد ځوانو ليكوالو په تيــره بيــا هغــو ليكوالو ته چې احتمالاً د تيروتنې سبب كيږي لارښونه وكړي ، ډيركسان وايي او په دې عقيده دي چې دبيلنسكي په شان وګړو ته اړتيــا نــه لــرو ... دويــم مخكښ منتقد بايد په خپل ټولنيز مفهوم سره دليكوال په وړاندې دښــوونكي نقش ولري . غيرپرولترې ليكوال چې دټولنيز برداشــت لــه خــوا لا خــام وي ، دخپل دوران او ټولنيز ژوند په باب دناسمو عقايدو په سبب دځينــو تيروتنــو سبب كيږي ، اما داتيروتنې يوازې او يوازې دوى نه كوي او د كارګري طبقــي ليكوال هم كيداى شي دا تيروتنې وكړي ، داخبرې دليكــوال غندنــه نــه ده ، بلكي په اصل كې يوډول ستاينه ده. هنرمندان دټــولنې حســاس وګــړي دي اودټولنيزو واقعيتونو داغيزې لپاره تل چمتو دي ، داخبره هم بايد وكړو چــې ليكوال اكثراً علمي تفكر او مجددو مفاهيمو سره په دې برخه كې مينه نه لري ، اونه په دې برخه كې كوم خاص استعداد لري. » (۱) د پورتنۍ ميتود لوژۍ په رڼاكې كولاى شو هغه توكونه په خپلو آثارو كې ومومو چې دپورتنې اصل ســره برابروي ، ددغه اصل د لاځرګندونې په خاطر لازمه ده په دغــه پيركــې دلــرو ليكوالو په تقريظ باندې چې بيلګې يې له موږ سره شته ، دلته په لنډه توګه رڼا واچوو.

دكره كتنې د خصلت او طبعيت له مخې دغه علم ځانګړي اصول ، اوځــانګړي ژانرونه لري، چې يو هم په كې تقريظ دى . تقريظ په ادبــي كــره كتنــه كــې دهنراو ادبي آثارو دلنډې پيزندګلوۍ په زړه پورې ډول يا ژانردي ، زمــوږ پــه

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

ادبیاتو کې دغه کره کونکي ژانر زیــاتره د ادبــي اتــارو او ایجــادي پدیــدو د ستاینې لمنې ته لویدلي دی، په تیره بیا له دغه علمي اواهم ډول څخه پــه دې وروستیو کلونو کې حتې دعلمي ترفیعاتو په ترخ کــې (هغــه هــم پــه علمــي موسسوکې) ډیره ناوړه ګټه اخیستل شوې ، په دې مانا چــې لــه دغــه ژانــره یوازې دستاینې لپاره کار اخیستل شوي، په دغو تقریظونو کې داثرد جــوهراو ارزښت په باره کې څه نه لیدل کیږي ، همداده چې دغو ستاینو دمعاصرې کره کتنې پردغه ژانر باندې منفي اغیزه کړې ده . داسمه ده چې یولږ په زړه پورې کره کتنې په دغه برخه کې هم دپــاملرنې وړدي اوهــم پــه دغــه برخــه کــې ترسترګو کیږي ، چې هغه هم په لږو کې راځي . په پښتونخوا کــې دغــه ژانــر ډیره ښه وده کړې ده ، ماناداچې دتقریظ لیکوال په دې پوهیږي چې له دغــه ژانرڅخه د یوې ادبي پدیدې دپیژندلو په برخه کې په هغــه شــان چــې وړده کارواخلي او یوشمیرتقریظونه په علمي اصولو برابر لیکل شوي دي ، موږ دلته دوه تقریظونه چې یو دسائل پرشعرې جونګ (دلمبو پــه ســورې) دســعدالله جان برق اوبل پر(خوشال فرهنګ) باندې د قلندرمومند تقریظونه دي راخیږو .

دلمبو په سورې، هغه شعري جونګ دی چې دپښتونخوا په ادبیاتو په تیره بیــا دشعرپه ځلاند بهیرکې خوږ ژبي شاعر رحمت شاه ســائل ویلــي دی . پردغــه اثرباندې لیکل شوي تقریظ دکره کونې پــه لحــاظ پــر دوو اساســي څیزونــو راڅرخي چې یویې شاعر او بل دهغه هنردی . خو له دي سره باید دا ووایو چې ترلیکوال هم زیات دهغه هنر ته وقف شوی دی ، دسائل دژونــد پــه اړه چــې هرڅه ویل شوي ، هغه بې لامله او بې دلیله نه دي ، په تقریظ کــې هــم لویــه ځانګړنه هم داده چې لیکونکی یې باید داثرپه اړه په خپله له هغو دلایلــو کــار واخلي چې په دغه اثرکې ترسترګوکیږي . دسائل ددغــه اثردتقــریظ لیکــوال لیکي : «سائل زما په خیال(اودې خیال کې ډیره دنیا ماسره اتفاق لــري) کــې

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

هغه شاعردی چې د ژوندي پاتې کیدو دپاره دی ، دورکیدو، هیریدلو اوفنا کیدلو دپاره نه دی .

زما ذهن دمرګ نه دی نه به مړشي   دومره ده چې داوختونه به یې شل کړي

په سائل غریب باندې هم وختونو ښې لوبې وکړې چې څه یې زده وو هغه یې تمام کړي خوکوم چې یې پرې بائیلواصل کې داوخت لکه دهرظالم وخت بې شرمه هم دی اوبې وقوف هم، ښه ورته پته ده چې ددنیا ابتدا یزید لګیا دی حسین وژني خو چې څومره یې وژني نو حسین دومره ژوندی کیږي اویزید مړ کیږي ... (۱)

---

(۱) لطیف بهاند ، (ژباړه دمخکښ ادبي نقد په باره کې) زیری ، (۲-۳) ګڼه ۱۳۶۳ کال.

بل ځای همدغه لیکوال په دغه اړه خپلو خبرو ته دوام ورکوي :

« دسائل آواز او شعر چې خپلوکې سره دومره لازم او ملزوم دي ، نودهغې هم وجه ده . دده په شعرکې چې دوخت د زړه چاودون ، دردونو، ازمانو نو اوحسرتونو کوم زبیرګی دی ، دده اواز قطعی داسې ښکاري لکه چې دهغې صوتي شکل و، لکه څه رنګ یې چې دشعرونو نه وینې څاڅي ، دغسې یې د آواز نه هم وینې څاڅي اودا ځکه چې ددغه دواړو سرچینه یعني دسائل فکر هم په وینو الواني دي . سائل چې په ترنم خپل کلام وایي نوزه اکثرداسې محسوسوم لکه چې دده په زړه کې چا خنجرښخ کړي دی او هرڅه تري نه زخمي زخمي راوزي :

وړې مې د روح جنازه چرته دخندا پراوړو
په وینوسره دي تري شینکی شینکي خالونه نه شي   (۲)

نوموړی لیکوال په همدغه تقریظ کې د سائل دغزل په اړه لیکي :

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

« پښتو غزل ته دشلمې صدۍ ددې اخرې دور صحیح نماینده غزل ویلي شو او بیا دشلمې صدۍ ددغه غزل نماینده شاعر زما په خیال کـې رحمـت شـاه سائل دی . دزلف اورخسار خبرې چې کوي نو په لاشعورکې یې دتیرې او رنـړا احساس هم موجود وي ، چې دګل خبره کوي نو دازغي ازغي ماحول په حواله یې کوي ، دسائل غزل دپښتو دناوې نکریزې دی، خودا نکریزې په اسـانه نـه دي راغلې چې دده فکر اواحساس ټکیدلی دی ، اوړه شـوې دی ، پـه اوښـکو لوند شوی دی . اغړلی شوی دی ، نو هله ترې دا دومره ښایسته رنـګ راوتـی دی . ددې ښایسته رنګ یوه نمونه :

په تسنو وسنو سپورو زلفوکې دی سره ګلونه

دچا مزارته د زول په شپه ډیوې بلې کړې (۳)

لکه چې پخوامې هم ویلي وو د برق په تقریظ کې د یوعلمي او انتقادي تقـریظ نښې نښانې په هراړخیزه توګه ترسترګوکیږي ، که چیرې زمـوږ پښـتو کـره کتونکي او یا په بله مانا پرادبی آثارو باندې تقریظ لیکونکي همدغه تګلاره پـه دغه برخه کې له نظره ونه غورځوي زه فکرکوم چې په دغه انتقادي دود سـره به مو دتقریظ لیکنې حق په سمه توګه ور ادا کړي وي. ځکـه زه خـو پـه دې نظریم چې په تقریظ کې ددې پرځای چې پـه عمـومي او تیـوریکي مسـایلو باندې خبرې وکړو ، ښه به داوه چې تقریظ دټاکلي اثـر ماهیـت ، ارزښـت او اهمیت ته ونډه کړو . لکه چې ما په پیل کې اشاره وکړه چې زموږ ستونزه پـه دغه برخه کې دانه ده چې څنګه تقریظ ولیکو ، بلکې ستونزه پـه دې کـې ده چې زموږ پښتو ادبی مرکزونه لکه کابل ، جلال آباد ، کویټه ، پیښور کندهار له یوه بل سره په رابطه کې نه دي او موږ د یوه اوبل له کارونو څخه ناخبره یو. په لرو ادبی لیکنو کې د عصر دادبیاتو روح چلیږي ، زموږ دابرخه له ټولې نـړۍ او دنړۍ له ادبي جریانونو سره په تماس کې ده ، همداده چې زموږ هم زیاته تمـه ترې کیږي. له بله پلوه داهم باید ومنو چې دا کار دپښتنو لیکوالو په دوامـدارو

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

هغو پورې زياته اړه لري ، دلته موږ داسې كره كتونكي لكه فلندرمومنـد لـرو چې دكره كتنې په برخه كې دده هڅې اويو لړعصري اونوي كارونه، هغـه څـه دي چې مورد كره كتنې په برخه كې له نړيوال ادبي بهيرڅخه خبروي . دی په دغه برخه كې دستورې ځای اوحثيت لري ، هغه چې دكره كتنې په برخه كـې همدا اوس ژوندی او روزونكي قلم خو ځوي، پر (خوشال فرهنگ) بانـدې يـې په زړه پورې تقريظ ليكلی چې يوه برخه يې دلته له خپلې موضوع سره په تړاو كې را اخلو: « دافرهنگ صرف په هغوتوريو مشتمل دی چې پـه كليـات كـې راغلي دي، دخوشال بابا ډيرناوياته توري دهغوی په نورو تاليفاتوكې هم شـته خدای پاک د مغموم صاحب او ځلمي كول نورو ملگرو لره

---

(۱) رحمت شاه سائل ، دلمبو په سوري ، پيښور ، ۱۹۸۵ كال (۶) مخ

(۲) همدغه اثر (۸) مخ .

(۳) همدغه اثر (۱۰) مخ .

توفيق وركړي چې هغوی دخوشال بابـا دمكمـل فرهنـگ دترتيبولوكـار پـه كاميابی ترسره ورسوي او داكارترهغه وخته جاري وساتي ترڅـو چـې زمـوږ دټولو كلاسيكو ليكونكو ژبه موږ ته واضحه او صفا شوې نه ده . »(۱)

او راځو بيرته افغانستان ته، هلته چې دتحول د رسـالت دنـده ور دغـاړې ده اودهغې پربنسټ خپله دنده پرمخ بيايي . په افغانستان كې د پښـتوادبی كـره كتنې دبهيردوه اړخه ديادولو وړدي ، يو داچې په دغه بهيركې دتيرو كره كتنو دود ته وده وركړه شوې او بل داچې دغې ادبي پديدې ته په يوه ټاكلي سـازما ن (ليكوالو اتحاديه) له لارې د يوې مودې لپـاره د ودې لار پرانيسـتل شـوه چې زموږ زياتی خبرې هم كيدای شي پردغه دويم ټكـي بانـدې راوڅرخـي . دليكوالو داتحاديي په جوړښت كې يوه څانگه دكره كتنې پـه نامـه پـه ۱۳۶۰ كال كې رامنځ ته شوه . ددغې څانگې مهم اهداف يوازې زمـوږ دپښـتواودري

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

ادبیاتو دکره کتنې دمختلفو ژانرونو وده وه چې په دغه برخه کې یې یو لړ انتقادي هلې ځلې هم وکړې . په دي مانا چې ددغې ځانګړې څانګې له خوا دکره کتنې د ودې لپاره دملي سیمنارو په سویه پوهان اوکره کتونکي دې ته وګمارل شول چې باید دمعاصرې کره کتنې دسمت ټاکلو روښانه لرلید وټاکي . یا په بله مانا تصمیم داسې و چې کره کتنه باید دادبي بهیر په برخه کې دیوې اړتیا په توګه خلکو ، لیکوالواو شاعرانو ته ور وپیژندل شي . چې په دغه برخه کې د ژوندون مجلې دوو ځانګړو ادیشنو (پښتواودري)خپل رسالت ترسره کړ. زیات شمیر انتقادي مقالې دهغو له لارې دپښتو کره کتنې په برخه کې خپرې شوې . همداسې کله چې د لیکوالو اتحادیې او په تیره بیا دکره کتنې پربهیرباندې خبرې کوو ، ښه به داوې چې یوځه پرهغو لیکنو باندې رڼا واچوو ، هغه چې زموږ د فني او غیرفني (مسلکي او غیرمسلکي) لیکوالو له خوا لیکل شوې دي.

د ژوندون مجلې دکره کتنوپه لړکې ترټولو دمخه زموږ مخ ته هغه کره کتنه راجوتیږي چې زموږ دنامتو کره کتونکي استاد روهي (*) له خوا د امین افغانپور پر (دبنګوبوټې) نومې کیسه باندې لیکل شوېده . روهي ددغې کیسې په اړه دیوې عملي کره کتنې په ترڅ کې لیکي : « ... د بنګو بوټې په داستان کې واقعیت ښه ښکلي اوپه ایستیتکي بڼه تمثیل شوی دی، عواطف ، تخیل ، اندیښنه ، روحیاتي حالات ، حافظه، ټول په هنرمندانه توګه په داستان کې په اورګانیک ډول سره ترکیب شوي دي ، په دغه داستان کې بدیعي یاهنري خصوصیات ډیربارز او څرګند دی . د داستان عبارت ښکلی ، روان او دتشبهاتو او نازکو خیالونو له پلوه غني دی. لیکوال د صحنو په توصیف کې لوی لاس لري اجازه راکړئ چې دمثال په توګه د (بنګړې) دنڅا او ښکلا تابلو یوځل بیا له نظره تیره کړو : چې هروار به هغه نڅیدله ، هیڅوک به نه پوهیدل چې ژر یې دځه شي او کومې ښکلا ستاینه او صفت وکړي . دخواږه آواز،

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

دصافې مرۍ او جګې غاړې ، دتورو اوږدو زلفو او کږو وروځو اوکه دغټوبادامي سترګواو سرو له شاتو ډکو شونډو اوکه دمرغلرې په څیرغاښونو اوبالاخره دنرۍ او لښتې په شان ملا ... او داټول شیان وو چې له مزدور او بزګر سمندر بلکې دم سمندر چې هرچا یې به مجلس کې دکیناستو هیله درلوده دښار ...

زموږ یو شمیرداستان لیکونکي کله کله د ډیالوګ په برخه کې مصنوعي ژبه کاروي، خو په دی داستان کې د ډیالوګ ژبه طبعي ده اودکرکتر له سویې اوحرفی سره عیاره شوې ده . د داستان ژبه که څه هم په عمده توګه معیاري ده خو دمحلي لهجی تاثیر په کې له ورایه څرګند دی.

---

(۱) یارمحمد مغموم ، دخوشال فرهنګ ، پېښاور ۱۹۸۵ کال (۷) مخ .

(*) زما په نظر استاد روهي دافغانستان په اوسني کره کونکي ډګر دبیل دریځ اونظر خاوند کره کتونکی دی. ځکه موږ په افغانستان داسې کره کتونکي چې دهغو مسلکي او تخصصی برخه د یوازې کره کتنه وي، نه په دري اونه په پښتوژبو کې درلودل، په تیره داسې چې هغوی د په لویدیزو زده کړو اوتجربو سمبال وي. دی په معاصرو پښتو لیکوالو دکره کتنې په برخه کې هغه لیکوال دی چې دده د هڅو په برکت مو دنوې کره کتنې له میتودونو او په تیربیا دعملي کره کتنې له اصولو سره آشنا شو ، ځکه نو زه ده ته د هغه دمیتود له مخې عالم کره کتونکي یا نقاد وایم . دعالم اوهنرمند نقاد ترمنځ لوی توپیر همدا دي چې دعالم کره کتنه په ثابتواصولو اواستدلالونه باندې ولاړه وي .

دداستان جوړونکي عناصر لکه زمان، کرکټرونه ، پیښې اوحوادث خبرې اترې ، توصیف، او روایت په بشپړه توګه مراعات شوی دی. اما سره له دې سرې نه شي کولای د (بنګړې) له سرنوشت سره بې علاقې پاتې شي . موږ ګورو چې دغه ښکلې ډمه یو وخت (دسمندرسپیلنی وه اوخپل ټول ژوند یې دسمندر دپښو خاورې ګرځولې و...) بیا بنګړه ورکه شوه او ورپسې دلاتو بچې سندرو

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

تــه ګډيدلــه ، دداســتان پــه وروســتۍ برخــه کــې ګــورو چــې (بنګــړه) دسمندرپوښتنې ته روغتون ته راغلې ده خودا ځل هغه بدرنګــه او خيرنــه ده ،آيا په وروستۍ شيبه کې (بنګړه) په رښتيا سمندر استاد تــه لاس پــه نامــه ولاړه ده اوکه داخيال و؟ که خيال نه و نود (بنګړې) لاســونه څنګــه دخيــرو يوې پيرړې پردې اوچاودو پوښلي وو. داکوم احساس يا کومه انګيزه وه چــې (بنګړه) يې د سمندر استاد پوښتنې ته وهڅوله ؟ زماپه فکر دابرخه څــه تتــه ده . که روغتون ته دبنګړې راتګ يو خيال و، نو بيا دا عبارت څه مانــا لــري « چې ښې يې سترګې وغړولې اوبيايې پاکې کړې (بنګړه) يي په تورتيکرې کې مخې ته ولاړه وه ، داديره نه وه ، دا د روغتون کوټه وه » او ورپســې حــوادث (بنګړه) له خيال نه دواقعيت ډګر ته راباسي . داســمه ده چــې د (بنګــړه) د داستان فرعي کرکتر دی خود هغې په کړو وړو کې ډراماتيک بدلون هرو مــرو په ذهن کې پوښتنې راولاړوي او ليکوال بايد دلوستونکو يا اوريدونکو توقعاتو ته پيشبين وي.

نتيجه : داستان دبديعي يا هنري خصوصــياتو اوتکتيکــي اړخونــو لــه پلــوه معيارونه پوره کړي دي، اما دمفکورې په لحاظ لوستونکي يــا اوريــدونکي لــه پوښتنوسره مخامخ کيږي . که اصلی مفکوره د بنګو بوتي نه وي نو بايــد چــې عنوان ته تغيرورکړ شي ، که هدف د هنرمند دبي قدرۍ او ســپکاوي تشــريح وي نوښايي چې دابرخه انلارج شي او د اوج ټکي همدغه ځای ته رانقل شــي. » (۱)

ددغې کره کتنې دهراړخيزې لوستنې په پايله او دکره کتنې د آرونو پــه پــام کې نيولو سره دی نتيجې ته رسيږو چې روهي هرڅه وايی دهغــو روزنيــراړخ ډيرپياوړي اومهم دی ، ځکه چې هغه دهرهنري اثر دکره کولوپه ترڅ کې لکه زموږددغه يو شميرپه نامه ليکونکی او کره کونکي د ليکوال ســترګو تــه نــه ګوري بلکی دهغه له هنراو د هغه د ايجاد له پروسې سره سروکار لــري. چــې

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

دده دغه دريځ مورږ ته دی يولوی اومهم افغاني کره کتونکي په توګه رمورږ مخې ته دروي. استاد روهي دا ډول زيات شمير کره کتنې د کابـل مجلــې ، زيــري جريدې ، او ژوندون مجلې له لارې زمورږ په واک کې راکړې . برســيره پــردې استاد روهي په پښتومعاصره کره کتنه کې د (انتقادي مرکې) لــه بنســټوالو څخه هم دی . دغه ژانر دخپل ماهيت له مخې دادبي پديدو دماهيت دپيژندلو په برخه کې يو اغيزناک ژانردی چې يو شمير بيلګي يې په بيلابيلو وختو کې د زيري جريدې له لارې خپرې شــوي دي ، ددې لپــاره چــې د اســتاد روهــي پرانتقادي مقالو برسيره مو دهغه دغه جالب ژانر هم لوستی وي يوه بيلګی يې له زيرې جريدې څخه دلته له ګرانو لوستونکو سره شريکوو .

« زرګ : څو ورځې مخکې مې استاذ په لاره کــې وليــد ، مــا ورتــه وويــل : استاذه ، زه چې ستا خوندورې علمي مقالې لولم نو دليکــوالی شــوق را ســره پيداشي ، کله کله خپل سر په سوک وهم چې شپه ورځ مطالعه کوم خــو يــوه مقاله هم نه شم ليکلي ، تا سو لطفاً مشوره راکړئ چې خپله لومړی مقاله دڅه شي په باره کې وليکم. استاد بې اختياره له خنــدا شــين شــو او يــوه شــيبه وروسته يې په متې خواری خپله خندا کنترول کړه . دټوکې په لهجه يې وويل : داستاخبره دې ته پاتې کيږي چې ووايې ډيرورړی يم خو لطفاً مشوره راکــړئ چې څه شی خورم ؟

زه نه پوهيږم چې تاته کومه غذا خوند درکوي ، اوکه په دې وپوهيږم نو بيا لــه جيبه نه يم خبر ، که رښتيا

---

(۱) سرمحقق روهی ، (دبنګو بوټې داستان ته يوه کتنــه) ژونــدون ۱۳۶۲ کــال (۵-۶) ګنــه (۹۲) مخ

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

درته ووایم داستاد په ټوکه کې مې صمیمیت او زړه سوی ونه لید لو چپ پاتې شوم او څو دقیقې وروسته مې په مخه ښه ورته وویل :
سنک :کله چې د لیکوالۍ خبره رامنځ ته شي ، نوماتــه د (جــارج برناردشــاو) ټوکه رایاده شي، وایي چې یو
یومبتدی لیکوال خپله مقاله (برناردشاو) ته وښوده ، برنارد شاو دمقالې له لــو ستلو وروسته لیکوال ته مشوره ورکړه ، چې دغه مقالــه دې لــه ځــان ســره وساته اوهغه وخت یې خپره کړه چې دلیکوال په توګه پیژندل شوی ېی اوښــه شهرت دې پیدا کړی وي.
زرک : زه هم له همدې سببه هڅه کوم چې لومړۍ مقاله مــې ډېــره ښــه وي ،یوځلې چې شهرت پیداکړم بیا نو د ورځپاڼو ا و مجلو چلونکي مضمون ته نــه ګوري بلکې لیکونکی ته ګوري . ارزان او مبتذل موضــوعات خوډیرزیــات دي اوهغه دچا خبره (په موضوعاتو یې پټې کرلي دینه !) ځینې لیکوال چې فقــط دحق الزحمې دپاره لیکنې کوي په ډیرو عــامو او ســاده موضــوعګانو بانــدې لیکنې لري اود ځیرنې نوم هم وربانــدې ږدي ، لکــه پســرلی ، دشــاعرانو پــه نظرکې ، توره او میړانه په پښتوادب کې ، ادبیات دټــولنې پــه خــدمت کــې ، دښځې مقام ، دمورمقام ، دعلم اهمیت ، ښه کوئ بدمه کوئ ، اوداســې نــور » (۱)
استاد چې کوم څه دخپلو انتقادي افکارو په ترخ کې وړانــدې کــوي ، هغــه د لیکوال او ایجادګر دقریحې هڅونــه ده چــې هغــې تــه پــه ځــانګړې علمــي اومنطقي درک سره وده ورکوي اوتګلوری یې ورته ټــاکي ، روهــی تــه هرچــا درناوي کاوه ،ځکه چې هغه په خپل ادبی اوځاني ژوند کې دچا خبــره بالفعــل اوبالقوه یو ښونکي و، هغه خپل قلم دادبي جهاد لپاره و کاراوه او غــه ټکــی ده هم عملآ په پښتو ژبه اوادب کې له پامه ونه یوست لکه چې بلنسکي ګوګول ته په خپل یوه لیک کې لیکې وه :

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

« ... زموږ لپاره دشاعر، اديب ، او ليکوال نوم دهرجنرال اومنصبدار دالقابو او درشيونه لوړدی . همدا دليل دی چې که شاعراو اديب د زيات لوړ هنری استعداد خاوند هم وي ، ولی لږ مترقي وي ، ټولنه هغه ته احترام کوي اودشهرت خاوند کيږي ،اما که شاعر، اديب او ليکوال د دربار، حکومت او کليسا ستاينې پيل کړي ، نو ګټلی شهرت ډير زر له لاسه ورکوي ، دمثال په توګه ډيره ښه نمونه پوشکين کيدای شي . » (۲)

او استاد روهي ديوه رښتينې اديب اوکره کتونکي ټولې علمي ځانګړنې درلودې ، دده زياتر ه ليکنې په (ادبي څيړنې) نومې کتاب کې راغلي دي ، په دغه ترخ کې دده يوه ليکنه چې « په ادبی کره کتنه کې د ولې ؟ څومره او څنګه » پوښتنو ته ځوابو نه دي په ځانګړې توګه ديادونې وړ ده .

په افغانستان کې دکره کتنې په برخه کې د نوميالی ليکوال ابراهيم عطايی ليکنې هم ديادونې وړدي ، عطايي صاحب ، دليک او ليکوالی له مخې زما په نظر په تاريخ ليکونکو کې راځي ، ادبی او انتقادي ليکنې يې ددغه مسلک په اندول په دويمه برخه کې دي ، خوداچې يو شمير ليکنې يې په دغه دوره کې له موږ سره شته ، همداده چې دهغو له مخې دی له موږ سره دبحث دموضوع په توګه ديادونې وړدی . لکه ما يادونه وکړه ، دی يو ښه فولکوريست او دټولنيزو ليکنو په برخه کې هم لوی لاس لري ، همداده چې زموږ لپاره دده هراړخيز والی دا اجازه نه راکوي چې ده ته بايد يوه څانګه ، يو تګلوری او يورشته په ګوته کړو ، ده هم له پورتنيو ليکوالو سره په يوه وخت کې پر يوشمير پښتو ايجادياتو باندې ليکنې کړي چې دهغو له مخې موږ دی د کره کتنې په معاصر بهيرکې را داخلوو ، ده برسيره پردې چې پښتوادبی آثاريی نقد کړي ، پر يو شمير باندنيو آثارويې هم نقدونه اوانتقادي کتنې کړې دي چې په دغه برخه کې يې دا لاندې کره کتنې په ځانګړي توګه ديادونې وړدي لکه : دامانت پرناول کره کتنه ، دماموني پرناول کره کتنه او دامانت له ناول سره

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

دهغه مقايسه ، دتربور پرډرامه کره کتنه ،رحمان کورونــه ، د ارهــټ منګــوټی چورلي ... اوداسې نور ، په همدې توګه عطايي صــاحب پريــو شــمير بانــدنيو داستانو هم کره کتنې کړې دي. چې جنګ او ســوله ، د رابنســـن کــروز ادبــي داستان او نور په دغه ډله کې راځي . ترکومه ځايــه چــې ماتــه ښــکاره شــوه پرخارجی ناولونو باندې کره کتنه يې يوازې ديوې معرفی په کچه کولای شــي لوستونکي ته معلومات ورکړي.د رابنسن کروزو د ناول په معرفي کې دغه ټکی مورِ ته څرګنديږي ، دليکنې پيل يې يوه مقايسوي

---

(۱) زيری (اوونيزه) (۳۲- ۳۳) ګنه . ۱۳۶۴ کال (۱) مخ

(۲) بلنسکي ، ګوګول ته ليک ، دنورزي ژباړه ، ژوندون. ۱۳۶۳ کال ، (۵-۶) ګنه (۴۹) مخ .

خيړنه ده ، چې له سرليک سره خپل ارتباط په کمزورې توګه ســاتي ، کيــدای شي په دغه اړه داخبره وکړو داچې ليکوال له خارجي ژبو او په تيره بيا د ناول له اصلي ژبې څخه لرې و ، څکه نو نه دی توانيدلی هغه څه چې مورِ لــه خپــل يوه لوی ليکوال څخه تمه درلوده ، زمورِ په واک کې راکړي. په هرډول دعطايي صاحب کره کتنې دخپل اهميت لرونکې دي دی دخپلې دغې کره کتنــې پــه پيل کې ليکي : « له دغسې داستانوڅخه يــوهم د اوولســمې پيــړی دمعــروف انګليسي ليکوال دانيل دفو رابنســـن کــروزو دی چــې نړيــوال شــهرت لــري اودټولنپوهنې ډيرو خيړنکو ددغه داستان په هنــداره کــې دانســان دټــولنيز تکامل مضمون خيړلی دی، او داهغه لومړنی اثردی چې مضمون يې دلرغــوني يونان دمعروف داستان (اوډيسې) سره مقايســه کيــږي . رانســـن کــرو زو د اوديسې د داستان قهرمان اوديســوس پــه شــان يــو بيړيــوان دی چــې پــه سمندرکې يې بيړی په ختونوزې اودې ټاپو ته ځي ... » او دليکنې په پای کې بيا ليکي : « دا داستان دنړی په ډيرو ژبو ژباړل شوی دی ، اود ادبياتو خيړونکو

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

ويلي دی چې دحکایتي فورم ادبیاتو په چوکاټ کې دا داستان یو مکمل نـاول دی . داپه دي مانا چې په هغه کې عیني واقعیتونه د ذهنی جریاناتو تابع شوي نه دي اودتاریخ دقانونمندۍ د اصولو په مراعات ماجراوې په کې ځـای شـوې دي. » (۱)

کله چې د ددغو آثارو په اړه دعطایی صاحب لیکنې لولو، هغه مورږ ته یوه انتباه داسې راکوي چې داډول آثاردنړیوالو شهکارونه په لړکې راځي ، همداده چـې په ډیرو وختوکې لویدیز کره کتنونکي هم په دي نه دی توانیدلی چـې دهغـو جزیات باید دخپلو لوستونکوپه واک کې ورکړي ، له بله پلوه یوه بله داهـم ده چې ژوند روان دی ، دا آثار د هرې ورځې په تیریدو سره په نوي پوهه او نـوې لید سره لوستل کیږي، شنل کیږی او هغه رازونه چـې پـه کـې دي ورو ورو را سپړل کیږي ، دلویدیز زیاتره داستانو نه د داستان لیکنې په لوړو مهـارتونواو هنري نوښتونوسره لیکل شوي آو داوډون ډول یې هم کله کله خپله پیچلتیـا لري ، له بلې خوا دا خبره هم ده چې ژور انعکاسات په کې شوي چـې ژورې او دوامدارې کره کتني ته اړتیا لري څـو پـه دغـه اړه خپـل کشـف دمنطـق او استدلال او عینیت پراساس برابرکړای شي.

له دی ټولو سره سره با یدووایو چې عطایي صاحب دپښتو کره کتنې په تـرڅ کې دپاملرنې وړ کار کړي او لیکنې یې په دغه برخـه کـې دځـانګړې یـادونې وړدي. د (ارهټ منګوټی چورلي) پرداستان یې کره کتنه خپل جالبیت لري ، لکه چې لیکي : « دپیښور د داستان لیکونکو پـه آثـارو کـې ددغـو منـاظرو انځورونه ډیرجالب دی ، خود کمبود برخه یې داده چې په داستان کې دپیښـو علتونه چي ټول دعینی قانونمندۍ په چوکاټ کې تحلیل کیدی شي ، کله کله په بې پروا دتخیلاتو تابع کیږي، اوډیرې ورکې لارې په مخ اخیسـتل کیـږي . دعایشه ملک داستانونه هم ددغو ښکلاوو او کمبودو نو څخه بې برخې نه دي ، ددغې مجموعي په داستانو نوکې د (ارهټ منګوټي چـورلي) داسـتان یـوه

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

ډیره عمده او مهمه موضوع احتوا کوي ،په دغــه کــوچني داســتان کــې ددې واقعیت ډیره ماهرانه عکاسي شوې چې څرنګه دتاریخ دوه غټ پړاوونه یعني دکلي شډله فیودالي اود ښار محیله بورژوازي په ټکرکــې راخــي . د داســتان لیکوالو یعنی عایشه ملک یوازې ما جرا بیانوي اودخپل بیان لپاره ښکلي ادبي او ژبني ترکیبونه ــ استعارات او تشبهات راوړي . او هدف یې دادی چــې ددې په اصطلاح دخوارانو پرحال د بډایانو عواطف را اوچت کړی ، خو په آګاهانه تــو ګه تردې کوچني هدف پورته دیوډیر لــوی هــدف لپــاره کــارکوي. لیکوالــه دطبقاتي تضاد او طبقاتي جنګ دمقولو له مفاهیمو څخه خبــره نــه ده اوپــه رفورمستي طریقه دټولنیزو مسایلو دحل فکر کوي... »(۲)

په پای کې باید ووایو چې د عطایی صاحب کره کتنې زمــوږ دکــره کتنــې پــه بهیرکې په تیره بیا هغه چې د

---

(۱) ابراهیم عطایی ، (د رابنسن کرو زو ادبي داستان ...) زیری ، ۱۳۶۳ کال (۳۴-۴۴) ګڼه .
(۲) عطایی (دارهټ منګوټي چورلي پرداستان کره کتنه) کابل مجله ، ۱۳۶۳ کال (۱۱-۱۲) ګڼه (۵۶) مخ

باندنیو داستانو دپیژندنې په برخه کې یې ترســره کــړي ســتراهمیت لــري. دعطایی صاحب لیکنې لکه د روهی صاحب دهغو په شان ډیرې مسلکي نه دي ، څکه نو دی هم موږ په هغو لیکوالو کې شمیرو چې دخیړنې ساحه یې علــوم ادبیه کیدای شي څکه چې دی هم لکه زموږ لومړني لیکوال پرادبي بوختیاوي. برسیره نورې هغه هم لري څکه دی هم په بیلابیلو برخو کې لیکنې کوي.

له عطایي صاحبه چې راتیرشو ، زموږ ددغه عصر دکره کتنې پــه دغــه تــاوده بهیرکې زموږ ددغه عصر د ځوان لیکوال لطیف بهاند لیکنې راځي چې دلتــه یو ه لنډه کتنه ورته کوو. لطیف بهاند په ځوانو لیکوالو کې یوازنی لیکــوال دی

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

چې له کره کتنې سره سرکار لري او په دغه برخه کې په عملي توګه ديوه ژوندي او هڅاند ليکوال په توګه دپاملرنې وړدی ، داسې ښکاري چې دی هم هڅه کوي په دغه برخه کې ديوه مسلکی ليکوال په توګه ځان را وځرګوي ، يو شمير ليکنې يې تراوسه دهيواد په مطبوعاتو کې زما پورتني ادعا ته يو لامل کيدای شي . جالبه خو داده چې دم ګړی په يو شمير زړو پالو کنګل فکرو ليکوالو او شاعرانو باندې نه دي ښه لګيږي او نه دده ليکنې ځکه چې دي په خپلو ليکنو کې د تقليد او پيښو پرضد په بې صبری سره انتقاد کوي او کله کله خو دشاعراو ايجاد ګر عيبونه په علني انتقادي محافلو کې ددوی پرمخ راباسي . دی په ادبي برخه کې د کميتي ودې پلوی نه دی ، ځکه يې په زياترو ليکنو کې ټينګار پر کيفيت باندې دی. دی کله کله ځينې جالبې خبرې کوي دبيلګې په توګه يوه يې داده چې : « مور ته دوه ، دری سوه تش په نامه شاعران په کارنه دي ، مور يوازې دری او څلور (شاعرانو) ته اړتيا لرو » ددی مانا بيا دکيفيت وده او بسياتوب دی . دبهاند زياتره کتنې له اوښتيايي (انقلابی) بهيره را په ديخوا دهيواد په مجلواو نورو خپرونو کې خپرې شوې دي، دده ادبي اوانتقادی مقالې هم زياتره د راديو افغانستان له ادبي پرګرامو، دکابل پوهنتو ن د خپرونې (احتماعي علوم) (کابل مجلې) (زيرې) جريدې له لارې خپرې او چا پ شوې دي. دده په ليکنو کې دده يوشمير ژباړې چې زياتره يې له فارسي ژبې څخه شوې هم ديادونې وړ دي. دده په ليکنوکې دغه لاندې ليکنې يادونې وړ دي لکه : د سليمان لايق پر کيږدی کره کتنه ، (دمارخي ناول) سريزه ، قتيل پر (انقلابی نغمې) نومي اثر باندې کره کتنه ، دامين افغانپور پر (بنګلو بتې) لنډې کيسې ته يوه کتنه او نورې په ځانګړې توګه ديادونې وړدي . دلطيف بهاند يوه انتقادي مقاله چې زما پاملرنه يې وراړولې هغه (پښتو معاصرو ادبياتو ته کتنه) ده ، له دغې مقالې څخه مور ترهرڅه دمخه په افغانستان د کره کتنې برخه را اخلولکه چې دی ليکې چې

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

په پښتو معاصر ادبي بهیر کې کره کونه له ځلویښتمو او پنځوسمو کالونو راپیل کیږي ، او خپل استناد یې هم د استاد حبیبي پرهغو لیکنو کړي ، هغه چې په طلوع افغان اونورو خپرونو کې خپرې شوې دي. دده داخبره که څه هم د بل پرحواله کړې ، خو زما لپاره یوځه دتامل وړده ، ځکه چې پښتو کره کتنه د یوه پراخ بهیر په توګه خپل برخلیک له پښتو ادب سره یوځای پیل کوي ، داهم داسې یو علم دي چې د نورو علومو لکه فزیک ، تاریخ ، ریاضي غوندي دپرمختګ بهیروهي ، په دعه اړه هم موږ باید په دې باور ولرو چې کره کتنه یوازې دمعاصریت زیږنده نه ده ، بلکه په معاصریت کې خپله بنه لري . موږ دخوشال انتقادي نظریات اویاد هغه عملي کره کتنه له اوسني معاصرې کتنې سره په توپیرکې نه وینو ، موږ چې کله په پښتوکره کتنه او دهغې په بیلابیلو پیرونو باندې خبرې کوو ،هغه پرته دخوشال له نظریاتو داسې نیمګړې ده لکه چې یو څوک د نړیوالې کره کتنې مطالعه او تشریح د ارسطو له (پوییتک) څخه پرته وکړي.

دبهاند دغه مقاله جالبه ده ، په معاصرو انتقادي مقالو کې په ځانګړو مقالو کې راځي ، زه یې یوازې دلته د وروستي برخه ، هغه چې لیکوالو اوشاعرانو ته یو لږوړاندیزونه له ځان سره لري را اخلم :

« خو دکره کتنې دکار دښه دوام لپاره څوسپارښتنې ضروري دي :

۱ـ په نقد کې باید د تقریظونو او تشو اندېیوالیزو ستاینو کدې ور بارشي .

۲- دداسې خبرو لمنه دې ورټوله شي چې مثلآ : دا شاعرځوان دی ، دی ته څه مه وایئ ، دابل سپین ږیری دی ، دابل دلسو نسخو درلودنکی دی ، دابل غیرمتعهد دی څه مه ورته وایئ چې زړه کې یې څه ونه ګرځي ، دابل متعهد دی خوابدی او په قهرنه شي .

۳ـ دنقد باید دیوه ادبي جریان یا یوه ادبي ښوونځي په رڼا کې نه وي ، ځکه زموږ ادبیات لاتراوسه دې پړاو ته نه دی رسیدلي .

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

۵ـ نقد باید له مسابقو اوجایزو څخه لکه هغه شیان چي اتحادیه یې هم کــړي ونه ژغورل شي ، دشعرمسابقې شته ، د داستان شته، دماشوم دادبیاتو شــته خو نقد هیرشوی دی .

۶ـ ګران ناقدان دې د اشخاصو په خپګان پسې نــه ګرځــي بلکــي زیــار دې وباسې چې دا ولس د عمومي فرهنګ دخپګان سبب نه شي . »(۱)

په پورتنیو پیشنهادونو کې دلومړي هغه په اړه داخبــره دیــادولووړ ده چــې د (تقریظونو) کډې باید بارنه شي ، بلکې دهغو لیکنو کډې باید بار شــي چــې د کره کتنې په نامه وي ، خوتقریظ نه وي. موږ دتقریظ پراړتیــا او داچــې دکــره کتنې یو مهم ژانردی هم باید پوه شو ، تقریظ د یوه اثر ډیــره مهمــه او اړینــه برخه په لنډو زموږ په واک کې راکوي ، تقریظ باید وي خولــه انتقــادي اړخــه باید کمزوری اوستاینلیک نه وي اونه باید له موضوع دباندې مسایلو تــه وقــف شي .همداسې دخلورم وړاندیز په اړه هم خبره یو څه ګونګه ده ، زما پــه فکــر داخبره هم علمي نه ده چې آثار باید دیو ه ټاکلي ادبی جریان پراساس کره نــه کړو، ځکه هرادبي اثر په یوه جریان پورې که څه هلته کوم ادبی مکتب مطــرح وي یا نه اړه لري ، کله چې یو اثر کره کیږي ، باید دیوې میتودلوژۍ پراســا س خو کره کړ شي ، چې کره کتنه پرخپله دا کار ترسره کوي ، که له جریان څخه دبهاند صاحب مطلب دغربي مکتبونو په پام کې نیول وي ، هلته خبره بیا پــه ادبی تیوري باندې راځرخي .پایله داچې هرادبي اثر لــه یــوه ادبــی تمایــل او جریان سره په تړاو کې رامنځ ته کیږي ، معرفي کیږي او کره کیږي .

په هرډول بهاند زموږ داوسني کره کتنې په برخه کې یو روښانه لیکــوال دی ، چې که همدغه تګلوري په خپل خیړنو کې په پام کې ونیسې ، دده هڅــې بــه نورې هم دپاملرنې وړشي ، بهاند تراوسه دکره کتنې پرلاره په مســلکي توګــه روان ښکاري ، خو زه دده په اړه په دی اندیم چــې لا هــم پــه علمــی لحــاظ ډیرواټن ورته پاتې دی چې باید هغه لاهم طی کړي ، باید لاهــم پــوخ شــي او

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

ددغه علم اصول باید په دقیقه توګه هضم کړي . کره کتنې ته دعلومو په ډلــه کې یو ممتاز علم ویل کیږي ، هغوی چې په دغه برخه کې کارکوي باید ددغــه علم پردغه مهم امتیازاو دهغه په مانا پوه شي. بهانــد همدغــه راز او همدغــه رمز ته ملا تړلې ده .
دلته دبهاند د انتقادي ژباړې یوه برخه چې دکره کتنې په اړه یــې کــړې ده را اخلو : « ... د شعر دکره کتنې بنسټ د ښه شعر په غوره کولو اودبدشعر په نــه منلو ولاړ دی او دکره کتنې خورا ګران ډول د (نوي) ښه شعر ټاکنې قــدرت او د نوي وضعی په وړاندې د لوستونکي عکس العمل دی ، په ځــوان او هوښــیار وګړي کې (شعري تجربه) دښو اشعارود اغیزومجموعه نه ده ، بلکې «شعري روزنه» ده چې ددغو اغیزو منظم کولو ته اړتیا لري ، له موږ هیڅ یو له ذوقــه ، او دتمیــز لــه نــه تیروتــونکي قــوت ســره نــه دی زیږولــی ، اوهــم ناڅاپــه داځانګړتیاوې دځوانی په دوران کې یا له هغه وروسته په لاس نه راوړو . هغــه وګړي چې تجربه یې لرِه ده ، تل دتصنعی او تقلبی مطلــب دوکــه خــوري ، او دوکه کیږي ، اوکولای شو ووایو چې دهرنسل نازمو بــل شــوی ، لوســتونکي د تصنعي اوتقلبی مطلب دوکه خوړلي ده . په حقیقت کې ډیرکســان ددغــه راز ځیزونو غوښتونکي دي ، ځکه په هغوکې ددغه راز مطالبو دمنلو مننــه ډیــره زیاته نه ده ، سره له دې چې زما په عقیده ډیروګړي ذاتآ له ځینواشعارو څخه خوند اخلي ، په دې حال کې مې مقصد له شعرنه خوند اخستلو دکمیت په باره کې ځیړنه نه ده .په ډیرکړاو سره به وکولای شو داســې لوســتونکي پیــداکړو چې هغه اغیزې سره درجه بندي کړي ، ویې سنجوي چې دهغو دلوستلونه بــه شوې وي ، په دې توګه په هره اندازه چې دهغوی شعري پوهه زیاتیږي ،کولای شي په شعرونو لاښه پوه شي ، انسان لومړی له شعرنه خوند اخلي او بیا دهغــه دارزښت په ټاکنه پیل کوي اوعقل داحساس ملګرتیا ته راغــواړي ، دشــعرپه درک کولو کې دویمه مرحله شته په هغې کې اشعار نه غوره کیږي اونه یې لــه

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

منلو ډېره کيږي ،بلکې هغه درجه بندي کوو په دې مرحله کې هغه وګړي چې پخوانه يې له شعرسره آشنايی درلوده ، له هغه شعرنه چې په ادبياتو کې دځان لپاره ځاي پيداکوي خبريږو ... »(۲)

---

(۱) لطيف بهاند ، په پښتو معاصرو ادبياتو کې کره کتنه ، ژوندون . ۱۳۶۳ کال ، (۶) ګڼه (۴۱) مخ.
(۲) لطيف بهاند ، دشعر کره کتنه ، زيری . ۱۳۶۵کال (۱-۲) ګڼه .

زموږ دبحث له موضوع سره پرا ړيکه ،په دغه برخه کې بل ځيره چې په دې وروستيو کې يې يو لړکره کتنې ترسترګو شوې ، هغه ځوان ليکوال زرين انځور دی ، دده يوشمير ليکنې زموږ د رواني کره کتنې په بهيرکې چې زموږ دهيواد په يوشميرخپرونو کې را څرګندې شوې ترسترګوکيږي . دده دليکنو لپاره زموږ په ځوان کول کې يوه خوشبينې ترسترګو کيږي ، خو اوس يې لاس کره کتنې ته هم وراچولی ، خو زه دی ترټولو دمخه ديوه ځيرک ليکوال په توګه پيژنم ، کره کتنه دده دليکنو په ځنګ کې يوه ځنګځنې برخه ده ، ځکه چې دی په عين وخت کې دمسلک په لحاظ يوژورنالست دی ، نه يو دادبياتو شاګرد لکه زموږ پورتنی ياد شوي کره کتونکي . زما لپاره دده دنقد ساحه هم هغه ساحه ده لکه چې يو ژورنالست يې بايد دکره کتنې او دهغې دميتود لوژۍ په برخه کې ولري . نن سبا کره کتنه او ژورناليزم هم په هغو علومو کې راځي چې اغيزه يې يو پربل باندې دوه اړخيزه ده . ده دکره کتنې په برخه څه کارونه کړي ، څه انتقادي مقالې يې ليکلې چې هغه يې بيا د (شعرونه او نقدونه) په مجموعه کې چاپ شوې هم دي ، ترټولو لوی جالبيت يې داهم دی چې دم ګړی دده همدغه مقالې خوشو واري په بيلابيلو خپرونو کې هم چا پ شوې دي. خو اوس دادی کتابي چاپې بڼه هم له ځان سره لرو . داثرلکه چې ومووېل دزرين ديو شميرانتقادي مقالو جونګ دی ،استاد روهي ددغه اثر اود انځور د کره کتنې په اړه ليکي :

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

« ... ددعه کره کتونکي کار دکمیت او کیفیت په لحاظ پــه خپلــه ســاحه کــې دپښتو له نورو ادبي څېړونکو څخه زيات دی ،دده دکار ستراهمیت دادی چــې هغه په عمومي توګه دپښتوادب په بڼه کې مــړاوي بــوټي او هــرزه واښــه نــه پرېږدي . دباغ د سمسوریتا او تازه ګۍ دپاره دیوه خواریکښ ښه مالیار دنــده اومسوولیت پرغاړه لري ، انځور له ابتذال سره مبارزه کوي ، دیکنواخته کلیشه يي او تکراري خبرو پرضد مبارزه کوي ، دشعراو داستان لــه پرســتیژه څخــه دفاع کوي ، ادبي نوښتګرو ته بلنه ورکوي چې دابتکــار مشــال پــه لاس کــې واخلي ... » (۱)

پښتو ادب ، هغه هم په افغانستان کې دنړۍ د نويو پرمختګو له کــاروان څخــه ډیروروسته پاتې دي ، استاد روهي هم په دغه برخه کې بله چاره نه ده لیــدلې نو ځکه له هغو جملو څخه کار اخیستی چې زیاتی هنــري اړخ لــری ، کــه نــه داشونې وه چې دغه مطلب يې په یوځــوعلمي او کــانکریتي جملــو کــې هــم اداکړي وای . لکه چې هغه دانځور په اړه ویلي چې دی له ابتکــاره کــاراخلي ، مانا يې هم داده چې دی خپل مخاطب ته یو څو نــوي خبــرې کــوي ، داچــې څومره نوې دي او یا داچې دلوستونکي په نا خبرتیا به دلالت کوي ، موږ باید د مسلې دا دواړه بعده له پامه ونه غورځوو . خو زه بیاهم خپله خبــره تکــراروم چې دی یو ادیب او هنرمند کره کتونکي دی ، کره کتنــه یــې ترډیــرې کچــې دعلمي اړخ په تناسب زیاته هنرې ده ، خو لیکنې يې اغیزناکې اوتریــوه حــده پروړتیا برابرې دي چې بې زړه سویه خپل روزونکی تګلوري وهــي . پــه یــاد شوي اثر کې يې دا لاندې سرلیکونه راغلــي : « ســریزه ، زمــا داکــره کتنــې ، دمعاصر پښتو شعر یولنډه مطالعه ، معاصر پښتو شعر ته دکره کتنې ضــرورت ، معاصر ښتو شعر کې د هنــري نوښــت مســاله ، دمعاصــر ښتوشــعرڅونورې نیمګړتیاوې ، معاصر ښتو غزل تــه یوانتقــادی نظــر ، شــعرکه ادبــي ټــوټې ، دمعاصر پښتو روان شعر ته څو پیشنهادونه ، څو وروستي ټکي ، ماخذ »

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

ددي لپاره چې دانځور ددغه کتاب په محتوياتو باندې پوه شو ، کيداى شي پــه دغه برخه کې يوه لنډه کتنه وکړو په لاندې ډول : د انځور په (دمعاصر پښــتو غزل ته يوانتقادى نظر) کې پرغزل ، دهغه په وده ، په لــره اوبــره پښــتونخوا پرغزلبولو څيرو باندې رڼا اچول شوې ده ، ښکلې او نا ښکلي غزليزي شــعري بيلګې را اخيستى دي. چې داموضوعات واقعآ دمعاصرغزل (هغه چې واقعآ ښه شعروي) دپيژندګلوى او ودې

---

(۱) زرين انځور ، شعرونه او نقدونه ، کابل ۱۳۶ سريزه .

په برخه کې په رښتيني توګه دپاملرنې اوياودونې وړ دي. خو دليکنې پــه پــاى کې مورږ له يوې داسې خوشبينۍ سره مخامخ کيږو چې هلته لوستونکی وار د واره يو اړخيز قضاوت ته متوجه کيږي چې : دغزل په ښه والي ، باندې هم پــه لره اوهم په بره خوا کې تبصره کوي ، دغزل مطالعه هلته او دلتــه کيــږي ، لــه دواړو خوا ووځخه ټاکل شوې بيلګې را اخستل شوى خو کلــه چــې دتبصــرو خبره رامنځ ته کيږي ، ليکوال بيا خپلو تبصرو ته يوازې دبر غزل په بــاره کــې زور ورکړى دى او په پښتونخوا کې په هسې تش په نامه غزلو ته يا داچې لاس رسى نه و اوياداچې په لوى لاس يې غوښتي چې له هغو څخه بايد يوازې ښــې بيلګې را واخلي اوبس . په داسې حال کې چې په افغانستان کې يــې لــه دواړو ډلو څخه شعرونه او غزلونه را ټاکلي دي. دغه ټکى دا ښکاروى چې پرليکــوال باندې خوشبينۍ غلبه کړې او دکره کتنې اصلي موخې ته يې ورشــا کــړې ده. بايد له دواړو غزليزو بهيرونو څخه دواړې ډوله بيلګي را ټاکلې واى .

د (شعرکه ادبي ټوټې) کره کتنې کې يې له ماسره داپوښتنه رامنځ ته کــړې چې که په دغه ليکنه کې يې ادبي ټوټه ستايل شوې ، په عين حال کــې ادبــي ټوټه غندلې هم ده . دبيلګې په توګــه کلــه چــې د پښتومعاصــر ادبــي بهيــر

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

داستادانو پرادبي ټوټو باندې خبره راځي ، نوهلته دا وايي چې « هغو پــه پيــل کې غوښتل چې دشعري غنا په څنګ کې پښتو معاصرو ادبياتو ته نثــري غنــا هم ورپه برخه کړي ، داځکه چې ترهغه وخته لا دنثر په برخه کې زيات کار نــه و شوی ، خواوس په نثرکې نوې څانګې اونوي ډولونه زموږ ليکوالو ته ســترګې په لاره دي. همدارنګه خينو دغو ليکوالو ادبــی نثــر دشــعرترحده رســولی او ښکلي کړی دی. او حتی الفت ، غوندې پياوړو شاعرانو له شعرونوځخه په خپل وخت کې دهغه ادبي نثرونه له هنري پلوه نقادانو لوړ ګڼلي دي » (۱)

په همدغه لړکې بل ځای ليکي : « موږ يوځل بيا ټينګار کوو چې : په ځــانګړي ډول په معاصرو پښتوادبياتوکې ادبي ټوټې دمعاصرو ادبياتو دپيل په لومړنيــو آثاروکې اود استادانو او مخکښانو په آثارو کې تېرډيره ځايه په زړه پورې بڼــه لري، څرنګه چې هلته دادبي ټوټو په برخه کې ځينې نورمسايل پــه نظــر کــې ساتل په کاردي نو ځکه خو په هغو برخو کې دلومړنيو نمونو په عنــوان هغــو آثارو ته پاملرنه په کارده ...» (۲)

اوپه همدې توګه دخپل دغه اثرپه ترخ کې ځوانو شاعرانو(*) ته بيا ليکــي : « اوس د ادبي ټوټو وخت تيردی ، اوس ادبي ټوټې ډيرزوړ چوکاټ ګڼلی شــو، او اوس دادبي ټوټو پرځای ډيرې نو ې ادبي ټوټې او داستانی څانګې موږ ته لګيا دي اشارې کوی ... » (۳)

په دغه برخه کې بايد دايوه خبره له ياده ونه باسو او هغه داچې مــوږ نــه شــو کولای يو پريو ليکوال ته داقومانده ورکړو چې ادبي ټوټه ليکل بايد بند کــړي ، برعکس بايد ووايو چې ادبي ټوټه يا منثــور شــعر(زه ډيرتوپيردلتــه نــه شــم قايليدای) نن په زيا ترو ادبياتو کې ديوه مسلط ژانــر پــه توګــه خپــل ادبــي اوهنري ځای اومقام لري ، بايد دغه ژانر دضد ونقيض نظرياتو ګرداب ته ور ونه لويږي ، ليکوال هم ددغه ژانر په وړاندې همد ا ډول چلن کړي ، هغه هــم پــه تقليدي توګه، زه پردې نظريم چې داډول حکمونه خولــه يــوې خــوا تراوســه

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

دمنلو وړ نه دي او له بلې خوا داخبره تراوسه هم د دهنيت دروازه ډېوي دا چې په عينت به بدليږي او که نه ، هغه ته به لاسترګي په لاره شوځکه چې هغه بياهم يوې زياتې مودې ته اړتيالري. بله داچې داخبره هم په دغه برخه کې شته چې په داسې ادبياتو لکه زموږ هغه ، اوس وار دواره د داسې خبره اړتيا څه ده ؟ څه فرق کوي که زموږ يوشميرشاعران د خپلوپخوانيو دغه لاره تعقيب کړي ، څه خبره ده

---

(۱) زرين انځور ، ياد شوى اثر (۱۰۵)

(۲) انځور ، ياد شوى (۱۱۵) مخ .

(*) په علمي لحاظ داسې پوله ټاکل روا کارنه دى ، دلته پوښتنه دپوهې په باره کې اړينه ده ، نه د ځوان او زاړه په باره کې ، بايد خبره دشاعراو هنرمند په وړاندې هغه چې اثريې ايجاد کړى او يايې ايجادوى مطرح وي . ځکه نقاد چې نقد کوي ، هغه په هنراو هنري پديده باندې کوي. بايد هغه تشريح او توضيح کړي اوبس .

(۳) يادشوى اثر (۱۱۵) مخ .

چې که موږ وکولاى شو چې دغه ژانرته په سالمه توګه وده ورکړو ؟ که شاعر، شاعروي او دشعر په رنګينو کې خپله لاره ايستلاى شي ، زه باور لرم چې ادبي ټوټه ليکل به دهغه دشعر اهميت کله هم راټيټ نه شي کړاى ، برعکس زه باورلرم چې که ښه شاعر ، ادبي ټوټه وليکي ، دابه زموږ دمعاصرادبي بهير له لويو اومهمو برياوو څخه يوه وي . موږ تکل ليکو، او لږ لږ اوس دهغه په اړه معلومات هم لرو ، خو د دغو دواړه ترمنځ کوچني توپيردادى چې د تکل دليکنې ډول تقريباً کيسه يي ډوله دى ، چې دهغه پربنسټ لنډه کيسه وده وکړي ، همداسې که د ادبي ټوټې پراوږ و باندې د شعر د آسمان پرلور والوزو څه ستونزه به وي ؟

دهرادبي ژانر په کارخانه هم ښکلى جوړيږي او هم بد رنګي داچې زموږ خريدار ذهن ددغو متاعو لپاره څومره قيمت ټاکي ، دلته بيا دادبي اوايجادي

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

پدیدې دماهیت له مخې ددغه اوهغه ژانر دشتون او نه شتون پوښتنه نه شي رامنځ ته کیدای . بله داچې وایی ، ادبي ټوټه نه سپن شعر دی اونه هـم آزاد په دغه ترڅ کې خو زمونږ نظر لا درنښت پیدا کوي او ګردسره په ډاګه داخبـره کولای شو چې شعر ، شعر دی او نثر نثر . که مونږ ادبي ټوټه دنثر یو ډول وبولـو او په رښتیا هم (لطیف ادب ٭) نومونه ورته وکاروو، دهغه کمیت او کیفیـت په کې په پام کې ونیو ل شي ، په هغې کې نوښت له یاده ونه باسـو او د ژونـد لطافت په کې منعکس شي ، نو بیا خو ړوند له خدایه څه غواړي دوه سترګې .

په عین حال کې زه دغه نظرچې دانځور په دغه اثر کې دتاکید پرلامـل راوړل شوی دانتقاد وړبولم لکه چې دادبي ټوټې په اړه وایـي : « زه لـه هغـو تـو لـو کسانوڅخه چې ادبي ټوټې صادروي کرکه لرم » څه باید ووایو چې دانظر پـه خپل وار یو ادبي نظردي؟ زه خو پرې شکمن یم ، ستاسو یې زړه ، کـه سـړی یوازې دومره ووایي چې ته (هغه څوک چې پورتني خبره کوي) څه کاره یـې چې د کرکې پر ډګر دریدلی یې ؟ له بله پلوه یـو څـوک غـواړي ادبـي ټوټـه ولیکي هغه به ځانته دا صلاحیت ورکوي ، استعداد به یې لري، خومونږ داحق نه لري چې پرچا دصادرونکي نوم (چې په ادبیاتو او ادبي مطالعاتو دود خبره نـه ده) کیږدو ، ځکه مونږ نه پوهیږو چې اوس دلته کرکه کونکي ډیرمقصـر دی او که تش په نامه صادرونکي ؟

تراوسه چې هرچا او هرچیرې د ادبي ټوټې پرضـد څـه ویلـی او لیکلـي دي ، هغوی ټول پریوه ټکي باندې ګوته ږدي چې ګواکي ادبي ټوټـه شـعرته زیـان رسوي ، د شعرارزښت راټیټوي ، دغه ټکی هم په دري او هم پـه پښـتو روان بهیرکې روان دی ، په داسې حال کې چې دخپلې دغې ادعالپـاره تـردې دوو ټکو زیات نه څه وایي او نه یې لیکلي دي . زه فکرکوم چې دا یوه ذهنی بهانـه ده چې په علمي لحاظ سړی زیات اهمیت نه شي ورکولای ، ځکه تردغو لږکیو نظریاتو څوځلې زیات نظریات شته چې برعکس ددغې پدیدې ملاتړکړي .پـه

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

پښتومعاصر ادب کې ددغه ژانر بنسټوال راحت زاخیلـي یـادېږي ، لـه هغـه تراوسه نژدې یوه پیړی په بشپړیدو ده ادبي ټوټه هم د عمـر پـه لحـاظ اوس ترسلوکالو زیات عمر لري ، خو موږ نه پوهیږو چې ځنګـه دابیـا اوس یـو زوړ چوکات شو ، زوړوالی خو خپل دلایل لري ، خو موږ نه پوهیږو چې د ادبي

---

* دپښتونخوا ادب پوهان تقریباً همدغه نومونه د ادبي ټوټې لپاره کاروي ، خو زه دیو وړاندیز پـه توګـه وایم چې د لطیف ادب او ادبي ټوټې دواړې نومونې ددغه ارتستیک ژانرله قدو قامت سره نه جـوړیږي . ځکه چې دادب مختاړی په دغه برخه پراخه اوعامه انطباع لري ، دابه هم داماناً ولري چې که مـوږ ووایـو ادبي کیسه ، ادبی ناول اونور ، زه باورلرم چې په راتلونکو نژدې وختو کـې زمـوږ نـوي کولونـه او نـوی انکشافات زموږ دغو وړو وړو تیروتنو ته متوجه کیږي ، موږ پـه رښـتیاهم اوس نـه پـوهیږو او یـاداچې ډیراهمیت نه راته لري ، خو په دی باید پوه شو چې ستونزه شته او له هغې باید په دغه ترخ کې سـترګې پټې نه کړو ، که موږ ووایو (هنري ټوټه) بیاهم خبره ډیره پراخه ده ، خو که ووایو (نازکـه ټوټـه) ددې لپاره اوس دومره وخت لکه چې پر (ادبي ټوټه) تیرشوی دی په کاردی ، ځکه هره ادبي نومونه که څـه هم قراردادي بڼه لري ترهغو چې په عینیت باندې د ذهنیتو ګوزارونه خوري . زما وړاندیز دادی چـې دم ګړی (۱۳۷۰) موږ په ټول افغانستان کې دوه دری ښه شاعران لرو ، ادبي ټوټه خو یوې خواته پریږده ، که موږ زیات لیکوال او شاعران ولرو او ددغې برخې له ودې سره لیواتیا لري ، هغوی یې باید ولیکې اوهغوی یې باید پر نومونه باندې هم فکر وکړي .

ټوټې ما شومتوب او ځواني چیرې او ځنګه تیرشوي دي ؟
پرپورتنیو خبرو برسیره یو څه چې ددغې موضوع په اړه باید له یاده ونه باسو ، هغه دادی چې انځور صاحب باید داخبره کړې وای چـې دغـه خبـره او دغـه نظریه چې د ادبي ټوټې په اړه ده وړاندې کړې لـه سـره دده نـه ده ، داهغـه طرحه ده چې دلومړې ځل لپاره پردې باندې شپون خپل زور وهلی و، لکه چې په دغه کتاب او هم د (ژوند انځور) کتاب کې یادونه په مفصله توګه شوې خو په شعرونو او نقدونه کې دغې موضوع ته یوه ساده اشاره هم نه ده شوې.

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

بل سرلیک په دغــه اترکــې « د پښــتو معاصــر شــعرد روان بهیرلپــاره څــو پیشنهادونه » هغه جالبه کره کتنه ده چې که مې څوک په ګناه ونه نــه نیســي نودابه ووایم چې دانځور په ټول اثرکې همدغه یوه لیکنه ده چې ټــول اثریــې دلوستلوکړی دی. د اوسني کره کتونکي دنــده یــوازې دانــه ده چــې یــوازې ستونزې او نیمګړتیاوې را وسپړي ، بلکې یو کره کتونکی ترهرڅه دمخه داپازه هم لري چې باید له ستونزو ا و نیمګړتیاوو څخه د وتلو لارې په ګوته کړي . په دغه لیکنه کې هم دغه تیوریکي اصل دا رسالت ترسره کړی چې ادبی بهیریې په رښتیاهم دخپل معراج په لور لارښونه کړي دی .دبیلګې په توګه یې په (۶) وړاندیزکې دنوي شعر د رسالت په باب خپل وړاندیز داسې طرحه کــړي دی : « ... له بده مرغه په پښتومعاصره او اوسني او ځوانه شاعرۍ کې (نوی شعر) تــه په خپل اصلي مفهوم سره دومره زیاته توجه نه ده شوي او شــاید یــو څوتنــه نامتو معاصر شاعران ولرو چي په خپلو ښواولوړو شعري آثارو یې (نوی شــعر) رامنځ ته کړي او روزلی دی ، خونور مجموعي معاصر او اوسنی اوځوان شــعري بهیر دی اړخ ته بې توجه پاتې دی . اوکله کلــه لا حتــی (نــوی شــعر) او (آزاد شعر) چې مفاهیمو ته یې باید غوروشي رټل شوی او توهین شــوی هــم دی او داځکه چې له دغو مفاهیموسره دعصر دنویو شعري پدیدو په عنوان آشــنایی کمه وه او یاده ... له دغوخبروڅخه زموږ موخه داده چی نوی شعرته په پښــتو شاعرۍ کې دخپلو اصلي اساسي مفاهیمو پربنیاد پاملرنه وکړو. زموږ په ځوانه او اوسنۍ پښتو شاعرۍ کې که نوي شعر ته او یاد نویوالي مسالی ته که په زړو قالبونو کې دقت کیږي نوداهم یوه خبره ، خو ددې په څنګ کې بایــد نــوی او آزاد شعرته هم بې غوره نه شو. او باید نوی او آ ِزاد شعر له دې وروسته دعصر دولولو ډیره ښه هنري تصویرګري وکړي اوزموږ په اوسنۍ شاعرۍ کې نــوی او آزاد شعرونه رامنځ ته شي ... » (۱)

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

داډول وړانديز سره له دې چې وضاحتی منطق يې لـرې کمـزوری دی ، دځوانـو ليکوالو او شاعرانو لپاره چې هغوی له شعرو شاعرۍ سره آشنا کوي اوداهغـه جوړونکې چاره ده چې موږ يې دانځورپه دغه ليکنه وينو.
په ټوليزه توګه ، انځور او دهغه داشان کره لاربښوونې د پښتو معاصر ادبي بهير په اوسني پړاو کې چې نورډيرځه نه لرو دمعاصر شاعرپه تګلاره کې روزونکې مثالونه دي ، انځور دي او انځوروني !
دانقلابی بهيردکره کتنو په برخه کې يو شميرنور ليکونکې هم د يادونې وړ دي ، هغوی چې په دغه پيرکې يې ليکنې کړې دي لکه زيار ، دوست شـينواری ، نورمحمد سهيم ، شاه محمـود حصـين او نـور . د دوی يـو شـمير جـالبې او دپاملرنې وړ کره کتنې هم پـه کابـل مجلـې ، زيـري ، ژونـدون اونـورو کـې مطبوعاتو کې خپرې شوې دي. د دوست شينواري (دتکـور شـعر...) کـره کتنه دده له مهموهغو ځخه ده ، دوست شينواری يواکادميک او مترقی پوه دی چې په کره کتنه کې يې د استدلال تګلوري منطقي ، عالمانه

---

(۱) زرين انځور ياد شوی اثر (۱۲۹) مخ .

اومنصفانه دی . ده په ځواني کې ډيره ښه غزليزه شاعري کړې ده، يوه شعری مجموعه يې هم چاپ شوې ، خوله هغه وروسته په اکـاډميکو څيړنـو بوخـت شواو شاعري يې ځنګځنې ذوق شو . همداده چې دی زموږ پـه اوسـنيو هغـو پوهانوکې راځې چې هم شعرويلای شي اوهم يې کره کولای شي لکه چې مـا ددغه اثرپه لومړيو کې دعالم او اديب کره کتونکې پـه اړه خبـرې کـړې وې ، ځکه نو دوست صاحب زما دلست په اديبوکره کتونکو کې راځي . دځوان شاعر افضل ټکورپرشعريې د کره کتنې يوه برخه دلته دده دکرهکتنې دبيلګې په توګه را اخلو لکه چې ليکي :« ... دخيبر دادبي مکتب زيات غزلونه په داسې

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

لنډو بحرونو او یاتول او تال ویل شوي چې غالبا هره مصرع یې (یوولس) څپې اوځه یې (دوولس) څپې لري ، دټکور له دغو غزلونو څخه څلور یې په (یوولس) څپیز دي ، یوازي پنځم مثال غزل یې (دولس) څپیزه دی ، دده زیات غزلونه چې مالوستي یوولس څپیز دي ، که په لنډ ډول ووایم ترکومه ځایه چې ما دټکور غزلونه لوستي اویا مې اوریدلي دي ، دهغو په رڼاکې ویلای شم چې دده په شاعری باندې داستاد حمزه دادبي مکتب ستره اغیزه پرته ده اوهمدغې اغیزې دټکور شعرته خوند ، نازکخیالي ، او رواني ، سلاست او راښکون ور ښښلي دی. » (۱)

دپوهاند زیار په کره کتنو کې (ځوان ژمن پښتوادب ته یوه کتنه) ددغه پیرپه انتقادي بهیرکې دځوان کول د روزنې په ترخ کې روزونکي انتقادي مقالـه ده زیار هم لکه د دوست شینواري په شان یوځو بعدي لیکوال او پوهاند دی ، آره :څانګه یې ژبپوهنه ده ، خو په ادب پوهنه او ایجادیاتو کې یی ځای دویم دی ، دمعاصر انتقادی بهیر په ترخ کې دده نوم دیوه لارښود او استاد په توګه اوڅار دی ، دی په فکري لحاظ هم یو ژمن او پرمترقي اساساتو باندې باورمن لیکوال اوژبپوهاند دي ، دده په یاده شوې لیکنه کې هم مور دده په اند او آیده باندې په ښه توګه پوهیدای شو دی لیکي چې : « په خواشینی سره بایدوویل شي چې نن سبا په پښتو کې شعري زیږونې په سمه او رښتینې مانا او مفهوم ډیرې لږې لیدل کیږي ، اوښایي په ورځنیو سلو نظمونوکې متې دیونیم (شعر) څرک ولګي چې هغه دي په رښتیا له تعریف سره سم په هنري او ښکلاییزه ادبیاتو دټولنیزو واقعیتونودځلونې او انګازی په ښه یو ډول رښتنی انساني چار اوسي ...» (۲)

دعلوموااکاډمی دغړي او دکابل مجلې مدیر نورمحمد سهیم هغه کره کتنې چې په زیرې اوونیزه اودده په ځانګړي اثر (په پښتو لنډو کیسو کې ریالستي افکار » کې راغلې دي ، دځوانو کره کتنونکو دآثارو په لړکې دمرغلرو په

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

شميردي ، دی شاعرنه دی ،خو ښه کيسه ليکونکې دی ، ديوه کيسه ليکونکي په توګه دده کره کتنه هم دلته زمونږ دخيړنې په ترڅ کې ځانګړی ځای لري ، ده په دغه اثرکې دځوانو ليکوالو يوشميرکيسې کره کړې دي ، د (اوښکې او الماس) په نامه کيسې په اړه ليکي : « ... په همدې توګه د اوښکې او الماس کيسه درواخلئ ، او سره له دې چې دې کيسې ديوه فيشني ښاري ژوند ښه تابلو ايستلې اولوستونکي دداسې ژوند په ټولوکوايفو ښه پوهوي ، خو چې د لالا رمضان د وريرې برخه په کې يوازې وهل اوټکول اودلالا رمضان په کې يوازې مړې اوښکې تويول دي نودسلما يې پې څه ؟ ځکه سلما هماغه سلما ده اونه يوازې يې په ژوند کې بدلون نه راځې بلکې يوه زړه وړونکې نشه هم ور زياتيږي بايد په ياد ولرو چې دغه کيسې چې يوازې خوالې او ناخوالې شميرې او ياپه هرڅه يوازې دانتقاد ګوته ږدي ، هغه دګورکې خبره (زمونږ لپاره يوازې په دې درد لګيږي چې مونږ په خپلو تيرو آثارو اوبقاوو باندې يوه شو ، او دهغو دناانډوليو له منځه وړلو په لاره کې په مبارزه لاس پورې کړو ، که نه نو ديوه ټولنيز شخصيت دښوونې او روزنې په درد نه خوري ځکه سره له دې چې په هرڅه دانتقاد ګوته ږدي ، دکوم نوې شې بنسټ نه ږدي ، دغه راز کيسې له ژوند سره دخپلو کرکترونو دپيوندولو او له طبعيې پيښو سره دهغو دآشتې کولو له لارې يوازې کولای شې چې ژوند ته ورڅيرمه شې خود ژوند دشرايطو په ښه کيدو کې کومه لاره نه شي ښودای ...» (۳)

---

(۱) دوست شينواري ، دټکورشعرزما په نظر ، ژوندون ، دريمه ګڼه ، (۱۳۶۵) (۶۵) مخ .
(۲) پوهاند زيار، « ځوان ژمن پښتوادب ته يوه کتنه » لکچرهای آموزشی ۱۳۶۲کال (۲۰۱) مخ .
(۳) نورمحمد سهيم ، په پښتولنډو کيسوکې ريالستې افکار ، ۱۳۶۵ کال ، (۹۹) مخ .

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

په دغه ادبي پيرکې دنورو خورو ورو مقالو په څنګ کې يوبل ځانګړي اثــر د « کره کتنه » په نامه په ۱۳۶۴ کال کې د هڅاند ليکــوال ګــران هيــواد مــل پــه پاملرنه افضل ټکور راغونډ او خپورکړ، ددغه اثر

محتويات په زياته کچه د کره کتنې په عملي او تيوريکي برخو کې دي. که څه هم ما په پنځوسموکالونوکې پرکره کتنه اودهغې پربهيرباڼــدې اوږدې خبــرې وکړې ، خوداچې دغه اثر په دغه دوره کې وروستي چــاپ شــوي اثــردی ، او کومې کره کتنې چې په دغه اثرکې راغونډې شوې ، هغه هم په اوســنې کــره کتنې کې ديوې ځانګړې هدفمندۍ يادونه کوي. په کتــاب کــې دعلمــي کــره کتنې ډيرې ښې اوانتقادي بيلګی راټولې شوې دي خو له بده مرغه چې ددغــو کره کتنوپه اړه ديوې تفصيلی تبصرې او دهغو دماهيت د څرګندونې کمي لــه ورايه محسوس دی . زما وړانديز داو چې ټولونکي اوياهم مشوق بايد لږ ترلــږه يوازې د مقالې اوجالبو انتقادي ليکنو په راټولولو بانــدې بســـنه نــه وای کــړي اويوڅه يې سره سپړلې وای. زه داهم منم چې مدون کيدای شي دځان لپــاره داخبره وکړي چې ګواکي دده چاره يوازې ددغه اثرخپــرول او ترنــورو پــورې رسول وو. په دغه ترڅ کې زه فکرکوم دادهغې موسسې مسووليت و چې بايــد هغه يې يوه باصلاحيته کس ته سپارلې اوهغه زموږ دغه وړانديز ته عملي بڼــه ورکړې وای .

په هرډول که خبره سره خلاصه کړو ، کولای شو ووايو چې د اوښتيايي پيرکره کتنه او دهغې دخپريدواو پيژندګلوۍ په برخه کې ښايسته خواري شــوې ده ، هغه کره کتنې چې د ليکوالو داتحاديې له خوا خپرې شوې ، هغو ټولو زموږ په معاصر ادبي بهيربانديې پوره روزنيز اغيزدرلود. دليکوالو داتحاديي دکره کتنې دځانګې په هلوځلوکې دوې خبرې په ځانګړې توګه ديادونې وړ وې ، يو دلتــه د افغاني معاصرادب دنامتو ليکوال راټولون واو بل په دغه وخت کــې دعلمــي کره کتنې د بيا راژوندي کولو بهير، چې له يــوې اوږدې مــودې رکــود څخــه

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

وروسته دهغه لپاره کارپيل شو، په دغه ترڅ کې له يوې خــوا دمعاصــرادبياتو يوشمير ښې اويابدې بيلګې د انتقاد تر ژرنده راووتې ،او له بلې خوا کره کتنــه د ادبی آثارو د عملي تنقيد اوانتقاد په ډګر کې راځرګنده شوه . پرعلمي آثــارو باندې بحثونه ، تقريظونه او انتقادي مقالې هغه څه وو چې هــم زمــوږ ليکوالــو وليکلې او هم يې له نورو ژبو څخه راوژباړلې . مطلب داچې انتقاد هم د انتقــاد کولو دجرآت اوهم د انتقاد دزغم روحيه په علمي اومنطقي توګه رامــنځ اوپــه نژدې يوه لسيزه کې دخپلې پياوړتيا پوړۍ ته ور رسيده. موږ د افغانی ليکوالو پرکارونو او دهغو پرانتقادي هڅو باندې تبصرې وکړې ، خو دهغو ي په باره کې چې له باندنيو سرچينو يې زموږ ددغه بهير دپياوړتيا لپاره کار وکړ ډيرڅه ونــه ويل ، په دغه برخه کې يوازې ديوه ليکوال او استاد ارواښاد ګل محمد نورزي (دافغانستان دعلومو اکاډيمۍ دلومړي مشر اوبنسټوال) د نامتو روسي ليکوال بلنسکي « ګوګول ته ليک » چې دنړيوالې کره کتنې په ترڅ کــې ډيراهميــت لري پښتو ته له روسي سرچينو را وژباړه . دا له هغو ژباړو څخه وه چې زموږ د نوې کره کتنې لپاره هم په تيوريکي لحاظ ډيرمهم او ديادونې وړ اثــرو ، چــې دلته يې يوه برخه ديوې ژوندۍ کره کتنې په توګه را اخلواو خپل مبحــث تــه هم ددغه ليک په يوه برخه باندې دپای ټکي ږدو. د (ګوګول ته ليک)په يــوه برخه کې ويل شوي :

« ... زه ستا سې په آينده تصميم خبرنه يم . ولې زما په مخ کې ستاسو کتــا ب پروت دی ،ما هغه سل کرتې سرترپايه ولوست. په هغه کې ما هيڅ پيدا نه کړل بي له هغو شيانو، په کومو باندې چې اوسنۍ خبرې رواني دي. هغه څــه چــې ستاسو په کتاب کې شته زما زړه او احساس يې رټ زخمي او توهين کړل . که چيرې ما خپل توهين شوي احساس ته موقع ورکړې وای نو يقين دی چې دغه ليک به په ستره کتابچه بدل شوی وای. ما په اول کې هيڅکله نه غوښتل چې ددې کتاب په باب تاسو ته څه وليکم ، ولو چې زړه مې ډيرڅه راته ويل او پــه

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

بې صبرۍ سره د ليک ځواب ته منتظيروم. تاسو په رسمي توګه په مطبوعاتو کې وليکل چې که څوک زما په باب څه ليکل غواړي کولای شي خپل نظريات خپاره کړي . که چيرې زه په روسيه کې اوسيدای ما دغسې مکتوب تاسو ته نه شو ليکلای ځکه دهغه ځای شي کينان (جاسوس) پردې ليکونه راخلاصوي اوهغه لولي . د دوی داکار دخپلې خوښې لپاره نه بلکې دجاسوسۍ لپاره هم دی. د سږ کال دوبي زما لپاره په توبرکلوزپيل شو . زه يې خارج ته په تلو مجبورکړم ، ان ستاسو ليک يې ماته رازلځ يرون ښارته راوليږه . نن شپه پاريس ته دفرانکفورت نامايـن له لارې روان يم. داچې په تصادفی ډول ستاسو ليک زما لاس ته راغی، زما په زړه کې راغونډ شوي شيان په همدې ليک کې راووتل ، زه هغه څوک نه يم چې خبرې په نيمايې کې پريږدي ، چالاکۍ مې هم زده نه ده ، داشيان زما په طبعيت کې نه راځي .

پريږدئ چې يا تاسو او پخپله زمانه ما ته راوښيي چې ستاسو په باب زه په خپلو نتيجه ګيريو کې غلط شوی وم. زه به ترټولو اول ، په دی خوشاله شم. زه دخپلوخبرو څخه هيڅکله هم نه منکريږم ، دلته زما اوستا دشخصيت موضوع مطرح نه ده ، بلکې دلته په هغه څه باندې خبره روانه ده چې نه يوازې زما بلکې ستانه هم لوړه ده. دلته خبره په واقعيت باندې روانه ده ، او خبره په روسيه باندې روانه ده ، داده زما وروستۍ او اخرنۍ خبره که چيرې تاسوته داسې بدبختي درخيرمه شوې وي چې دخپلو پخوانيو هنري آثاروڅخه په آرامه توګه او آسانۍ سره لاس په سرشوي وئ ، نو اوس هم داسې په آسانۍ سره دخپل وروستي اثر نه منکرشئ ، هغه ګناه ده چې ددې اثر په چاپولو سره مو په سراخيستي ده ، هغه بايد په خپله جبران کړئ ، دهغه په جبران کې داسې نوي اثرجوړکړئ چې ستاسو پخوانيو آثارو ته ورته وي. » (۱)

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

نتيجه :

دپښتوادبي بهيرپه ترڅ کې مودکره کتنې په لنډه تاريخچه باندې لږ اوډيره رڼا واچوله ، خو دابايد ووايو چې لومړی خو دغه کار ديــوې پيلامــې بڼــه درلــوده ،دويم داچې دغه کاربشپړنه دی ،کيدای شي ، په راتلونکې کــې دا کــارترډې هم ښه اوپه بشپړه توګه ترسره شي اوبډايي ورکړه شي . په دغه اړه بايدووايو چې دکره کتنې په برخه کې په تيرو لسوپنځلسو کلونو کې يولږعملي کارونــه له هره پلوه د يادونې وړ دي. په دغوکلونوکې د کره کتنــې يوشــمير ژانرونــه (ډولونه) دپخوا په اندول نه يوازې دود شول بلکی پراختيا هم ورکړه شوه. د « نقد پرنقد » اصل چې تردغه وخته زموږ په ادبي بهيرکې کله پردی او کلــه نــا آشنا ښکاريده رامنځ ته او دپرله پسې عملي تولنــو او غونــډو لــه لارې يــې پياوړتيا ومونده. چې ګټورتيا يې دادبي آثارو اوادبي بهيرد کره کيدو پــه تــرڅ کې روښانه وه . دادبي خپرونو په لړکې يوشميرخپرونې لکه ژونــدون مجلــه ، کابل مجله او دزيرې جريده ډيرې مهمې اود يادونې وړدي. ځکه ددغو خپرونو له لارې يوشميرمعياری کره کتنې د رواني پيړۍ په دويمــه نمــايی ترســترګو شوې.

دهرې تولنې د ژوند او ادبي آثارو دښې پيژنــدنې لپــاره کــره کتنــه يــوازنې موثراوګټور مضمون دی ، چې زموږ په تولنه کې لاهم په مقــدماتي مرحلــوکې دی ، ترهغو به موږ ښه ادب او ادبی آثار ونه لرو ترڅوچې ديوې سستما تيکــې علمي کره کتنې خاوندان نه وو. ترهغو به دنوښت پررنګ اوترنــګ پــوه نشــو ترڅو هغه ونه پيژنو ، اوترهغو به ديوه ادبی شهکار خاوند ان نه شو ،ترڅو چې د ادبي شهکار دزده کړې اوتمرين په رمز باندې نه وو پوه شــوي . ددغوتولــو

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

رمزو لپاره وړده چې کره کتنې ته مخه کړو، ويې وايو او په عملي توګه يې لـه ادبی ايجاد سره پتليزکړو.

زه باورلرم چې دادب ددغې مهمې برخې په باب به زمونږ ځوانان په زړه پـورې اوکوټلی کار راپيل کړي اوددې اميد شته چې په نژدې کې به مونږ دکر کتنې په برخه کې ډېرښه او فني او کره کتونکي ولرو. ځکه ځومره چې ادبـي او هنـري ايجاديات دټولنيز ژوند ژورې راسپړلي شي ، دهغوپه ځنګ کې به دغه ادبي

---

(۱) بلنسکي « ګوګول ته ليک » دګل محمد نورزي ژباړه ، ژوندون (۶) ګڼـه ، ۱۳۶۳کـال (۵۱) مخ .

ډالی هم دځپل انتقادي طبعيت په رڼـاکې پـه علمـي وړتيـا سـره دانسـاني ارزښتونو دپيژندنې چاره په ښه توګه ترسره کړي . زمونږ کـره کتنـه د ودې او ځلا اونوې راتلونکې په لورګامونه پورته کوي اوزمونږ د اوسنې ادب هسـکې او ټيټې به دغه علم مونږ ته راپيژني او ځان به زمونږ د ژونـد لـه عينـي او ذهنـي وړتياسره دسمون په لور غزوي .

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

ماخذونه:

۱ـ افغان یاد ، دمقالوجونګ ، دکابل پوهنتون خپرونه ۱۳۶۰ کال .
۲ـ زرین انځور ، شعرونه او نقدونه ، دلیکوالو اتحادیې خپرونه ، ۱۳۶۵ کال .
۳ـ براهني رضا ، طلا درمس ، تهران ، ۱۳۴۷ کال .
۴ـ بینوا عبدالرووف ، اوسنی لیکـوال (۱) (۲) ټوکونـه ، کابـل ۱۳۴۱ - ۱۳۴۵ کالونه
۵ـ بلنسکي ، ګوګول ته لیک ، د نورزي ژباړه ، دلیکوالو اتحادیه ، ۱۳۶۳ کال
۶ـ پښتون اتمانزي ، (اخبار) پیښور ، ۱۹۳۸ کال .
۷ـ پښتو مجله ، پیښور ، ۱۹۷۹ اونورکلونه .
۸ـ تربور ، پښتو ډرامه ، پیښور ۱۹۶۱ کال .
۹ـ حبیبي ، عبدالحی ، پښتانه شعرا (۱) ټوک ، ۱۳۳۰ کال .
۱۰ ـ حبیبي عبدالحی ، په اوسني پښتو شعرکې د ژوند څپې ، کابل ۱۳۶۰ کال .
۱۱ـ ختېک ، خوشال خان ، دستارنامه ، پښتوټولنه ، ۱۳۴۵ کال .
۱۲ـ ختېک ، خوشال خان ، ستواتنامه ، کبل ۱۳۵۸ کال .
۱۳ـ ختېک ، خوشال ، کلیات ، پیښور ۱۹۵۲ کال .
۱۴ـ خپلواک ، مجله . پیښور ۱۹۵۸ کال .
۱۵ـ دوران مجله ، پیښور ۱۹۵۸ کال .
۱۶ـ روهي محمدصدیق ، ادبي څیړنې ، دلوړو زده کړو مطبعه ، ۱۳۶۰ کال .
۱۷ـ راحت زاخیلی ، ناول دماروخی دژبواوادبیاتو پـوهنځی خپرونـه ، ۱۳۶۳ کال .
۱۸ـ رهبر ، مجله (۱۷) ګڼه ، پیښور ۱۹۵۸ کال .
۱۹ـ زیار مجاوراحمد ، (مقاله) کابل مجله ، ۱۳۶۰ کال .
۲۰ ـ زرین کوب عبدالحسین ، نقدادبی (۱) ټوک ، تهران ۱۳۵۴کال .

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

۲۱ زيري (اوونيزه) دافغانستان دعلومو اکاډيمی ، ۱۳۶۳ کال .
۲۲ـ ژوندون (مجله) د افغانستان دليکوالو دټولنې خپرونه ، کابل . ۱۳۶۲ کال .
۲۳ـ ژوندون (مجله) - - - - - - - - ۱۳۶۳ کال .
۲۴ـ ژوندون مجله - - - - - - - ۱۳۶۴کال .
۲۵ـ ژوندن مچله - - - - - - - ۱۳۶۵ کال
۲۶ ـ سراج الاخبار (جريده) پنځم کال ، (۱۳۳۳ه ق) کال .
۲۷ - سراج الاخبار (جريده) شپږم کال ، (۱۳۳۴ه ق)
۲۸ـ سائل ، رحمت شاه ، دلمبو په سوری ، پيښور ۱۹۸۵ کال .
۲۹ـ سهيم ، نورمحمد ، په پښتوکې کيسوکې ريالستي افکار، علومو اکاډيمی ۱۳۶۵ کال .
۳۰ ـ سورانی مجبور ، دبنوادب پيښور ۱۹۷۱ کال .
۳۱ـ شريفه شريف ، د ژوند انځور ، ۱۳۵۷ کال .
۳۲ ـ شيد ا کاظم ، ديوان ، کابل ۱۳۳۱ کال .
۳۳ـ طلوع افغان (جريده) کندهار ، ۱۳۱۷ کال .
۳۴ـ عرفان (مجله) دمعارف وزارت ، ۱۳۶۲ کال .
۳۵ـ کابل مجله ، (۷) گڼه ، ۱۳۳۹ کال .
۳۶ـ کابل مجله ، (۱۲) گڼه ۱۳۳۹ کال .
۳۷ـ کابل مجله (۱) گڼه ۱۳۴۱ کال .
۳۸ـ کابل مجله ، (۱۱ - ۱۲ گڼه) ۱۳۶۳ کال .
۳۹ـ لکچرهای آموزشی ، کابل پوهنتون خپرونه ، ۱۳۶۲ کال .
۴۰ـ مغموم يارمحمد ، دخوشال فرهنگ ، پيښور ۱۹۸۵ کال .
۴۱ـ هوتک محمد ، پټه خزانه خلورم چاپ ، کابل پوهنتون ۱۳۵۷ کال .
۴۲ـ هيوادمل ، دمحمد هوتک ژوند اومزار ، کابل ۱۳۶۲ کال .

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

مننه او کور ودانی

د افغانستان ملي تحریک له هېواد پال او فرهنګپال شخصیت ښاغلي (ګلزار سنګروال) څخه د زړه له تله مننه کوي چې د دې اثر چاپ ته یې اوږه ورکړه. ملي تحریک ویاړي چې د علمي اثارو د چاپ لړۍ یې پیل کړې ده. دا لړۍ به دوام لري. موږ له ټولو درنو هېوادوالو څخه په خورا درنښت هیله کوو چې په خپل معنوي او مادي وس د کتابونو د چاپ دا لړۍ لا پسې وغځوي.

یو ځل بیا د دې اثر له لیکوال او چاپوونکي څخه د زړه له تله مننه کوو چې د دې اثر د لیکلو او چاپولو جوګه شول.

په فرهنګي مینه

د افغانستان ملی تحر

(c) Aghalibrary.com: The Digital Library

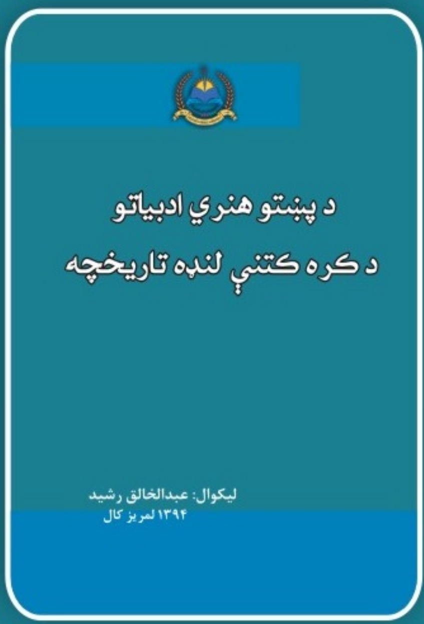

د افغانستان ملي تحریک

www.melitahrik.com

د خپرونو لړ: ۱۱۲

Get More e-books from www.Aghalibrary.com

Aghalibrary.com: The Digital Library